

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Koldingbogen 1998

Koldingbogen

1998

**Koldingbogen 1998 udgives af Kulturudvalget
med støtte fra følgende sponsorer:**

ABC-Kolding

P.W. Christiansen A/S

A/S Georg Jensen Damaskvæveriet

Danka Danmark A/S

Den Danske Bank

Excellent Wine

Munk Bog & Idé

Nordisk Solar Compagni A/S

Nykredit A/S

OptiKjær

Sparekassen Bikuben Koldings Fond

Sydbank

Jørn Thomsen Offset

Så har Kolding Stadsarkiv gjort det igen
En ny Koldingbog – tak for det!

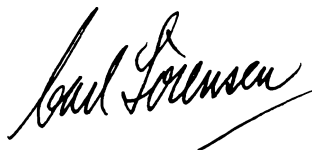
Det er godt med traditioner.

Derfor er vi mange, der glæder os til, at årets
Koldingbog igen er en realitet.

Det er også tegn på, at vi er på vej til en af årets
store højtider – julen. Så der er grund til
glæde.

Derfor en stor tak til alle, der har bidraget
med artikler til bogen og til alle sponsorerne,
som er en nødvendighed, hvis bogen skal ud-
komme.

Når man læser bogen, kommer man uvil-
kårligt til at tænke på verslinierne: “i dem vor
fortid leved, af dem vor fremtid gror”.

Carl Sørensen
Kulturudvalgsformand

SIDE INDHOLD

5	Bramdrupdams byudvikling
fra 1940erne
Af K. E. Reddersen
20	Min mors pladser
Af Ruth Just Rasmussen
25	“God Aften Herr Professor!”
Af Poul Dedenroth-Schou
32	Kaalund, Holmia og Novadan
Af Ove Vinkel
43	Saltet i Koldings undergrund
Af H. C. Ervald
51	Et besøg hos mr. Ravlin
Af Børge Therkildsen
59	Kolding Eksportmarked og Kolding
Exportslagteri
Af Christian Hesseldal
63	En duelig landsbymurer
Af Gunhild Due
69	Koldingfjordskatten
– en møntskat fra 1700-tallet
Af Jørgen Steen Jensen

- 71 Koldingfjordskatten
– om bondeliv og opsparing
Af Vivi Jensen
- 77 Elev på Borrehus
Af Ester Bager
- 81 Musiker og skomager
Af Henry Ingversen
- 89 Sct. Nicolai Skoles
Skærsommersang
Af Anneline Jensen
- 92 Gestapofangen på Staldgården
Af Ingemann Bager
- 97 Sdr. Stenderup Elektricitetsværk
under krigen
Af Else Severinsen
- 105 Koldingbegivenheder
1. september 1997-31. august 1998
Af Søren Flø Sørensen

Bramdrupdams byudvikling fra 1940erne

– om byens første store bygmester Niels Johan Nielsen

Af K. E. Reddersen

Rivalisering mellem Harte og Bramdrup

Lige indtil de gennemgribende kommunesammenlægninger i 1970 var de to sogne Nr. Bramdrup og Harte forenet administrativt som én kommune, Harte-Nr. Bramdrup kommune. Administrativt, men så ikke mere, for alle dage har disse to områder inden for samme kommuneskel været rivaler, hvor sogneskel og kulturskel fulgtes ad og i store træk gik langs vestsiden af Vejlevej fra Egtvedvejen i syd og til Troldhedebanens linieføring i dalstrøget ved det gamle mejeri mod vest over Surkær.

Som et ydre tegn på det ringe samvær sognene imellem helt op i vor tid kan måske erindres, at Påbyvej – den direkte vejforbindelse fra Bramdrupdams midte og til Harte med kirke og skole – endnu i den sidste sognerådsperiode fra 1966-70 for størstepartens vedkommende kun var en smal grusvej indtil sidst i perioden, hvor en tiltagende erhvervsudbygning langs vejen nødvendiggjorde, at sognerådet måtte lade en nødtørftig udvidelse og efterfølgende asfaltbelægning udføre.

Af de to sogne var Harte det største, både hvad areal og befolkningstal angår. Især efter indlemmelserne i Kolding købstad i 1930 af den sydøstlige del af Bramdrup sogn helt ud til fjorden samt Kolding slotssogn, det såkald-

te landsogn. Ved den regulering af kommunegrænserne mistede Nr. Bramdrup sogn skøns-mæssigt ca. 250 ha med knapt 600 indbyggere, og uligheden de to sogne imellem blev forstærket, som det ses af følgende tal (Trap 5. udgave, Vejle Amt) fra 1955:

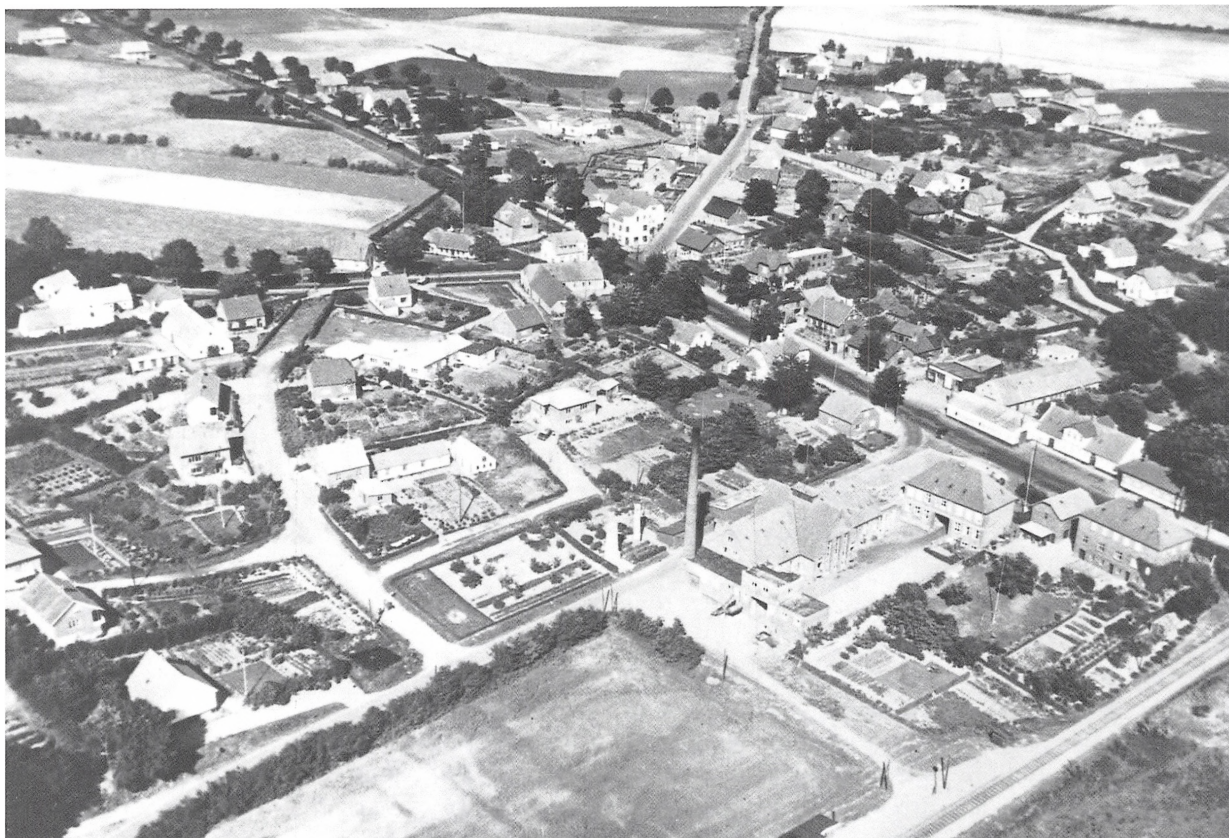
Harte sogn: 1983 ha: 1044 indbyggere

Nr. Bramdrup sogn: 807 ha: 647 indbyggere

Undersøger man, hvorledes det fælles sogneråd var sammensat i denne opdelte kommune, kan man i protokollerne læse, at der normalt siden 1940erne har været 3, allerhøjest 4 medlemmer tilhørende Bramdrup/Bramdrupdam, mens resten af rådets i alt 9 medlemmer tilhørte Harte. Dog sjældent alene fra Harte/Påby, oftest med repræsentanter fra Hartesognets adskillige lokaliteter – Stubdrup, Busholm, Rådvad, Ejstrup, Sonebjerg og Alpedalen.

Meningsforskelle i sognerådet kunne selvfølgelig gå på kryds og tværs indenfor landkommunens område. Men i de fleste afgørende spørgsmål, sager om byudvikling, om skolers og alderdomshjems placering, da ses det traditionelle mønster tydeligt: altid Harte versus Bramdrup.

Hvad skolespørgsmålet angik, så løstes dette ved, at den gamle rytterskole i Harte fik en kraftig udvidelse i 1963, mens Bramdrups

Luftfoto af Bramdrupdam set fra sydvest, ca. 1950.

gamle skole tæt ved kirken med samt supplementen, Lilleskolen ved Bramdrupvej (nuværende Børnehaven Troldebo), fik sin stærkt tiltrængte afløsning ved opførelse af Bramdrup Skoles første etape, opført samme år. Således endte det tovtrækkeri, der havde stået på op gennem 1950'erne, hvor der en overgang havde været optræk til en politisk samling omkring et projekt for en centralskole, beliggende i Harte sogn, men akkurat midt

mellem Harte og Bramdrupdam, nemlig i området ved Rådvad.

Blandt fortalerne for denne "midtvejsmodel" var først og fremmest gårdejer Mathias Jensen, Rådvad, som allerede i 1946 var rykket ind i de politiske cirkler som formand for kommunens beskæftigelsesudvalg, dog uden sæde i sognerådet. Det fik han nu ved valget i marts 1950, hvor han blev skriftfører ved konstitueringen på første møde i det nye råd.

Efter næste valg i 1954 blev Mathias Jensen valgt til kasserer, og allerede i maj samme år til sognerådsformand efter Anton Hansen, Bramdrupdam, der afgik ved døden knapt to måneder efter sit genvalg på formandsposten. Ved næste valg i marts 1958 stillede Mathias Jensen atter op, blev indvalgt og kandiderede igen til formandsposten. Efter en kampafstemning måtte Mathias se sig slået og måtte aflevere formandsskabet til gårdejer Hans Sidelmann fra Bramdrup, der havde haft sæde i sognerådet siden 1950. Fra denne konstituering i 1958 og helt frem til 1970, hvor kommunesammenlægningen fandt sted, var Hans Sidelmann formand for Harte-Nr. Bramdrup sogneråd.

Det er af en særlig grund, at søgelyset et øjeblik rettes netop mod disse to personer – begge gårdejere, men altså i årevis også rivaler, hver repræsenterende sin del af kommunens to områder. Som tidligere anført så havde Hartefolket altid haft et omend beskedent flertal i forhold til Bramdrupperne lige op til valget i 1966, det valg, som på afgørende vis ændrede den gamle magtfordeling. Vi, der det år var opstillede på valglisterne for Bramdrup, erfarede efter stemmeoptællingen, at vi pludselig var indvalgte med 6 ud af sognerådets 9 pladser. Harte og Alpedalen havde fået 2 valgte, mens den sidste plads tilfaldt Stubdrup. Mathias Jensen kunne hengive sig til sit otium i Rådvad, mens Hans Sidelmann pludselig kunne se sig fortsætte med et såre massivt flertal Bramdrupperne i ryggen.

Valgstedet for denne del af sognet var endnu den gang kroen i Bramdrupdam, hvor stemningen på valgaftenen blandt genvalgte

og nyvalgte var høj. Midt i festen gik døren til krostuen op, og ind trådte Mathias Jensen i egen person, gik lige hen til Sidelmann med en flaske Rød Ålborg i hånden, rakte ham den og sagde: "Værsgo' Hans, du vandt!". De to gamle rivaler havde indgået et væddemål, idet Mathias Jensen åbenbart havde håbet på Hartefolkets gunst som tilforn. For os, der oplevede det lille sceneri, var det næsten som om valgets vinder fra Bramdrup fik hængt de gyldne kæder på sig en gang for alle af taberen fra Harte. Udviklingen havde flyttet på fordelingen i kommunen. Bramdrupdam var vokset de andre over hovedet. Vel havde udviklingen i kommunen tilført en del huse i Alpedalsområdet, men det meste nybyggeri havde fundet sted i Bramdrupdam, der støt og jævnt i årene fra 1947 var vokset, og det alene på grund af én persons initiativ og virkelyst – murermester Niels Johan Nielsen, om hvem resten af denne artikel skal handle.

Bramdrupdam i 1947

Men først kan det være illustrerende at give en kort beskrivelse af den lille by, sådan som den var i 1947, hvor Nielsen påbegynder sin virksomhed som bygmester her. På et matrikelkort fra omtrent dette tidspunkt kan optælles knapt 90 huse og ejendomme i selve Bramdrupdam, idet skellet mod øst naturligt trækkes øst for den daværende lilleskole, omtrent ved nuværende vej Lyngen. Alt øst herfor var landbrugsjord. Til trods for det ret beskedne antal ejendomme, er der på det pågældende tidspunkt en ganske stor erhvervsmæssig bestand, idet der foruden kro, mejeri og brugsforening også kan opregnes Bramdrup Mølle

(i 1947 dog kun mejerivirksomhed) og cementstøberi, hvis ejer var omtalte Anton Hansen, medlem af sognerådet, samt et savværk. Desuden postekspedition og telefoncentral. Af butiks- og håndværksvirksomhed kan op-tælles murer (3), smed, tømrer, snedker, maler, installatør, slagter og gartner. Alt i alt trods dets lidenhed det lokalsamfund i den vidtstrakte kommune med den største erhvervsdækning. Og altså et udmærket sted for en virksom mand at slå sig ned i.

Bygmester N. J. Nielsen og hans baggrund

Og hvem var han så, denne N. J. Nielsen, der med familie havde slået sig ned i Bramdrupdam, og som 61 år gammel i 1947 begyndte sin bygmestertilværelse her? Kilderne bagud er som vanlig lidt tilfældige – det er undtagelsen, hvis folk har gemt, endsige arkiveret metodisk, dokumenter og andre skriftlige data – men alligevel er der tilstrækkeligt til at kunne tegne et billede, såvel af ægteparret som af begges slægter.

Først af ham, hvis fulde navn var Niels Johan Christensen Nielsen, født den 9. juni 1886 i Øster Snede sogn som den tredje af i alt fem børn. Faderen Christen Nielsen (f. 1830) var murer og husmand, moderen Ane Katrine Pedersen (f. 1846) passede hjem og børn og var desuden kogekone. Begge tilhørte egnen vest for Løsning, den, der benævnes som De Stærke Jyders land. Af søskendeflokken kan tælles en pige, gift med en smed, og to brødre, begge smede.

Johanne Bregnhoved Kristensen, født den 30. januar 1894, blev gift med Niels Johan den

20. februar 1914 i Give. Fra brylluppet findes dette herlige billede af parret. Johannes forældre ejede gården Bregnhoved et par kilometer sydvest for Give.

Ægteparret Johanne og Niels Johan fik i løbet af deres ægteskab ikke færre end 7 piger, hvoraf den ældste, Signe, allerede i en vis forstand var til stede under brylluppet, så sandt som hun dukkede op i april samme år. Måske

anes det på fotoet. Herefter fulgte Katrine (1915), Dagny Kristine (1917), Anna Eleonora (1919), Ellen Olivia (1921), Helga Elina (1922) og – som den lille efternøler – Edel Ragnhild i 1931. Edel, som bor her i Bramdrupdam, er en af mine gode kilder, og om hende hører vi nærmere senere hen. Men Edel kan berette, at hun som lille pige husker et billede, der hang i hjemmet, visende en trælænget gård, som hendes far og mor havde drevet, antagelig på Giveegnen. Årstal ubekendt, men det må uden tvivl være det tidligste spor af forældrenes virksomhed efter giftemålet.

Herefter ser det ud som om Niels Johan Nielsens virkefelt er flyttet sydpå, måske som følge af de kår, landbruget påførtes under første verdenskrig. Det vides, at Niels Johan Nielsen en tid har været tørvefabrikant i Stilbjerg mellem Give og Billund. De næste spor peger mod Sommersted, hvortil ægteparret kan være flyttet kort efter den nye grænse-dragning i 1920. Det vides, at Niels Johan Nielsen en tid har drevet en tømmerhandel der. Dog kun for en kortere tid. For i følge Niels Johan Nielsens egne optegnelser i en noteringsbog fra 40'erne (bogen og dens indhold skal jeg vende tilbage til) påbegynder Nielsen det virke, som skulle blive det væsentligste for hans og ægteparrets fremtidige liv – en murer- og bygmestervirksomhed – i 1923 med Sommersted som base.

Den lille noteringsbog, som Edel endnu besidder, er Erindrings- og Noteringsbog for Landmænd 1940 udgivet af Det Danske Gødningskompagni A/S. Den indeholder en lang række råd og vejledninger for landmænd

samt sider for dagbog og kasseregnskab. I den har Niels Johan Nielsen på senere tidspunkter redegjort for sin virksomhed. Først har han i krigens dage, hvor parret boede på en landejendom i Ejstrup, beskrevet sit virke indtil 1940, senere, antagelig sidst i 60'erne, har han redegjort for virket i Bramdrupdam fra 1947-65.

De første byggerier i Sommersted – et par huse og en ejendom – nævnes at være fra 1923. Men i næstfølgende år beskrives landbrugsbyggeri (beskrevet som hus, lade og stald), statsejendomme, hus med værksted og enkelte gange villa, heraf en så langt væk som i Padborg. De omtalte stednavne fortæller, at virksomheden har strakt sig ud over landsdelen som fx. Jels, Oksenvad, Holby, Selskær, Taps og Oksbøl. Fra denne Sommersted-periode på godt 10 år, indtil familien i 1934 flyttede til Jegerup, kan der i optegnelserne optælles 63 større byggerier, heraf 25 gårde og

På billedet, der er fra Sommersted 1931, ses Niels Johan og Johanne samt deres yngste datter Edel. Ikke så mange havde bil på det tidspunkt, men D 1442 var nødvendig i den vidtstrakte virksomhed.

14 statsejendomme. Hvilket dog er en post, al den stund det i familien huskes, at der samtidig har været drevet købmandshandel med tilhørende bageriudsalg. Måske har det fortrinsvis været Johanne, der dagligt har stået for butiksvirket, uanset et bevaret næringsbevis, dateret 28. august 1923, som giver Niels Johan Nielsen ret til denne næring, dog uden salg af stærke drikke.

Pudsigt nok tildeles murermesteren først i 1933 bevis for "at have færdighed i faget" og at kunne benytte mesternavnet af Håndværksrådet i København.

Som nævnt flytter familien til Jegerup ved Vojens i 1934, mærkværdigt nok til en landejendom med stald og lade, eftersom N. J. Nielsen fortsatte, hvor han slap i Sommersted. Noteringsbogen opremser for de 6 års virke i Jegerup 84 større bygninger, heraf to skoler, 1 fabrik, 55 gårde og 5 statsejendomme rundt på egnen og helt op til Billund. Hustruen Johanne er nu sluppet for brødudsalg, men bortset fra hjem og 7 døtre, som det nu var blevet til, havde hun en del folk, murere og arbejdsmænd delvis på kost. Endelig kan det nævnes, at Niels Johan sidst i 30'erne var blevet medlem af sognerådet, hvilket også kunne være tidskrævende.

Men alt dette fik en brat ende med 2. verdenskrig. Niels Johan opgav sin store murer-mestervirksomhed, og i 1940 flyttede familien til Ejstrup vest for Kolding, hvor en mindre landejendom, Kildevang, blev domicilen. Johanne og Niels Johan var atter vendt tilbage til landbruget, og murerskeen var lagt på hyl-den.

Imidlertid, i 1944 er det atter opbrudstid –

Kildevang bliver solgt og i stedet erhverves en stærkt forfalden ejendom i Bramdrupdam med stald og lade stærkt ramponeret, taget delvis skredet sammen og beboelseshuset ikke umiddelbart til at flytte ind i. Stedet er i så sølle en stand, at Johanne må tage midlertidig ophold hos sin ældste datter, gift og bosat i Kolding. De seks ældste døtre er flyttet hjemmefra, men datteren Edel er 13 år og må for nogle måneder flytte ned til en af sine gifte søstre og passe sin skolegang derfra. Imens gør Niels Johan stedet i stand, hvorefter familien nogle år bor her og driver landbruget på hjørnet af Vejlevej og Donsvej med jordtilliggende vest og sydvest for bebyggelsen. Nuværende Gl. Donsvej 1.

Niels Johan Nielsens byggeri i Bramdrupdam

Men så – i 1947 – kribler det øjensynlig igen i den virksomme mand. I sognerådets protokol står at læse, at man den 21. marts behandler et andragende fra gårdejer (obs!) Niels Johan Nielsen om at fraskille ejendommen mod at få tilladelse til udstykning af 3 parceller samt resten af jorden med tilladelse til at lade en ny landbrugsejendom opføre. Hvilket tiltrædes. Og hermed begynder så den virksomhed i Bramdrupdam, som N. J. Nielsen på sine gamle dage udfolder, og som skulle få så stor betydning for hele det lille samfund. Atter kommer murerskeen frem, og fra dette år og frem bliver landbrugsvirksomheden opgivet. Bramdrupdam har fået sin bygmester.

Begyndelsen var ellers lidt byrdefuld. Vel kunne man såre let få sognerådets tilladelse til

Luftfoto ca. 1950 visende N. J. Niensens første byggeområde vest for Vejlevej. I billedets øverste hjørne skimtes Donsvej, diagonalt fra højre til venstre ses Bakketoppen som grusvej. Det langstrakte hus midt i billedets højre halvdel er "Æ Hønsehus". Foto: Aage Petersen, Lilballe.

udstyknig, og byggetilladelsen indhentes lige så smertefrit. Det kan fortælles, at især Anton Hansen, cementstøber og sognerådsmedlem fra starten var N. J. Nielsen en god støtte og som sognerådsformand fra 1950 antagelig ham, der mere eller mindre egenhændig stod for byggetilladelserne. Men i 1947 var der endnu besvær med at skaffe materialer – en materialebevilling var nødvendig, hvorfor

Nielsen og Anton Hansen rejste en tur til hovedstaden med et andragende. Tilladelse blev givet, dog til landbrugsbyggeri og ikke andet. Vel kommet hjem gik så Nielsen i gang på den første parcel med et – hønsehus. Der så efter opførelsen omdannedes til en bolig med køkken, toilet og stuerum. Bygningen ligger der endnu – på den fuldt udbyggede vej, Bakketoppen, og kaldes endnu blandt

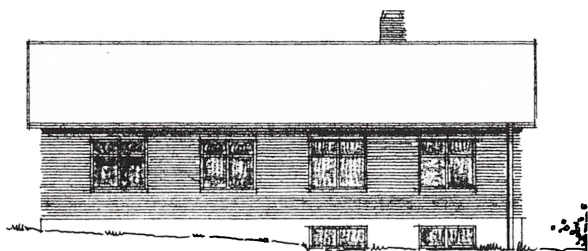
ældre "Æ Hønhus". En ny landejendom blev opført, og både den og stamparcellen solgtes af Nielsen, så snart han og Johanne havde nyt tag over hovedet. Stamparcellen blev købt af fabrikant C. F. Gildsig, som i mange år drev erhvervsvirksomhed på stedet. Men ellers bebyggedes langsomt, men sikkert hele det område syd for Donsvej, som ligger omkring Bakketoppen, i alt 12 bebyggelser, inden dette område var udbygget. En større landejendom længere ude ved Donsvej (udenfor nuværende motorvej) blev det også til, inden Nielsen måtte se sig om efter byggemoden jord, hvilket jo fandtes på østsiden af Vejlevej. Langs Bramdrupvej lå endnu først i 50'erne egnet jord, og et efter et blev hullerne langs vejen fyldt ud.

Således opførte Nielsen i foråret 1954 et pænt gulstenshus (nuværende Bramdrupvej 10) som nabo til en lille købmandshandel, han forinden havde bygget og solgt. Nielsen var så ubetinget af den gamle skole, der ikke behøvede papirer og anden form for skriftlige tilkendegivelser. Et ord var et ord og så færdig. Som sædvanlig, når Nielsen byggede, kom en mand forbi og spurgte på huset, det pæne gulstenshus. Joh, det var til salg, og manden slog til, men betingede sig, at der i det ret rummelige hus kunne indrettes en butik med baglokale. Dertil blev det så ændret af Nielsen inden sommer. Men manden dukkede aldrig op!!! Det blev så netop dette hus, jeg faldt over i eftersommeren 1954, da jeg skulle finde os en bolig i forbindelse med vores ny tilværelse her på egnen. (Jeg tiltrådte en stilling som leder af den betonelementfabrik, der var ved at blive etableret ude i Sonebjerg). Niel-

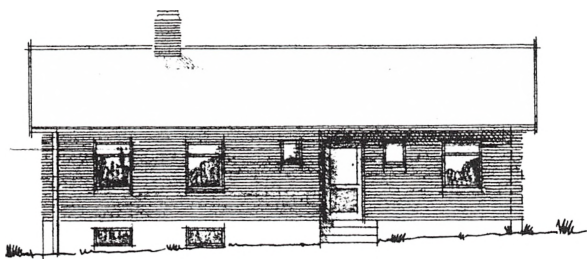
sen og jeg gav hinanden håndslag på handelen, fra min side betinget af, at butik og baglokale atter udgik til fordel for et par boligrum. Og hermed indledtes også et langt og oprigtigt venskab mellem os og ægteparret Nielsen.

Men foruden venskab blev det snart også til lidt samarbejde om de huse, Niels Johan byggede, idet sognerådsformand Anton Hansen pludselig døde i 1954. Og fra da af overtog murermester Chr. Thomsen, Bramdrupdam, som formand for bygningskommissionen, hvervet med at behandle kommunens byggesager. Hvilket blev gjort nidkært og ved blandt andet krav om, at N. J. Nielsen for fremtiden skulle aflevere tegninger med plan, snit og facader samt bebyggelsesplan, førend en tilladelse kunne gives. For så vidt jo godt nok, men for Niels Johan en ny skik – tidligere havde et lille rids, såre nødtørftigt, været nok. Nielsen spurgte, om jeg dog kunne gøre den slags, hvorefter jeg i nogle år lavede de tegninger, Nielsen havde brug for. Samtidig med, at jeg dog kunne gøre min indflydelse gældende, især ved at forbedre køkken- og badearealer og samme rums indretning, sørge for rum med pæn proportion, børneværelser eller blot ensartethed i brug af vinduesfelter. Sådan forløb disse år i 50'erne, indtil jeg på Jydsk Beton havde fået en ung arkitekt, Chr. Mathisen-Hansen, ansat. Han overtog jobbet med at tegne Nielsens huse og fortsatte i øvrigt efterhånden professionelt for andre bygmestre i forbindelse med Bramdrupdams fortsatte vækst.

Nielsen arbejdede altid med en fast, af ham udvalgt skare af dygtige håndværkere. En af dem var tømrermester Konrad Piihl, Ejstrup,

FACADE M. SYD.

FACADE M. NORD.

GRUNDENS AREAL : M²
 BEBYGGET AREAL : 100,04 M²

Udsnit af en af mine tegninger til N. J. Niensens byggerier. Dette er hus til konsulent Børge Eriksen, Bramdrupvej 34. Bygget i 1956.

der som ung mester udførte tømrerarbejdet ved en 4 – 5 huse langs Bramdrupvej fra 1955. Han fortæller, hvorledes man blot mødtes, Nielsen kunne vise sine rids, og så gik man i gang, indpassede sig efter hinanden sådan, at en samlet opførelsestid på nogle måneder var normalt. Alt afregnedes efter timeløn, og kom man efter endt arbejde med en opstilling over

forbrugte materialer og arbejdstimer, så fik man prompte afregning uden mindste kommentar. Ingen aftaler, intet papir, men fuldkommen tillid.

I begyndelsen, dvs. i forbindelse med de første bebyggelser vest for Vejlevej i området langs Bakketoppen, var Niensens dispositioner nok præget af hans lange virke ude på landet i det sønderjyske, også af de vanskelige materialeforhold, som herskede efter krigen. Alt blev brugt, intet gik til spilde. Således erindrer fhv. installatør Karl Laursen, der fra 1947 drev installationsforretning i Bramdrupdam, at Nielsen ved et af de første huse til forskalling af loftsrum havde anvendt skaller fra savværket i byen. Skaller er den populære betegnelse for de brædder, der fremkommer under træstammens opskæring, som ikke er fuldkantede, men med den ene side afrundet som stammens overflade.

Sådanne skaller var naturligvis billige, og efter Niensens mening gode nok til loftet. Og efter at han havde færdiggjort med rør og puds, skulle Laursen så trække sin el-rør på ydersiden. Laursen bemærkede sagtmødt, at væggene var noget dingelvorne at arbejde på: "Bliver de ikke lidt mere afstivet?" "Joh" – svarede Nielsen ham med glimt i øjet – "når maleren sætter tapet på!" Sidenhen anvendte bygmesteren ikke skaller i sine byggerier.

Og sådan var han i alle forhold, lun med typisk jydsk form for humor og med et udtalt talent for at komme i lag med alle slags mennesker. Selv boede Johanne og han i sidst opførte hus. Man kunne så se ham og de øvrige håndværkere i fuld gang med det næste ved siden af. De fleste hushandler foregik på

den måde, at en interesseret køber kom forbi og spurgte Nielsen, hvornår huset var færdigt. Der kan da nok gå en månedstid, var så svaret. Men – tilføjede Niels Johan – du kan da købe nu – det er lige til at flytte ind i. Og længere behøvede det ikke at vare, førend køber og sælger var enige. Nu gjaldt det så for Nielsen om at få overtalt Johanne til hurtig udflytning, hvad hun aldrig brød sig om. Men Nielsen sleskede lidt for hende, lokkede med at love bedre komfur, badekar eller hvad nu der kunne findes på af finere ting, som Johanne endnu ikke var i besiddelse af. Så rykkede ægteparret ind, ofte kun i kælderen, på det halvfærdige hus. Atter havde Nielsen fået solgt uden mindste omkostning til hverken annoncer eller mægler.

En uhyre flid prægede den gamle murermester, som huskes for at tage fat allerede fra tidlig morgenstund, sten på sten i støt tempo indtil tømreren kunne komme til. Senere siddende på det gamle stillads af granstolper og kalmarbrædder, allesammen godt overgroet af gamle mørtelrester. Sommeraftener, når andre holdt fri, kunne man se Nielsen uden ophør stille sidde og fuge, lige til mørket satte ind.

Men skulle der være fest – og det skulle der også være, ikke så sjældent endda, enten fødselsdage, rejsegilder, lidkøb eller hvad det nu kunne være som anledning – så var Nielsen den, der for bordenden kunne sidde og spinde af velvære, holde snakken i gang blot med enkelte stikord og fryde sig over at se gæsternes velbehag, alt mens Johanne diskede op, og fyldte fade blev båret ind, tomme fjernet igen. Hun nød at stille på bordet og have gry-

Niels Johan Nielsen under arbejdet. Typisk med et barn, som gerne tog et nap med. Byens unger kaldte Nielsen for bedstefar, idet han altid var et besøg værd og – travlhed til trods – altid havde tid til at beskæftige sig med dem. Eriksens hus på Bramdrupvej 34, 1956.

derne i gang ude i sit køkken. I den grad, at jeg bedst synes at kunne huske hende, ikke ved bordet med os andre, snarere i køkkendøren, tørrende hænder i forklædet og med tilråb søge at lokke endnu nogle bidder i forsamlingen, præget af venner, af håndværkere

og af huskøbere, som var kommet ind i kredsen. Så kunne det endda hænde, at kortene senere kom frem. Niels Johan kunne virkelig godt lide et slag kort. Whist med både nikken og slå i bordet, som han lærte mig, endda på en pudsig måde.

En dag, kort efter vi var flyttet til byen, spurgte Nielsen mig, om jeg spillede kort. Joh da, svarede jeg. Whist måske, forhørte han sig. Jovist, osse det. Har du så ikke lyst til at komme i bestyrelsen for Bramdrupdam Vandværk? Det kom jeg så dengang sidst i 50erne. Hvor det viste sig, at bestyrelsen kunne tage det let. Rørledninger og alt det stod smed Jørgensen for, og på den tid var der vel kun en 4 – 5 huse om året, der skulle have vandforsyning. Men der var jævnlige bestyrelsesmøder. På kroen. Der var ikke stort at gøre med vandspørgsmål. Men vi spillede whist med bank i bordet og nikken (begge dele doblede indsatsen!). Nielsen, centralbestyreren, smeden og jeg havde fine aftener sammen på den facon.

Det var helt en selvfølge, at da min kone og jeg havde købt grund på Kirkestien (nuværende Hammersvej), og i 1959 skulle have lavet vort nye hus, tegnet af arkitekt Anton Holm, Kolding, skulle N. J. Nielsen stå for alt støbe- og murerarbejde sammen med det sædvanlige sjak af lokale håndværksmestre, som alle lavede godt arbejde, og fordi de kendte hinanden fik byggeprocessens mange led føjet sammen helt uden spildtid. Alle arbejdede på en og samme faste timeløn, og det store hus var så at sige færdigt i løbet af tre måneders tid.

Efterhånden, som Nielsens huse bredte sig langs Bramdrupvej, syntes han vel selv, at det

snart kunne være nok. Svigersønnen, Laurits Nielsen, havde afløst Konrad Piihl fra Ejstrup som tømrermester. Gift med ægteparrets yngste datter, Edel, var han etableret i Bramdrupdam med værksted, og alt gik støt som altid. Alligevel fik Niels Johan den tanke at ophøre. I 1960 solgte han alt sit grej: blandemaskine, baljer, stillads og redskaber til Knud Åge Poulsen, som et årstid havde været arbejdsmand hos ham. Poulsen var energisk, dygtig og tillige stræbsom. Da var Nielsen blevet 74 år, efteråret satte ind, og hvad Laurits Nielsen angik, så fortsatte han jo med at tømre for Poulsen.

Det holdt kun vinteren over. Næste forår rev det alligevel for meget i den gamle – en boligsøgende meldte sig og spurgte, om ikke Nielsen nok ville udføre arbejdet, og så måtte Niels Johan bede svigersønnen om at lægge bil til. Der skulle købes blandemaskine og andet grej. Han tog igen fat, i øvrigt i bedste forståelse med Poulsen, hvis forretning blomstrede både herude og rundt på Koldingegnen.

Fra det år – 1961 – kan en virkelig sjov hændelse nævnes. H. H. Nielsen, på det tidspunkt depotbestyrer for ESSO, ønskede at bosætte sig på Bramdrupvej, hvor han blev varm på en pæn hjørnegrund. Det viste sig at være N. J. Nielsens. Spurgte om den kunne købes: ”Joh da”, svarede Nielsen. ”Skal du ikke også ha’ muret?” Inden der var gået en time, var man enige om, at H. H. Nielsen skulle have et helt færdigt hus på grunden, og at N. J. skulle bygge det. Mathisen blev sat til at lave en tegning, hvorpå H. H. Nielsen blev foreslået at gå i sin bank for at søge byggelån på

Ægteparret Johanne og Niels Johan, antagelig 1967. Sammenholdt med bryllupsbilledet ses, at Niels Johan stadig bærer sin "klokk" i urkæde. Handsker og salmebog har Johanne skiftet ud med stok og den uundværlige taske.

ca. kr. 90.000. Endskønt lokalbanken i Kolding var depotbestyrerens forretningsbank, oplyste bankdirektøren H. H. Nielsen om, at man kun ville give byggelån, dersom H. H. Nielsen kunne præstere kr. 10.000 selv. Hvad han ikke kunne, hvorfor han slukøret vendte tilbage til N. J. Nielsen, hvis svar blot var:

"Kom ud på søndag og lad os snakke om det". Selv fortæller H. H. Nielsen: "Da jeg sammen med N. J. Nielsen sad den søndag, sagde han, at han syntes, vi skulle lade huset bygge helt uden byggelån. Jeg var glad og overrasket og spurgte, jamen hvordan så med penge i byggeperioden. Åh, a troer a ka læg ud te æ lån kommer hjem. Aftalen blev, at jeg skulle betale et par tusinde, når jeg havde noget tilovers".

Et skøde blev udfærdiget 10. oktober 1961 med en fiktiv grundpris på kr. 11.500, så behøvede vi ikke andre papirer, mente N. J. Nielsen.

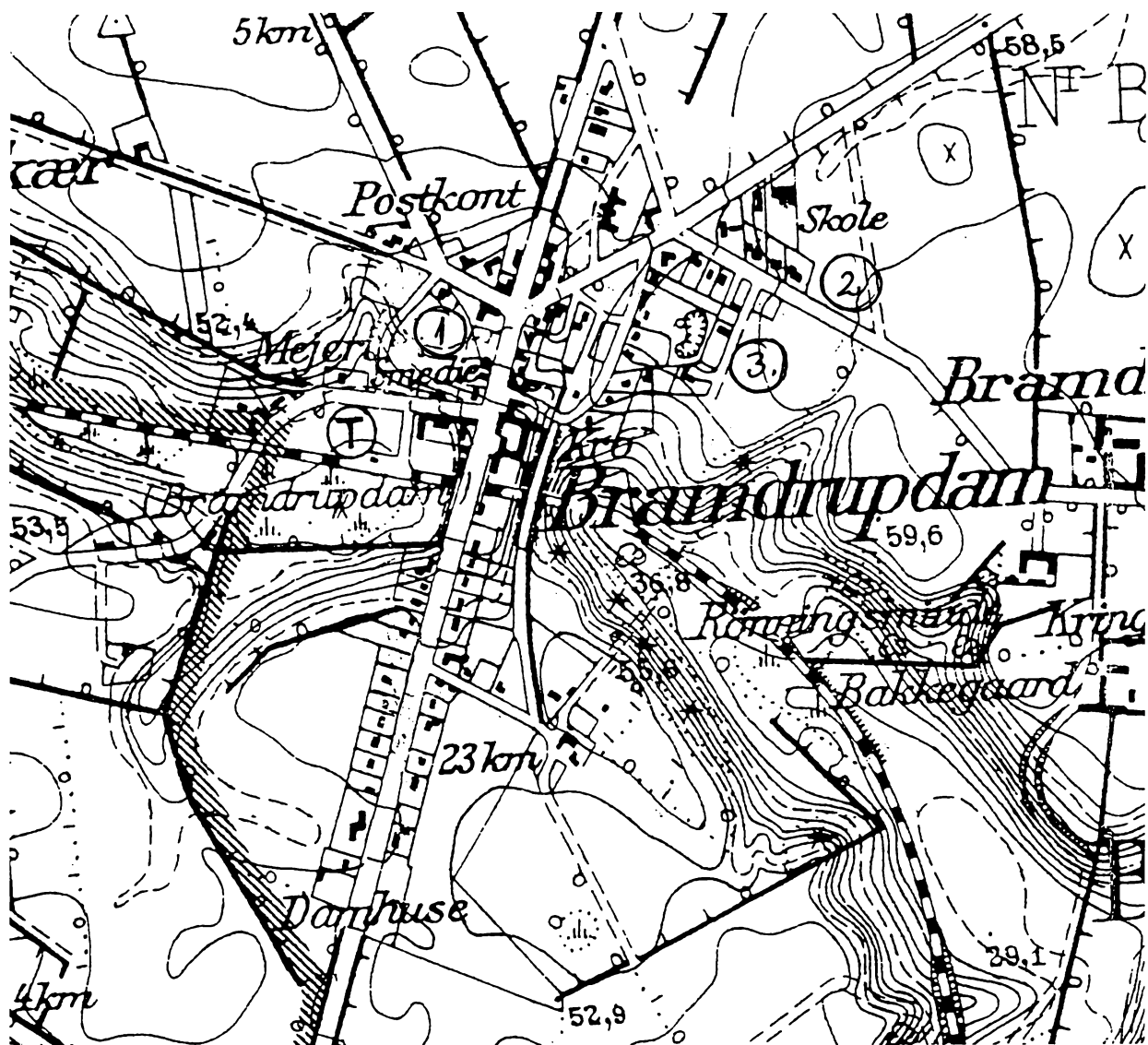
I løbet af 1961 betalte H. H. Nielsen N. J. Nielsen kr. 9.800, og salget af obligationer indbragte kr. 93.600, hvorefter N. J. Nielsen den 31. december 1962 kom og gav H. H. Nielsen en check på kr. 9.250. Det var det, der var blevet for meget, og H. H. Nielsen fik ingen andre papirer eller opgørelser.

Se, det kan man da kalde tillid, sådan som det fandtes blandt folk på landet i gamle dage.

I de år byggede Nielsen endeligt det hus på Åsen, som skulle blive det sidste, og det, han og Johanne beboede uden at sælge. Det var Åsen 4, hvor blandt andet N. J. Nielsens 75-års fødselsdag blev holdt.

Niels Johan Nielsen lægger op

Endnu et par huse blev det til, men nu kun godt og vel et hus pr. år, altså med nedsat tempo og med en murersvend ansat. Til og med de sidste to huse på Nytoft nr. 1 og 2. Vinteren 1965 havde N. J. Nielsen støbt fundamenter til et større hus helt ude i Rådvad. Sven Trillingsgaard skulle bygge og var blevet ham anbefa-

Udsnit af matrikelkort fra ca. 1952. Jeg har foretaget en retouchering af kortet, så det viser Bramdrupdam i 1947. Den udbygning, som N.J. Nielsen udførte i årene 1947-64 er angivet som 3 områder: 1 vest for Vejlevej: Bakketoppen, Donsvej og Påbyvej, i alt 12 ejendomme, 2: Bramdrupvejs nordside, Grydhøj og Nytoft, i alt 13 ejendomme, 3: Bramdrupvejs sydside, Gl. Stationsvej, Hammersvej og Åsen, i alt 17 ejendomme.

let. Men knapt i gang med murstenene måtte N. J. Nielsen meddele bygherren, at han ikke orkede mere, at han frøs, og at han ikke følte at kunne fortsætte. Men svenden Frost var indstillet på at opfylde de forpligtelser, som mester havde indgået.

Således lagde Niels Johan i februar 1965 murerskeken for sidste gang 81 år gammel.

Men uanset, at dagen nu var arbejdsfri, og at hus og have kunne nydes på Åsen 4, lå Nielsen ikke helt på den lade side. I 1965, i årets sidste måneder, skulle der være opstillingsmøde i Bramdrup Forsamlingshus på grund af det kommende kommunevalg i 1966, det valg, hvis resultat er nærmere omtalt i denne artikel.

Som altid førhen blev der lavet to lister til valget – en ren socialdemokratisk og så en borgerlig fællesliste. Upolitisk, om man vil, men selvfølgelig med borgerlig tendens i forhold til den anden liste. Jeg havde aldrig før haft tid til at beskæftige mig synderligt med sognerådets politik, ej heller personer. Men Nielsen lokkede for mig og foreslog, at jeg sammen med ham gik til mødet. Endnu husker jeg en smule forbløffelse dels over at se så mange fra vejene herude omkring, dels ved at Sidelmann – siddende sognerådsformand og af den grund mødeleder uden videre – bød velkommen og sagde så: “Er der nogen socialdemokrater til stede i salen?” Og da ingen reagerede, fortsatte han: “Så kan mødet gå i gang!”.

Der skulle altså laves en fællesliste med ti kandidater, og da man kom til spørgsmålet om hvilke personer, rejste Niels Johan sig stille op og foreslog Reddersen. Det blev skre-

vet på tavlen. Andre? Straks rejste smedemester Jørgensen junior, altid kun kaldet Kesse, sig og foreslog H. H. Nielsen. Besynderligt nok, for Kesse var normalt en såre arbejdsom mand med lang arbejdsdag og uden synlig interesse for samfundet. Jeg har en stærk mistanke om, at dette her var planlagt af Niels Johan. H. H. Nielsen blev skrevet på tavlen, og ved den endelige afstemning kom vi begge, N. J. Nielsens gode venner, på listen til valget. Ligesom vi begge ved det overraskende valg i marts næstfølgende år kom i det ny sogneråd. Og hermed kan det så erklæres, at Niels Johan Nielsen på den måde har givet den allerførste start på mit politiske liv, der blev fire år i sognerådet og fra 1970 tolv år i byrådet for den ny storkommune.

Der gik ikke mange år med et stille liv på Åsen – sidst i 1960'erne måtte Johanne på plejehjem, hvor hun døde i 1970. Inden da var Niels Johan blevet en kende konfus og mistede snart efter hukommelsen nu og da. Også han måtte nu på plejehjem – på Solgården i Harte – hvor han døde 26. november 1973, 87 år gammel. Sådan endte et langt og virksomt liv.

Lad os en sidste gang tage den gamle noteringsbog frem. Langt senere end de før omtalte notater om byggerier i Sønderjylland er skrevet, er der med helt andet blæk og en synlig ældre hånds skrift gjort en nøje optegnelse over det samlede byggeri i Bramdrupdam, startende i 1947.

Det vil være naturligt at antage, at disse notater stammer fra perioden på Åsen 4, hvor der var blevet fred til den slags sysler, og som

Den populære muremester fejrede sin 80 års fødselsdag i 1966 i hjemmet på Åsen 4. Med undtagelse af Johanne og en af døtrene til højre i billedet lutter mænd – håndværksskolleger, venner og en del købere, som mester i tidens løb havde handlet med. Fødselaren ses siddende på hug i profil – nr. 2 fra højre i forreste række. Artiklens forfatter ses som nr. 2 fra venstre, ligeledes i forreste række.

nærmest fremstår som en form for et testamente. Der er vi så allesammen remset op, næsten i korrekt rækkefølge. 42 byggerier tilsammen, hvilket jo betyder, at Nielsen alene ved sin virksomhed, der begyndte ved udstykning af hjørneejendommen på Donsvej, for-

øgede Bramdrupdams antal huse og ejendomme med knapt 50% i forhold til dem, som byen rummede i 1947.

Og hermed var der sat en udvikling i gang, som ikke lod sig standse.

Min mors pladser

Af Ruth Just Rasmussen

I 1979 udgav Nationalmuseets etnologiske samling en pjece, der hed "Fra barnepige til husjomfru", der var en opfordring til, at de, der havde arbejdet som unge piger i huset, fortalte om deres oplevelser.

Det gav anledning til, at min mor fortalte, hvordan hun oplevede sin tid som tjenestepige i Kolding i 1920'erne. Min mor er Ane Kathrine Schjøtz-Pedersen, f. Termansen, og hun er i dag 97 år.

Min mor boede fra hun var 10 år til sin konfirmation i 1915 sammen med sin mor hos restauratør Terman Sørensen, dengang Låsbygade 39, nu Låsbygade 35. Min mormor var alene med min mor, Terman Sørensen var mormors fætter, hos hvem hun var husbestyrerinde.

Min mor benævner selv sin beretning "mine pladser".

Hos planteskoleejer Olsen

Den første plads, hun havde umiddelbart efter sin konfirmation, var hos planteskoleejer Thomas Olsen på Ejlersvej. Planteskoleejer Olsen var far til stifteren af Den Geografiske Have i Kolding, Aksel Olsen.

Familien Olsen bestod i 1915 af mand, kone, to voksne sønner samt en datter. Dertil kom, at man havde gartnereløver på kost. Det var altså en anselig husholdning. Foruden min mor var der en datter (eller svigerdatter), som hjalp til med madlavningen.

Min mors arbejde bestod i at gøre rent, besørgе ærinder, vaske gulve og trapper og i øvrigt hjælpe til med alt forefaldende arbejde.

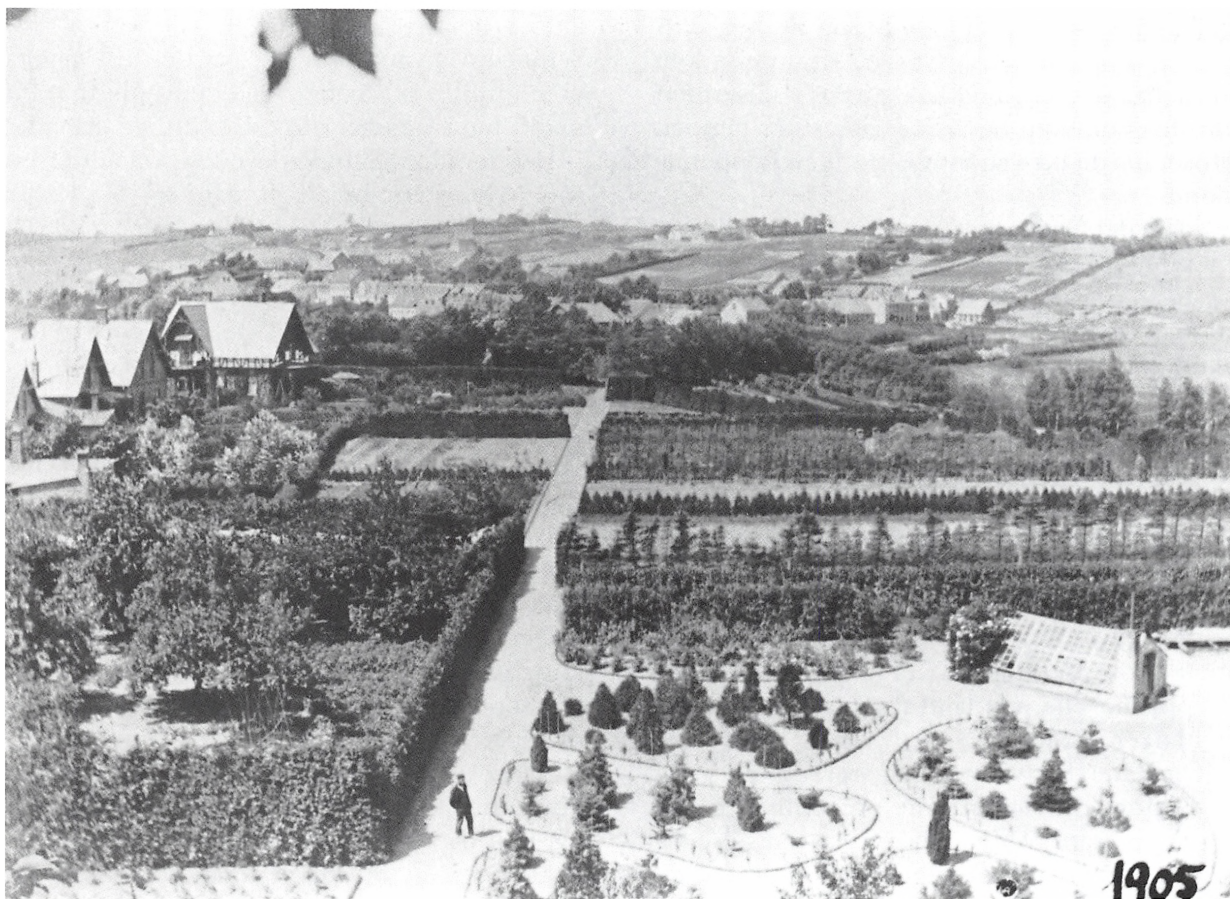
Det daglige arbejde begyndte kl. 7 om morgenen. Ud over morgenmaden skulle der sørges for middagsmad og eftermiddagskaffe. Efter kaffen om eftermiddagen var der en pause til aftensmaden kl. 18.

Lørdag skulle såvel køkkenbord som køkkengulv skures. I planteskoleejer Olsens hus havde man gas, hvilket var ret moderne på den tid.

Én gang om måneden havde man storvask, her kom en vaskekone og hjalp til. Storvasken foregik på den måde, at tøjet blev sat i blød dagen før, og tidligt næste morgen, på selve vaskedagen blev den første kedel tøj kogt, så alt var parat, til vaskekone kom. Hun skulle så sørge for "renkogning" samt skylle tøjet og hænge det til tørre.

Min mor fandt, det var flinke og rare mennesker at arbejde hos, og hun boede hos dem. Efterhånden blev de to sønner gift, og de kom hjem hver søndag til eftermiddagskaffe og aftensmad, hvilket gav ekstra megen opvask og oprydning. En ting, mor nævner, er, at alle spiste ved samme bord.

Denne plads havde min mor, indtil hun som 19-årig (altså i 1920) gerne ville prøve noget andet og måske lettere arbejde.

Thomas Olesens planteskole. Foto fra 1905.

Hos købmand Schultz på Castenskjoldsvej

Den næste plads, min mor fik, var hos et ældre ægtepar, som boede i en villa på Castenskjoldsvej nr. 31. Det hørte dengang til Kolding Landsogn. Min mor var det, der kaldtes "enepige". Manden i huset havde været to-

baksgrosserer, navnet var købmand Anton Schultz.

Husstanden bestod kun af ægteparret Mathilde og Anton Schultz, som ingen børn havde. Huset indeholdt 3 stuer, soveværelse, veranda og entre. Dertil kom et anretterværelse, køkken og spisekammer, alt i stueeta-

gen. På 1. sal var der to gæsteværelser plus pigeværelse. Mor beskriver selv sit værelse som et dejligt værelse med kakkellovn. I spisestuen var der linoleum og i de øvrige stuer tæpper. Huset havde ikke støvsuger men en tæppemaskine.

Arbejdet begyndte for min mors vedkommende kl. 7 om morgenen. Det første arbejde bestod i at fyre op i de store kakkellovne, derpå skulle stuerne gøres i stand. Morgenbordet skulle være parat kl. 8.

Mor spiste sammen med hr. og fru Schultz, som hun skulle titulere "Herren og Fruen". Morgenmaden bestod af havregrød, rugbrød samt ét rundstykke til hver. Maden var i øvrigt meget almindelig. Familien var sparsomme og beskedne.

Efter morgenmad gjaldt det rengøring af øvrige rum. Også i denne husholdning gjorde man "hovedrent", dog her 2 gange om året. Tæpperne blev sendt til rensning hos en sadelmager i Kolding.

Også her blev der vasket storvask én gang om måneden. Den samme procedure gentog sig: Man "satte i blød" dagen før. På selve vaskedagen blev der så kogt en kedel tøj tidligt om morgenen. Man fyrede med brænde under gruekedlen. Igen blev der „renkogt“, skyllet m.v. Interessant er det, at her kom ingen vaskekone. Huset havde ikke vaskemaskine, som vi kender det i dag, men en trævugge med sæbevand, som blev vugget – af husets herre. Vridemaskinen blev ligeledes betjent af „herren i huset“. Efter alt dette blev tøjet tørret i haven eller på loftet alt efter, hvordan vejret var.

Til huset hørte en ret stor have, som lige-

ledes for størsteparten blev ordnet af hr. Schultz. Man må nok sige, at den tid taget i betragtning, så var det ret usædvanligt, at en mand tog så meget del i det huslige arbejde.

Hos familien Schultz levedes livet "efter en snor": Morgenmad kl. 8. Middag kl. 12.30. Eftermiddagskaffe kl. 14.30. Aftensmad kl. 18.30. Senere på aftenen fik man en kop cacao.

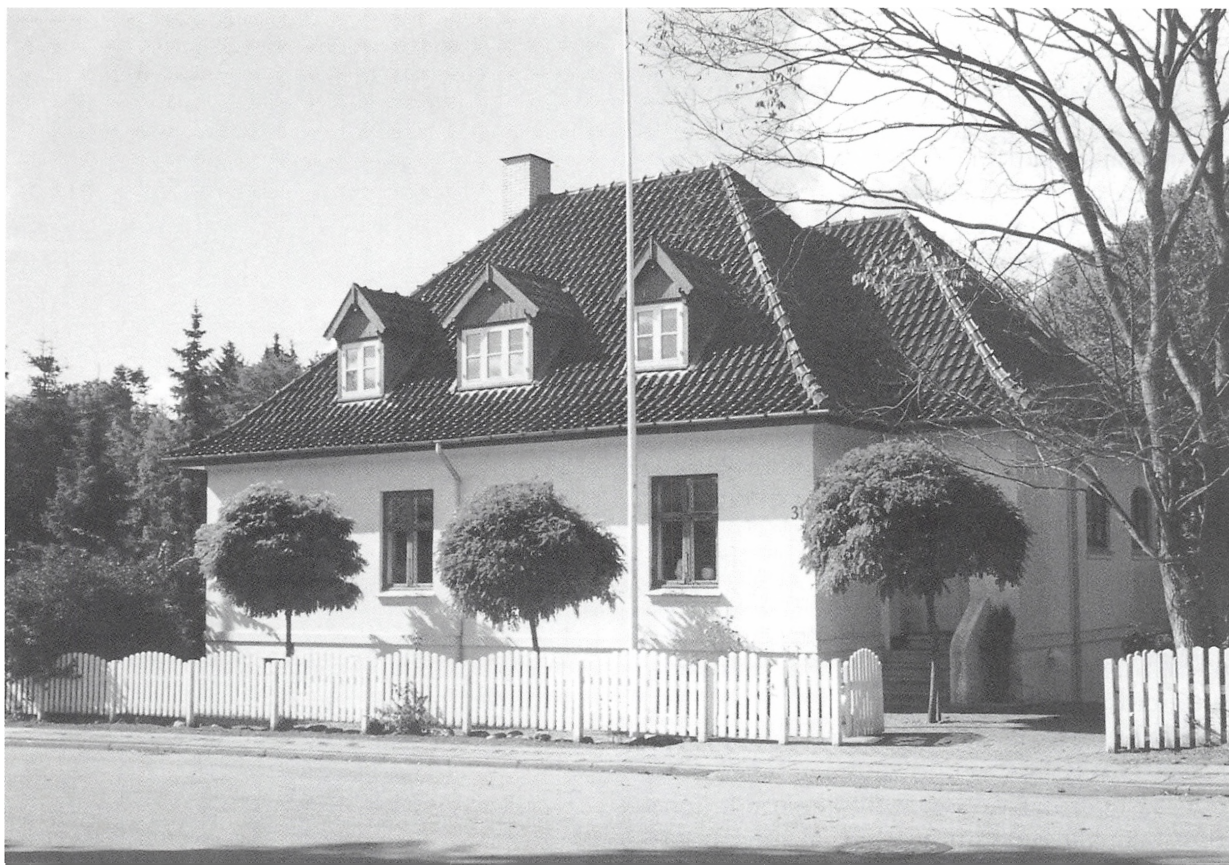
Min mor beskriver selv dette som en plads, hvor hun havde megen frihed. Hun var ofte i byen for at bytte bøger for fru Schultz. Ligeledes hentede hun æg hos en familie, der selv havde høns. De var billige og blev så "sat i vandglas", den tids form for konservering. På den måde havde man billige æg også om vinteren. Min mor gik også i denne periode til dans i Kolding.

Der var ikke megen selskabelighed, kun kortspil hver 14. dag med et ældre ægtepar, grosserer I. I. Christensen, som boede ved siden af.

Ægteparret rejste hvert år på ferie i 14 dage. Min mor fik så kostpenge til at klare sig for – og man overlod hende så i øvrigt hele huset.

Lønnen var 50 kr. pr. måned plus 30 kr. ekstra de 2 gange, man gjorde "hovedrent".

Efter at min mor havde været der i fem år oprettede ægteparret Schultz et legat: „Købmand A. Schultz og hustrus legat“. Legatet kunne søges af værdigt trængende enker eller døtre af detailhandlere i Kolding, desuden blev der indsat fem personer, som skulle nyde godt af det på livstid – her står min mor øverst på listen. Legatet skulle først komme til udbetaling efter ægteparret Schultz død. Den første udbetaling fandt således sted i 1941.

Castenskjoldsvej 31, hvor købmand Schultz boede. Foto: Mogens Bonnichsen, 1998.

Legatportionerne var set med nutidens øjne ikke store, nemlig 100 kr. hvert år til jul, men dengang dog en kærkommen hjælp.

Min mor blev hos ægteparret Schultz, indtil hun i marts 1927 blev gift med min far. Selv husker jeg, at disse penge fra legatet betød meget, dels havde min mor ikke det store "at gøre med", og dels var det en anerkendelse for de år, hun havde været tjenestepige.

Beløbets størrelse varierede i de senere år, et år var det f. eks. 300 kr., et andet år 700 kr. alt efter, hvor mange, der havde søgt det, og alt efter, hvor mange livstidsnydere, der efterhånden var døde. Basissummen var ikke særlig stor, nemlig 8000 kr.

Den 27. april 1996 annoncerede Kolding Kommune, at købmand A. Schultz og hustrus legat ville blive nedlagt ved éngangsuddeling.

Ved henvendelse til Kolding Kommune fik undertegnede oplyst, at grunden var den, at et legat af den størrelse var for dyrt i administration, og at man derfor ville anmode økonomiudvalget om nedlæggelse. Helt forståeligt, men på min forespørgsel om, hvordan det i så fald forholdt sig med min mor, kunne man oplyse, at hun, som nu var 95 år (1996) sammen med en endnu levende dame på "kun 89" år naturligvis ville få besked.

Selv glemte jeg så at sige alt om legat, indtil min mor den 5. december 1996 modtog en skrivelse fra Kolding Kommune om, at hun som livstidsnyder ved legatets nedlæggelse herved fik sin del af dette. Brevet var ledsaget af en check på kr. 4.915.12.

Mors reaktion var, at hun lidt vemodigt og med glæde mindedes de to mennesker, hos hvem hun havde haft syv dejlige år. Hertil føjede hun, at fru Mathilde Schultz var "et usædvanligt fint menneske".

Selv husker jeg udmærket fru Schultz fra talrige besøg hos hende sammen med min mor, og man har vel lov at tilføje, at det dengang ikke var helt almindeligt, at man testamenterede sin unge pige en livsvarig rente.

Ane Kathrine Schjøtz-Pedersen, f. Termansen.

“God Aften Herr Professor!”

Maleren Martinus Rørbye i Kolding i sommeren 1848

Af Poul Dedenroth-Schou

I foråret 1992 erhvervede Museet på Koldinghus en akvarel tilskrevet maleren Martinus Rørbye, som ikke tidligere er publiceret. Moti-

vet er Sønderbro set fra syd, og året er 1848, hvilket fremgår af malerens påtegning nederst til højre. Tegningen er ikke signeret,

Martinus Rørbye: Kolding Sønderbro set mod nord. 1848. Akvarel 14,2x23,8 cm. MKH 469x2. Øverst på broen ses den store “spanske rytter”, der i dagtimerne er åbnet for at tillade nogenlunde normal passage. De barrikaderede vinduer mod syd ses på begge sider af broen, til højre ses en bevæbnet vagtpost bag sandsække (“et lille hus stærkt besat med soldater”). Postgården, hvor Rørbye overnattede, ses lige over de to samtalende soldater midt i billedet.

men der er ingen grund til at betvivle rigtigheden af tilskrivningen til Rørbye.

Akvarellen er ikke den eneste, som Martinus Rørbye udførte under sit korte ophold i Kolding i 1848. I det følgende skal der gøres rede for maleren og de særlige omstændigheder omkring hans besøg i Kolding.

Martinus Rørbye

Martinus Rørbye blev født i 1803 i Drammen i Norge, hvor hans far var embedsmand. Ved Norges adskillelse fra Danmark i 1814 flyttede familien imidlertid tilbage til København, og efter faderens død 1818 opgav man en boglig uddannelse for Rørbye, der i 1819 blev optaget på Kunstakademiet som elev af C. A. Lorentzen. Fra 1825 var han tillige privatelev af C.W. Eckersberg. Uddannelsen på Akademiet fulgte det gængse mønster: 1823 vandt han den lille sølvmedalje, 1825 den store sølvmedalje og 1828 Akademiets pengepræmie. 1829 vandt han efter flere forsøg den lille guldmedalje på et religiøst maleri. 1831 og 1833 forsøgte han, men vandt aldrig den store guldmedalje og det dermed forbundne rejselegat. Det lykkedes ham dog med Akademiets støtte i 1833 at opnå rejseunderstøttelse fra fonden *Ad usua publicos* for i alt fire år.

Da havde Rørbye dog allerede gennemført flere større rejser. 1830 og 1833 var han i Jylland og Norge, på den første rejse i nogen tid sammen med digteren H. C. Andersen. Med rejseunderstøttelsen drog han i 1834 på sin store dannelsesrejse til Rom via Tyskland, Holland og Frankrig. I Rom plejede han ikke hyppig omgang med den ellers så talstærke danske koloni af kunstnere, men foretog som en

af de første danske malere i vinteren 1835-36 en rejse til Grækenland og Tyrkiet i selskab med arkitekten M. G. Bindesbøll.

Hjemkommet til København fik han i 1838 som den første tildelt Thorvaldsen-medaljen for "talent og heldig bestræbelse", og senere samme år blev han optaget som medlem af Akademiet. 1839-41 var han atter i Rom, denne gang på bryllupsrejse. Martinus Rørbye var 1839 blevet gift med Rose Frederikke Schiøtt, der ligesom Rørbye selv var af embedsmandsfamilie. Sammen fik de fire børn. I 1844 blev han i konkurrence med W. Marstrand og C. A. Jensen professor ved Akademiets modelskole, det professorat, som Bertel Thorvaldsen havde beklædt.

I sin tid på Akademiet vandt Rørbye anerkendelse som portrætmaler, men under indtryk af sine mange rejser – han er videre berøjet end nogen anden dansk maler – udviklede han interesse for skildring af folkeliv. Rørbye blev genremaler. Han blev den første kunstner, der skildrede fiskerne på Skagen, som han besøgte første gang i 1833. Også i 1847 og på sin sidste rejse i 1848 besøgte han Skagen. Men i øvrigt betragtede samtiden Rørbye som en af guldalderens mindre malere, en lidt tør og pertentlig maler, omend etnografisk og topografisk pålidelig. Dog var der undtagelser; således købte den gamle Thorvaldsen to af Rørbyes billeder til sin kunstsamling, hvilket måske banede vejen til professoratet i 1844.

Krigen og Kolding 1848

Kolding i 1848 var en lille by, men strategisk placeret på grænsen mellem kongeriget og

hertugdømmerne. Kort og billeder af byen i 1848 (se side 30) viser tydeligt byens beskedne udstrækning; bebyggelsen er koncentreret i området mellem Slotssøen og åen og langs Låsbygade. Mod øst var en egentlig havn blevet åbnet for sejlads i 1843, og en bebyggelse langs landevejen til Haderslev var ved at opstå op mod kirkegården. Indbyggertallet lå i 1848 på under 3.000 mennesker.

Skønt den formelle grænse lå et stykke oppe ad Haderslevvej, så var den strategiske grænse – og toldgrænsen – Kolding å. Derfor kom Kolding til at spille en central rolle i de første år af Treårskrigen. Den slesvig-holstenske oprørsregering dannedes den 23. marts, dagen efter bemægtigede oprørerne sig ved et kup Rendsburg fæstning. Allerede den 26. marts rykkede de første danske hærenheder ind i Kolding på vej mod syd, det var 12. bataljon fra Fredericia, og i den følgende uges tid blev byen hovedkvarter for den danske hær.

Fra begyndelsen havde de danske våben heldet med sig overfor de slesvig-holstenske oprørere ved flere træfninger omkring Flensburg, men da Det tyske Forbund og Preussen gik ind i kampen, vendte lykken. Danskerne trak sig tilbage, og den 2. maj rykkede den tyske hær under general Wrangel ind i Kolding.

Selvom tyskerne oprådte veldisciplineret, var det en tung tid for koldingenserne. I byen oprettedes et depot til forsyning af den tyske besættelsesstyrke. De to Kolding-købmænd I. S. Borch og M. C. Warming blev indsat som bestyrere af de tunge udskrivninger. Okkupationen varede til den 25. maj, da preusserne efter en russisk note trak sig ud af kongeriget.

Den 15. august 1848 aflagde Borch og Warming regnskab overfor Vejle Amt for, hvad de gennem depotet havde leveret til besættelsesmagten. Det var ikke småting, som fjenden havde konsumeret i Jylland, og tillige var store mængder proviant blevet sendt sydpå til resten af oprørshæren. Det hører dog med til historien, at Preussen efter forhandlinger gik med til at betale erstatning for udskrivningerne, men erstatningerne kom sent og dækkede ikke fuldstændigt de lidte tab. En brandskat på 2 mill. specier, som general Wrangel pålagde Jylland, blev aldrig betalt på grund af den tyske tilbagetrækning den 25. maj. Kolding blev igen besat af danske tropper.

Da våbenstilstandsforhandlingerne indledtes, stod den danske hær nord for Kolding å. Første linie dannedes af 1. brigade (oberst Bülow) vest for Trudså med alarmplads ved Lejrskov ca. 10 km vest for Kolding, og 5. brigade (generalmajor Krogh) fra Nebel å til Kolding med alarmplads ved Bramdrup ca. 5 km nord for Kolding. Anden linie dannedes af flankekorpset (generalmajor Schleppegrell) og 3. brigade (oberst Olaf Rye) med alarmplads ved Ågård og Viuf ca. 15 km nord for Kolding. Kavalleriet (oberst Juel) forlagdes til Jordrup og reserveartilleriet (oberst de Meza) til Alminde. Hærens hovedkvarter lå i Viuf, og feltlazaretterne af 1. linie i Vejle. Daglig forposttjeneste langs Kolding å krævede fire bataljoner, tre eskadroner og to kanoner. Til feltvagterne byggedes stråhytter ved Lejrskov, Hvilested kro, Ejstrup og Kolding. Til yderligere sikring af Sønderbro lå der på Kolding fjord en kanonbåd, hvis skudfelt dækkede broen.

Martinus Rørbye: Kolding Sønderbro set mod syd. 1848 Akvarel 14,2x23,1 cm. Privateje. Danske soldater bevogter afspærringen af Sønderbro, som består af en stor "spansk rytter" flankeret af plankeværk. Øverst på broen ses endnu en "spansk rytter", der er drejet for at tillade passage. Kolding-borgerne ansøgte den 8. august krigsministeriet om at få barrikaden på Sønderbro fjernet, men militæret udtrykte betænkelighed herover, "da der udkræves en betydelig styrke til ved aftenens frembrud atter at lukke den". Huset til venstre i billedet er postgården, hvor Rørbye sov i det sydligste værelse nærmest barrikaden. På bakken mod syd ses silhouetten af en – formentlig – dansk ryttervagt.

Våbenstilstandsforhandlingerne førtes fra begyndelsen i Malmø, men forlagdes senere til Kolding, til landstedet Bellevue umiddelbart syd for Kolding. Gården lå, hvor nu Bellevuegade endnu minder om stedet, på den gamle grænse mellem kongeriget og hertugdømmerne. Fra dansk side deltog som en af

forhandlerne major Læssøe, hvis navn er knyttet til nabogaden. Forhandlingerne på Bellevue indledtes den 15. juli 1848.

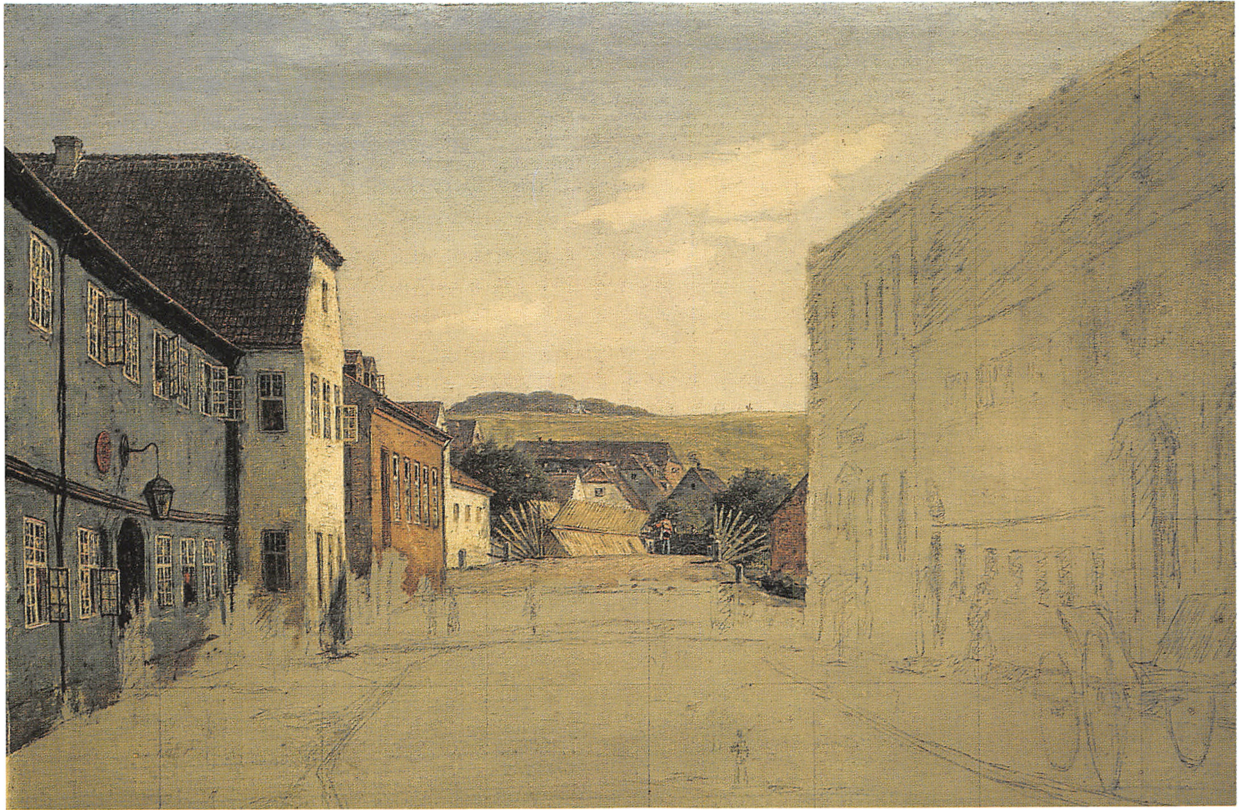
Våbenstilstanden blev først indgået i slutningen af august, men det var klart, at den ikke ville føre til fred. Parterne i oprøret var endnu ikke modne til fredsslutning.

Martinus Rørbye i Kolding

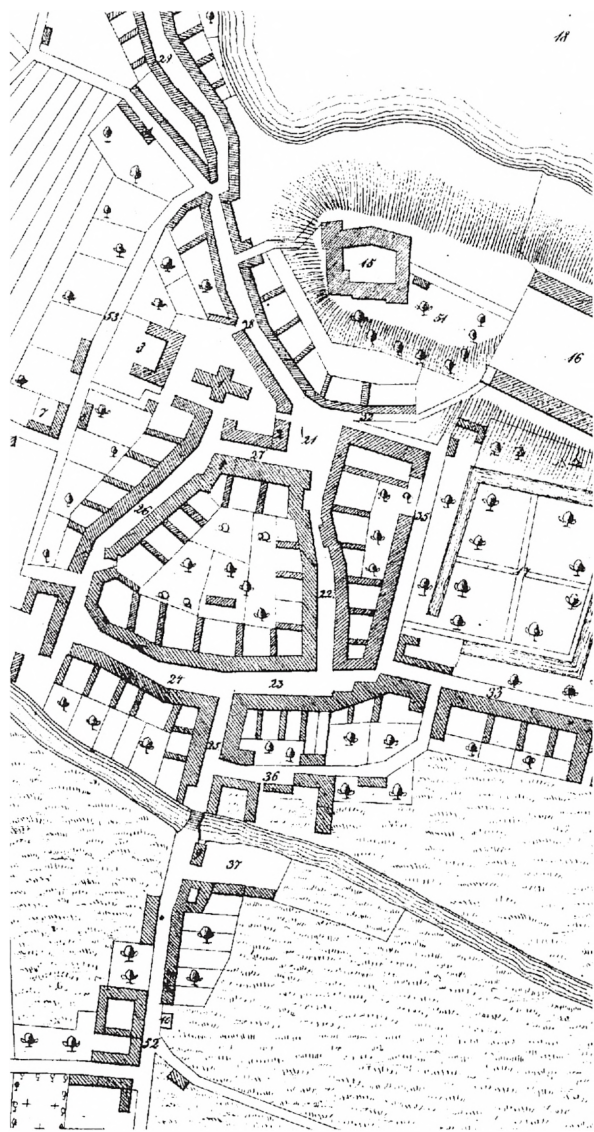
Martinus Rørbyes sidste rejse gik til Jylland. Skønt plaget af mavebesvær – Rørbye led hele livet af en kronisk mavelidelse og døde sandsynligvis af bughindebetændelse forårsaget af et bristet mavesår – drog han den 12. juli 1848 afsted fra København med kurs mod Kolding dels for at besøge sin broder John Rørbye, der var regimentskirurg ved nørrejske

armékorps, der som ovenfor nævnt var opstillet mellem Kolding å og Vejle, dels for at betragte krigshandlingerne. I lighed med flere af sine malerkolleger har Rørbye villet forsøge sig som bataljemaler; skildringen af krigen var jo trods alt også en art folkelivsskildring. Om sine oplevelser har han berettet i et brev til hustruen hjemme i København:

“For at du ikke tidligere af fremmede end af

Martinus Rørbye: Kolding Sønderbro set mod syd. 1848. Olie på lærred 38x57 cm. Privateje. Ufærdigt maleri efter akvarellen af samme motiv. Rørbye er begyndt i øverste venstre hjørne og har systematisk arbejdet sig diagonalt ned over lærredet. Billedet var det sidste, han nåede at male inden sin død den 29. august 1848.

Udsnit af kort over Kolding 1848. "Oculair grundtegning af Kolding". J. J. Fyhn: Efterretninger om Kjøbstaden Kolding. 1848. Postgården ligger ved "25" lige nord for Sønderbro.

mig skal blive underrettet om mit ophold i denne del af Jylland, får du nu, kære Rose, disse linier fra mig, som beroligelse for din frygt, hvis du skulle have hørt, at jeg allerede natten efter at jeg havde taget afsked fra dig kære, sov lige ved barrikaden af den sydlige port i Kolding. Såvidt kom jeg nemlig ved at rejse uafbrudt i en nat og en dag. Om rejsen har jeg intet synderligt at fortælle dig, uden at det ofte gjorde mig ondt, at jeg ikke kunne have dig med, da jeg på den så ofte så steder, der vist i høj grad ville interessere dig at se... Onsdag nat kom jeg som sagt til Kolding og steg af på posthuset, hvor jeg også fik godt logi; pudsigt var det, at jeg heller ikke havde kunnet køre 1 alen længere på dansk grund, under de nuværende omstændigheder; thi postgården ligger i den gade der fører til Slesvig yderst ved broen, og den såvel som gaden var spærret ved flere rader palisader etc., husene barrikaderede, vinduerne tilmurede og deri anbragt skydehuller, og overalt besat med soldater. Jeg fik et værelse anvist på 1. sal i huset og netop det sidste på gangen; mit værelse lå altså sydligst; ved siden havde jeg et lille hus, stærkt besat med soldater og ligeså på den modsatte side af gaden, og lige under mig på selve postgården var et stort værelse, der også var opfyldt med soldater, jeg var således kommet midt ind i det; men det morede mig meget; lidt stod jeg i det åbne vindue for at høre på soldaterne, der holdt vagt ved palisaderne; men jeg gik snart ned til dem og blandede mig i deres diskurs. Vejret var dejligt og scenen ny for mig; man underrettede mig om, at fjenden blot stod 1/2 mil borte, man viste mig vore forposter, der næppe stod 1/2

fjerding vej borte på højderne omkring byen, og jeg var således helt inde i sagernes stilling, da jeg blev hilst af en ingeniørsoldat med "God aften hr. professor". Det var Hans, Marthes kæreste. Ligeså overrasket blev jeg næste morgen ved straks da jeg trådte ud på gaden at møde Frederik Schiøtt, han havde da feltvagten i det barrikaderede hus lige over for mine vinduer, uden naturligvis at ane min nærhed; der havde han ligget på halm, mens jeg lå i en ret god seng, rigtignok med en del af mine klæder på. Det var en smule forsigtighed, da muligvis tyskerne kunne have rørt dem om natten, da havde jeg måttet fortrække. Da Schiøtt blev afløst om morgenen, fik han tilladelse til at opholde sig om formiddagen i byen, og i ham havde jeg således en god vejviser.

Vi besøgte vore forposter ved en kirkeby, der lå noget borte (formentlig Seest); formiddagen gik således fortræffeligt i Koldings smukke omegn, hvor slotsruinerne allevegne gør en ypperlig virkning. Vil du kære Rose hilse Trepka fra hans søn, jeg var med ham i Kolding, da han rykkede ind med hans bataljon for at afløse feltvagten. Samme bataljon så, imellem os sagt, højst ynkelig ud; men den havde rigtignok også marcheret over 2 mil, førend den kom hid for at gøre vagt, og det i stærk solhede, og med fuld oppakning. Det er noget, hvorover der klages meget, nogle bataljoner ligger fulde halvtredje mil borte fra Kolding, og dertil må de dog vekselvis afgive vagt. Efter middag kørte jeg Schiøtt til hans kvarter, der var omtrent 1 mil fra Kolding og derfra gik min vej til John, der igen var 1 1/2 mil længere mod nord, der var fred og ingen fare.

Han var ypperligt indkvarteret i en stor bondegård, og jeg sov fortræffeligt den nat på en af ambulancens hømadrasser med et tæppe over mig..."

Den 12. august var Rørbye tilbage hos familien i København. Den 26. august holdtes bandedåb for sønnen Johannes. Den 29. august døde Rørbye på sin og Roses 19 års bryllupsdag. Han var da i færd med at male postgården og Sønderbro i Kolding efter en af de akvareller, som han udførte under sit korte Kolding-ophold. Billedet stod ufærdigt på staffeliet, da Rørbye døde.

Litteratur:

I. O. Brandorff: Et gammelt Gadebillede i Kolding. Vejle Amts Aarbøger 1930.

P. Eliassen: Kolding fra Middelalder til Nutid. 1910. Reprografisk optryk 1975. Det gamle og nyere Kolding.

P. Eliassen: Søndergade i Kolding 1848. Vejle Amts Aarbøger 1927.

Jens Jørgen Fyhn: Kolding i Tidsrummet 1848 til 1860. Et Supplement til Efterretninger om Kjøbstaden Kolding. 1860.

Jørgen B. Hartmann: Fra Maleren Martinus Rørbyes Vandreaar. Personalhistorisk Tidsskrift 12. Rk. 4.-5. Bind. 1950.

Dyveke Helsted, Eva Henschen, Bjarne Jørnæs og Torben Melander: Martinus Rørbye 1803-1848. Thorvaldsens Museum 1981.

Eva Henschen: Martinus Rørbye. Dansk Biografisk Leksikon. Bd. 12.

Frovin Jørgensen: Grænsen. Et stykke lokalhistorie. Byrådsbogen 1964-65.

Frans Lasson: Rørbyes Tegninger. 1992.

Otto Vaupell: Kampen for Sønderjylland 1848-1850. Bd. 1. 1865.

Kaalund, Holmia og Novadan

Af Ove Vinkel

Kaalunds Sæbefabriker A/S var en af Koldings gamle virksomheder. Den blev oprindeligt grundlagt af den ansete Kolding-købmand Rasmus Kaalund.

I Kolding Folkeblad fra den 2. januar 1886 står følgende annonce at læse:

Jeg tillader mig herved at bekendtgjøre, at jeg Dags Dato under Firma KAALUNDS SÆBEFABRIK har etableret en Fabrikvirksomhed, som vil omfatte Haand-, Stang- og bløde Sæber og dermed beslægtede Artikler, hvilken jeg anbefaler til Byens og Omegnens handlende. Kontoret er paa Fabrikken, men Bestillinger modtages i Byen af d' Hrr. S. W. Bruun og Kaalund & Henrichsen samt i Landmandsbankens Afdeling, hvor jeg i reglen vil være at træffe hver Dag fra 12 – 1. Telefon er alle 3 steder til Disposition.

Kolding, den 1. Januar 1886.

Ærbødigst

R. KAALUND.

Rasmus Kaalund, der stammede fra Vejle, havde siden 1862 haft borgerskab som købmand i Kolding og drev forretning i Helligkorsgade 20, hvor Borgerkroen i mange år lå, og hvor nu A Hereford Beefstouw har til huse.

Den 26. januar 1886 fik han næringsbrev som sæbesyder i Kolding Landsogn. Fabrik-

ken lå dengang i udkanten af Kolding mellem nuværende Dyrehavegårdsvej og H. C. Petersensvej. Senere blev fabrikken drevet af firmaet Jürgensen og Nielsen, men det var ingen stor fabrik dengang.

I 1899 overgik virksomheden imidlertid til konsul H. C. Petersen, der var ud af en tobaksfabrikantfamilie fra Horsens. Han satte gang i udviklingen. Han moderniserede fabrikken og ansatte sælgere til at sælge over hele landet. Tidligere havde man kun solgt lokalt.

I 1912 foretog man en kraftig udvidelse af afdelingen for bløde sæber, i 1914 udbyggede man kontorerne, i 1918 etablerede man en sodafabrik, soda var dengang en stor husholdningsartikel, og endelig blev der i 1920 bygget et stort kedelhus.

Der blev installeret en ny, stor dampkedel og to mægtige sæbekedler, hvoraf den ene rummede 25.000 pund sæbemasse, som her kunne dampkoges færdig i løbet af tre kvarter. Fra kedlerne vandrede produktet videre, gennemgik en mekanisk bearbejdning i forskellige stadier – rensning, blanding og tørring ved varme, indtil varen blev emballeret. Dengang havde man tørrestuer, hvor emballagen blev opvarmet. Det var meget vigtigt af hensyn til sæben, at disse baljer, som sæben blev solgt i, var absolut tørre.

I 1920erne var min morfars bror for øvrigt

H. C. Petersen og personalet på Kaalund, ca. 1900.

ansat hos Kaalund. Han forsvandt en lørdag middag, og om mandagen fandt man ham efter sigende i bødkerværkstedet, hvor han havde taget sig selv af dage.

Fabrikken lavede de velkendte gamle sæber. Det var blød sæbe, dvs. grøn og brun sæbe i dritler, og det lugtede ikke særligt behageligt, når de blev fremstillet. Man producerede

også medicinske sæber og håndsæber, der blev sirligt pakket i papir ved håndkraft. De sidste håndsæber, der blev lavet, var Savon Omnibus og EJ-RA Sæbe, som sikkert huskes af mange ældre koldingensere.

I H. C. Petersens tid lavede man ud over disse sæber noget, der hed stangsæbe, forgængeren for sæbespånere, der senere blev en stor artikel. Mest kendt på det tidspunkt var dog VI-TO Kraftskurepulver. VI-TO blev bl.a. solgt i en rød kartonemballage med et billede af en sød lille pige i absolut tækkeligt undertøj og strømper. Ude i Bindeballe Købmandsgård har de forøvrigt stadig et eksemplar af den røde kartonemballage, ligesom vi i sin tid forærede Museet på Koldinghus 2 emaljerede VI-TO skilte, hvoraf det ene var med VI-TO pigen.

Denne lille pige, som var indbegrebet af uskyldighed brugte vi langt senere på etiketten til en bruseshampoo, som blev solgt

til USA. Et reklameindslag i amerikansk TV blev imidlertid forkastet, fordi etiketten var for vovet. Man har indtryk af, at moralbegreberne har flyttet sig noget siden da!

Alle datidens borgere i Kolding kendte Kaalund. Både fra hylderne hos den lille købmand og for de flotte heste og hestevogne, der kørte rundt med sæbe til købmændene. Jeg kan næsten høre lyden for mig af hestevogn og hestehove på de brolagte gader.

I 1927 blev Kaalunds Fabrikker omdannet til et aktieselskab og H. C. Petersen, efter hvem vejen af samme navn i øvrigt er opkaldt, blev direktør med den ansete koldingensiske storkøbmand, konsul Chr. Eff som formand for bestyrelsen. Jeg er ikke helt klar over, hvem der ejede aktierne i starten, men de tilhørte i mange år et konsortium, der også ejede Oliemøllen i København. Også det var en gammel sæbefabrik, hvor man bl.a. fremstillede SNEVIT vaskepulver. Til samme gruppe hørte også Nordisk Film samt nogle flere, der senere blev solgt fra.

Direktør H. C. Petersen efterfulgtes i midten af 1930'erne af Peter M. Rolver, der var blevet ansat som bogholder i 1909. Han ledede med stor dygtighed virksomheden under 2. verdenskrig, hvor det var svært at fremskaffe råvarer til sæbeproduktionen, men man fandt alternative produktioner og havde en fornuftig indtjening. Man begik i den periode sandsynligvis den fejl ikke at anvende de optjente penge til investering i mere moderne og rationelt produktionsudstyr, for efter krigen, da de store multinationale konkurrenter dukkede op, var man desværre ikke konkurrencedygtig på det danske marked

Interiør fra Kaalund, ca. 1930.

Dette førte til, at konsortiet indsatte cand.-pharm. Kjeld Laursen som direktør, og han fik til opgave at bringe Kaalund på fode igen. Som et kuriosum kan jeg fortælle, at det var min svigerfar, der blev sendt ned på banegården for at hente Kjeld Laursen og hans familie, da de i sin tid ankom til Kolding. Min

svigerfar var ansat på kontoret hos Kaalund fra 1943 til sin død i 1958, og min kone var ansat fra 1971. Vi har således begge både familiemæssige og arbejdsmæssige relationer og dermed også nogle varme følelser for den gamle virksomhed.

Det var i det hele taget en god arbejdsplads med et godt sammenhold medarbejderne imellem, og der har været mange runde jubilæer i tidens løb. Midt i 1970erne opnåede en af Kaalunds repræsentanter, Aage Nielsen, kaldet "Kylle", det helt usædvanlige at fejre 60 års jubilæum, de seneste år dog som bud.

I 1963 kom jeg til Kaalund som kontorchef, og da var man forlængst holdt op med at lave stangsæbe m.v. Fabrikken solgte på det tidspunkt bl.a. rengørings- og vaskemidler til mejerier, landmænd, vaskerier og renserier. Damedfrisører var også en kundegruppe, man henvendte sig til. Her solgtes produkter som koldpermanent, neutralisering, shampoo og kosmetik. Endvidere solgte man stadigvæk i en vis grad til købmænd.

Kaalund var på det tidspunkt begyndt at sælge shampoo, skumbad m.v. til supermarkeder o.lign. Det var vældigt populært dengang midt i 1960erne med store 1 liters flasker, jo større og billigere jo bedre. Forskellen på shampoo, skumbad og autoshampoo var ikke så stor, det var vist mest farven, parfumen og etiketten, der gjorde forskellen. Disse produkter blev i stor stil også eksporteret til Norge, Sverige og Finland.

Holmia

Det store forbrug af emballage dannede grundlag for at starte egen fabrikation af

plastflasker, som havde mange fordele frem for glas. Det var billigere for producenter og forbrugere, og plastflasker splintredes ikke som glas, når de gik i stykker. Starten på Holmiplast fandt sted i Christiansfeld i en bygning, som erhvervedes fra Brødremenigheden. Det var en spændende bygning med bl.a. hvælvede kældergange, som tidligere havde huset en mindre sæbefabrik, hvor man havde lavet ægte Christiansfeldersæbe.

Vi er kommet langt med udviklingen af

PVC emballage

Illustrationen af nogle af vore produkter viser, hvor smukt det kan gøres . . .

- De skulle også gå over til PVC emballage —
- den er smuk og glasklar
- aromatæt og giftfri
- lettere end glasemballage
- mere brudsikker

— altsammen argumenter, der hjælper med til at gøre Deres produkt mere salgbart.

Ønsker De nærmere oplysninger eller prøver, beder vi Dem venligst ringe eller skrive til

**HOLMIA
PLAST HP**

INDUSTRIGAARDEN . KOLDING
TELEFON 055 - 2 56 00

Spørg efter herr O. Vinkel eller herr K. Laursen — de ved noget om PVC emballage.

Mit job hos Kaalund var fra starten rent administrativt. Jeg tog mig af regnskab, personale, etc., og så fik jeg endvidere et lille bijob med Holmia. Troede jeg. Det var i plastens barndom, og starten var svær. Det var pionerarbejde dengang. Vi var i starten 4-5 medarbejdere, men efter begyndervanskelighederne kunne vi fuldt ud dække vort eget behov og begyndte også at sælge flasker til Oliemøllen.

I de kommende år tog tingene fart. Flere og

flere producenter foretrak plast frem for glas, ganske som vi kender det i dag, og fabrikken voksede støt og roligt. Som de første i Skandinavien lykkedes det os at producere pvc-flasker (flasker af polyvinylchlorid), hvor man tidligere havde brugt polyethylen, som gav flasker, der var matte og uigennemsigtige. Pvc-flaskerne derimod var glasklare og fremhævede indholdet.

Det varede ikke længe, før vi var Danmarks andenstørste flaskeproducent – den største var Hastrup Fabrikker i Odense. Eksporten var stigende, og inden vi så os om, var pladsen i Christiansfeld blevet for trang. Vi flyttede så fabrikken til Bramdrupdam, hvor den ligger endnu. Jeg tror, det var af typehusfirmaet Typodan, vi i slutningen af 1960'erne købte bygningerne.

Det var nogle spændende år, hvor vi fortsat havde vækst, ikke mindst på bekostning af glasflasker. Således endte det da også med, at vi havde generet Kastrup-Holmegaards Glasværker så meget, at de i 1969 fremsatte et købstilbud, som vore aktionærer ikke ønskede at sige nej til. Det var naturligvis ikke efter mit hoved, efter at jeg havde været med lige fra Holmias start i 1963 med nogle få medarbejdere og frem til 1969, hvor vi var 112 ansatte.

Hos Kaalund igen

Efter et år som regnskabschef i Kastrup-Holmegaard – en stilling som jeg fik tilbudt i forbindelse med deres overtagelse af Holmiaplaster – tilbød Kjeld Laursen mig en stilling hos Kaalund med et væsentligt bredere ansvarsområde. Den tog jeg imod, og jeg vendte således tilbage til mit gamle firma.

I de følgende år arbejdede vi støt og roligt med at modernisere forretningsgangene. Vi tjente fornuftigt, og vi voksede – specielt inden for salg til mejerier og vaskerier. Vi havde også en konfektionsfabrik, der syede kitler og erhvervsbeklædning. Den blev dog senere solgt fra.

I 1976 tilbød aktionærerne, som efterhånden var oppe i årene, at Kjeld Laursen og jeg sammen kunne købe Kaalunds Fabriker. Vi nåede gennem forhandlinger frem til fornuftige vilkår for køb af fabrikken, men så – i sidste øjeblik – tilbød en af vore største konkurrenter, Thors Kemiske Fabrikker A/S, København, at købe virksomheden kontant og til en væsentligt højere pris. Resultatet blev – naturligvis – at Kjeld Laursen og jeg ikke blev ejere af Kaalund. Ærgerligt nok!

Købernes intention var i første omgang, at Kaalund skulle fortsætte i Kolding, men allerede året efter blev fabrikken i Kolding nedlagt. En epoke var forbi. Kjeld Laursen stoppede som direktør og blev i stedet tilknyttet som konsulent med bopæl i Kolding. Min kone fik tilbudt jobbet som indkøbschef og jeg som salgsdirektør i Kokkedal, så vi solgte vort dejlige hus og flyttede til Sjælland. Bortset fra en række af Kaalunds sælgere blev resten af medarbejderstaben opsagt.

Det var rent arbejdsmæssigt ikke den mest spændende tid. I slutningen af 1970'erne købte man endnu en konkurrent og påbegyndte et stort, prestigebetonet byggeri uden samtidig at udvide produktionskapaciteten. Dette var mere, end firmaets økonomiske fundament kunne bære, og i april 1980 trådte Thors Kemiske Fabrikker i betalingsstandsning, og

dermed sluttede Kaalund så for vort vedkommende. Navnet Kaalunds Fabriker samt aktiverne fra Thors Kemiske Fabrikker blev senere solgt til BP Kemi, som havde det i tre år, hvorefter det blev solgt til det tyske Henkel. Kaalund nåede at blive lige knap 100 år på danske hænder.

Novadan

Min kone og jeg havde i den tid, hvor vort firma var i betalingsstandsning, ofte talt om selv at starte en lille sæbefabrik. Baseret på vore erfaringer, gode såvel som dårlige. Vi talte med tre af de gamle, gode sælgere fra Kaalund, og vi blev enige. Jeg tror ikke, vi gjorde os helt klart, hvilket vestykke det var at tage kampen op med de veletablerede konkurrenter, bl.a. de multinationale koncerner.

Det var i hvert fald godt, at vi ikke vidste, hvad der i grunden ventede os. Det var ikke småting. Bl.a. skulle vi selvfølgelig bruge en bankforbindelse. De første to, vi spurgte, viste

ingen synderlig interesse for at låne os penge, og vi var ved at få røde ører, men jeg kendte direktøren for den daværende Handelsbank i Kolding, og vi fik over telefonen et forhånds-tilsagn til den nødvendige kassekredit.

Vi var enige om i starten at satse på rengørings- og desinfektionsmidler til mejerier og mælkeproducenter samt vaskemidler til vaskerier. Vi var ligeledes enige om at etablere os i Jylland, for det var her landbruget og køerne også dengang var. Trekantområdet var centralt placeret med gode vejforhold, og vi havde også en idé om, at vi skulle kunne få fat i nogle af de gamle medarbejdere fra Kaalund.

På et ret tidligt tidspunkt kom vi i kontakt med De Danske Mejeriers Fællesindkøb, som dengang lå i København, men som senere er flyttet til Kolding. Fællesindkøbets oprindelige formål var at skaffe mejerartikler, bl.a. kemikalier til de mange små andelsmejerier, der lå i hver eneste landsby, og som var for små til selv at købe fornuftigt ind.

Sammen med direktøren for Mejeriernes Fællesindkøb, den nuværende formand for DA i Kolding, Per Bak, fik vi bragt aftalen i stand. Fællesindkøbet fik 25% af aktierne, og vi fire private delte de 75%. Det var en lidt atypisk majoritetsfordeling, især set fra Fællesindkøbets side, og vi fik da også indført i vores aftale, at vi fire ikke måtte stå hindrende i vejen for en naturlig økonomisk udvikling med hensyn til investeringer og vækst. Det blev senere heldigvis aktuelt.

Navnet Novadan var et rent fantasinavn. Noget skulle barnet jo hedde. Nova betyder på latin ny, og dan skulle illustrere det danske.

Fabrikken i Gravens, 1980.

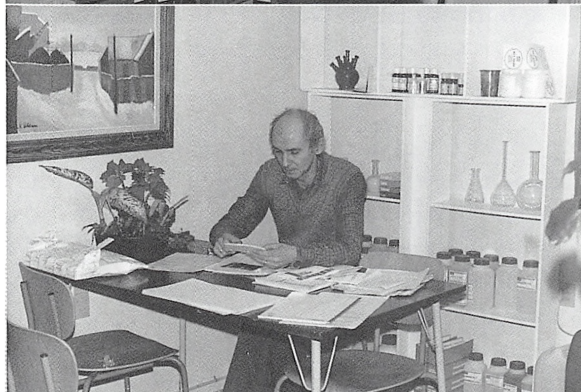
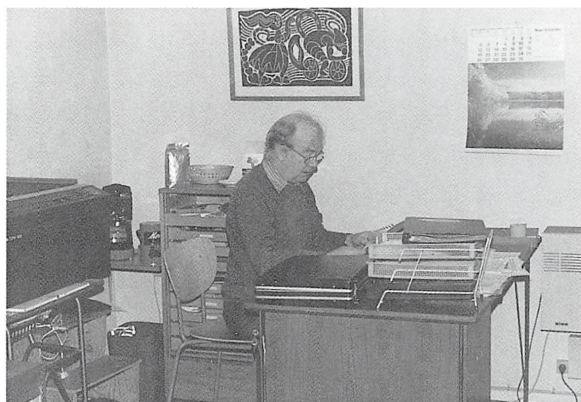
I Gravens, der ligger mellem Kolding og Vejle, fandt vi et gammelt nedlagt mejeri, og derude startede vi under meget ydmyge forhold. Vi købte bygningerne af Plumrose, men de var meget forsømte.

Vi startede den 8. oktober 1980. "Vi", var min kone og mig, en driftsleder, én mand i produktionen, som for øvrigt stadig er ansat i firmaet, og så de tre medstiftere som sælgere. Desuden havde vi i nogle år den tidligere direktør fra Kaalund, Kjeld Laursen, som freelance kemiker! Jeg var både direktør, piccolo, bud og kontorassistent. Det var hårdt. Hver dag til klokken elleve eller tolv om aftenen. Telefonen startede vel at mærke med at ringe hver morgen klokken syv.

Det første år havde vi et underskud langt større end budgetteret. Jeg kan huske, at en af medstifterne i ramme alvor foreslog, at vi skulle passe vore jobs om dagen og arbejde på fabrikken om aftenen og producere varer for derved at spare en eller to medarbejders løn. Det blev nu ikke til noget.

Det var som sagt et stort slid, og det skal ikke være nogen hemmelighed, at vi var nervøse. En af vore konkurrenter ringede mig op en dag og fortalte, at de lige var blevet bevilliget et større millionbeløb af deres bestyrelse til at knække halsen på os. Jeg husker, at jeg, efter at have fået den besked, gik ud til min bil og kørte en lang tur på de små veje omkring Gravens. Heldigvis mærkede vi aldrig noget særligt til dem.

Allerede i 1981 fik vi et lille overskud, og derefter er det faktisk gået støt og roligt frem. I 1984 kunne vi se, at rammerne ville blive sprængt i Gravens, og vi blev enige om at

Kjeld Laursen, Karin Vinkel og Ove Vinkel i Gravens, ca. 1981.

Novadan i Gravens. Foto: Benny Nielsen, Vejle Amts Folkeblad.

bygge på en grund, der tilhørte Mejeriernes Fællesindkøb på Platinvej inde i Kolding. Men Gravens havde været en god rugekasse for os, hvor vi kunne vokse os store og stærke. Vi lærte alting fra bunden, det, tror jeg, har været til gavn siden hen.

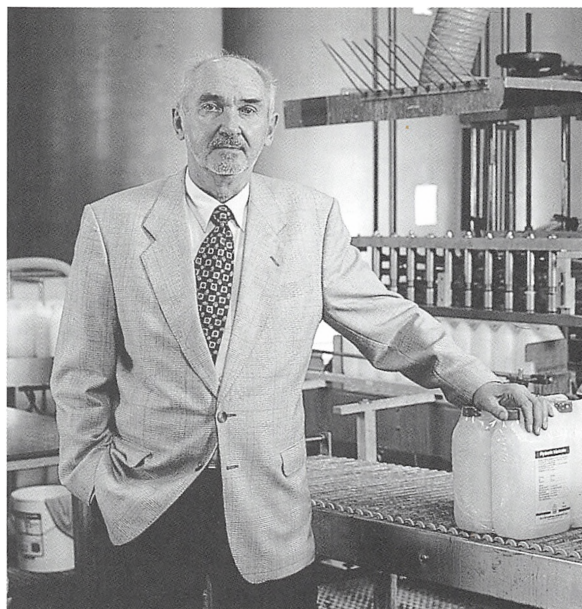
I Gravens havde vi 1700 m² med bestyrerboligen, og i Kolding byggede vi 3000 m². I forbindelse med byggeriet, der kostede et tocifret millionbeløb, blev vi enige om at lade Fæl-

lesindkøbet købe vore aktier. Alle medarbejdere fortsatte i deres jobs, og jeg fortsatte som administrerende direktør.

Det var i 1987, vi flyttede til Kolding, og siden er det gået rigtigt stærkt. Vi har heldigvis været i stand til at øge omsætningen år for år, og vi har løbende udbygget virksomheden, således at vi i dag råder over 11.000 m² og beskæftiger godt et par hundrede medarbejdere.

Hvor vi for atten år siden startede med en omsætning på nul, har vi nu en omsætning på ca. 300 millioner. Vi har også været så heldige i den anledning at blive kåret til danmarksmester i vækst af Børsens Nyhedsmagasin. Vi har været på top-ti listen fire år i træk. Det kan vi ikke bruge til noget særligt, men vi kan sige, at det ikke er helt galt, hvad vi har lavet. Jeg bliver somme tider spurgt, hvorfor det er gået så godt for Novadan, for markederne bliver jo ikke større, snarere tværtimod. Jeg siger hver gang, at jeg ikke har noget entydigt svar herpå, men jeg tror, det primært skyldes, at vi i sin tid lavede nogle målsætninger. Det var bl.a., at vi ville samle på gode medarbejdere, selvfølgelig fagligt dygtige, men også motiverede og glade medarbejdere. Vi ville være en god arbejdsplads, vi ville være troværdige over for forretningsforbindelser, myndigheder og medarbejdere. Jeg plejer at sige, at hvis man ser på en virksomhed, så er det en stak mursten, nogle maskiner og nogle mennesker. Dine konkurrenter har stort set tilsvarende mursten og maskiner, men menneskene er forskellige.

I dag er vore forretningsområder stadig mejerier, mælkeproducenter og vaskerier. Det, vi i sin tid grundlagde virksomheden på. Siden er der kommet andre områder til. Heriblandt hospitaler, plejehjem og andre offentlige institutioner, drikkevaresektoren, herunder bryggerier, samt auto-transportbranchen, dvs. midler til rengøring af lastbiler, tog osv. Herudover har vi en stor import af råkemikalier, som vi videresælger til mange forskellige industriområder herhjemme. Endelig laver vi en del lønarbejde for vore konkurrenter og

Ove Vinkel på Novadan, 1998.

kolleger inden for branchen, markedsført under deres eget navn.

Hvad eksporten angår, satser vi på de nære markeder. Vi eksporterer i stigende omfang til Norge, Sverige, Finland, Polen og det tidligere Østtyskland. Af lidt fjernere destinationer kan nævnes Grækenland samt visse områder i Fjernøsten.

For et par år siden opkøbte vi en af vore konkurrenter inden for branchen, Perfection A/S, København, der nåede at blive godt 100 år gammel. I 1997 blev samtlige aktiviteter overført til Kolding.

Meget har ændret sig siden 1886. F.eks er træbaljer blevet erstattet af plastemballage, produkterne har ændret sig, og miljøet bliver i dag også mere tilgodeset end dengang. For-

Novadan på Platinvej, 1998. Foto: Jysk Teleskop Foto.

målet er imidlertid det samme – idag som dengang – at levere rengøringsmidler til de til enhver tid bestående kundeområder.

Det har været spændende at være med til –

ad forskellige omveje – at slutte ringen ved på en måde at genskabe den gamle koldingvirksomhed, Kaalunds Fabriker. Nu i form af Novadan A/S.

Saltet i Koldings undergrund

Af H. C. Ervald

Første gang, saltet omtales i Koldings historie, er i 1496. I dette år omtales en saltbrønd ved Harte, hvori vandet er salt. Hvordan en sådan brønd er opstået, er ikke til at vide – sikkert ved en tilfældighed. Man har måske gravet en brønd for at skaffe sig godt drikkevand, og så opdagede man, at vandet i den var salt. I første omgang en ubehagelig overraskelse, som ret hurtigt blev betragtet som noget yderst vigtigt og værdifuldt. Af det salte vand kunne der nemlig udvindes salt, og det var jo i tidligere tider et kostbart produkt – ja, helt frem til vor tid har salt næsten været det eneste middel til bevaring af fødevarer i længere tid.

Saltbrønden i 1496 blev et kongeligt anliggende. Det var således kong Hans, som i år 1500 overdrog en vis Lamberth Hermelings rettighederne til at udvinde saltet fra saltbrønden mod at halvdelen af saltet skulle tilfalde kongen. Der nævnes også, at en prøve af saltet var som "Lyneborger Salt", men noget rødere. Vi ved ikke noget om, hvordan det gik med saltproduktionen i år 1500, men det ser ud til, at den slet ikke er kommet i gang.

I året 1526 forsøgte Frederik I at få sat gang i saltproduktionen. I det år overdrog han saltbrønden til sin tro hærfører, Johan Rantzau, og dennes to kompagnoner. Betingelserne var næsten de samme som i år 1500. Kongen lokkede denne gang med noget tømmer og gav

tilsagn om, at bønderne i Koldinghus len skulle arbejde tre dage ved værket. Men alligevel ser det heller ikke denne gang ud til, at der kom gang i en produktion af salt.

Vi skal frem til år 1568. I det år var det enkedronning Dorothea, der viste sin interesse for saltbrønden. Hun var fuld af initiativ og virkelyst og havde store planer. Hun havde netop fået fuldført byggeriet af en ny skole og byggede stadig på Koldinghus. Nu ville hun bygge en ny mølle ved slottet og et saltværk ved saltbrønden. Hendes søn Frederik II var ligeledes interesseret og støttede sin moder. Til det nye saltværk bevilligede kong Frederik II 1000 daler, 400 bøge- og egestammer, som skulle leveres fra Fyn, og han pålagde sine fæstebønder i Koldinghus len at arbejde ved anlæggelsen af den nye "saltkunst". Projektet omfattede også anlæggelsen af en kanal, der skulle lede vandet fra Stallerup Sø ind til saltværket. Det var virkelig noget stort, der nu blev sat i gang. Men heller ikke for dronning Dorothea kom der noget levedygtigt ud af anstrengelserne. I 1571 døde dronningen. I 1572 beordrede kongen lensmanden på Koldinghus at sørge for, at saltkunsten blev fuldført. Men efter 1572 hører vi intet mere om saltværket. Et sted omtales, at der er løbet "vildt vand" til saltbrønden. At der har været salt vand, og at man har kunnet udvinde salt,

er klart. Ulykken har nok været, at man ikke har kunnet holde det salte og det ferske vand adskilt.

Det saltholdige vand ved Harte

Vi springer frem til år 1908. I det år var Kolding Vandværk i færd med at grave brønde ned langs nuværende Stadionvej for at skaffe mere vand til byens vandforsyning. Under gravearbejdet for en ny brønd 300 m vest for vandværket gjorde man et ejendommeligt fund. Det er I. O. Brandorff, vor meget dygtige og ihærdige forsker i Koldings historie, som fortæller herom. Han fortæller, at man kunne se, at jorden tidligere havde været opgravet. I jorden fandt man murstensbrokker, søm, spiger, jerndelev, noget kobber og en lille hornske, og i jordbunden ved siden af brønden et 1,2 m tykt lag af huggespån med nogle bjælke- og plankestumper af eg og bøg. Under arbejdets udførelse blev Brandorff kontaktet af boelsmand Foged, hvis ejendom lå på den anden side af vejen lige syd for den nye brønd. Foged beklagede sig til Brandorff over, at man havde afskåret en ledning, der fra et væld i bakken førte drikkevand til hans ejendom. På Brandorffs spørgsmål om, hvorfor han ikke havde en brønd ved sin bolig, fik han det svar, at vel havde han en brønd ved sin bolig, men vandet var salt. En prøve beviste, at vandet virkelig var salt.

Brandorff var herefter ikke i tvivl om, at han efter disse hændelser havde fundet stedet for dronning Dorotheas saltværk og saltbrønden.

I anledning af det stigende vandforbrug i Kolding blev der i 1914 udført to dybdeboringer på vandværkets grund. I den ene boring

traf man på et lag med saltvand i ca. 40 m dybde og i den anden boring i ca. 35 m dybde. I den sidste var der så rigeligt med saltvand, at det af sig selv kunne løbe ovenud af røret.

I 1916 blev der for vandværket foretaget 15 boringer tværs over Ådalen ud for det gamle saltværk. I en boring, som blev udført ret tæt ved den gamle saltbrønd, stødte man på et vandførende lag med saltvand i 10,5 m dybde. Der blev sendt en prøve af vandet til Steins Kemiske Laboratorium. Brandorff fik en analyse af vandet og en lille pose med salt, som man havde udvundet af vandet. Af 1 liter vand kunne der udvindes 3,2 gram salt. Ikke så farligt meget. Til sammenligning kan der fra Vesterhavet udvindes ca. 25 gram og fra Middelhavet ca. 40 gram pr. liter vand.

Hvorfra kommer det salte vand i Ådalens undergrund? Brandorff forespurgte på Geologisk Institut. Statsgeolog V. Nordmann gav i en redegørelse forskellige muligheder, men sluttede med ordene: "Hvorfra grundvandet i Koldingegnen har fået sit indhold af salt er indtil videre en gåde".

Saltet i Koldings undergrund kom senere igen til at optage sindene. Det var omkring år 1925. Hovedpersonen i dramaet om saltet var nu Victor Madsen (1865-1947). Han var statsgeolog, dr.phil., en anerkendt og dygtig videnskabsmand og direktør for DGU, Danmarks Geologiske Undersøgelser.

I Nordtyskland, 80 km syd for grænsen ved Heide hentes olie op fra undergrunden. I Kolding var der salt i undergrunden. Det stillede helt naturligt det spørgsmål: Hvilke råstoffer kan der hentes op fra den danske undergrund?

Victor Madsens undersøgelser

Victor Madsen blev nu manden, der fik den danske stat gjort interesseret i de evt. råstoffer, og i 1929 bliver der bevilget penge til geofysiske undersøgelser af undergrunden. Da vi ikke herhjemme havde måleapparater og specialister til en sådan opgave, entreerede man med et tysk geologisk selskab, "Preussische Geologische Landesanstalt". Fra grænsen og op til en linie Vejle-Varde og den vestlige del af Fyn blev der i 1929-31 foretaget 880 målinger.

Apparatet til målingerne lyder til at være meget enkelt – en lodret magnetnål som giver udslag i forhold til magnetismen i undergrunden, og den er størst, hvor grundfjeldet er nærmest overfladen.

Victor Madsen mente, at resultatet af målingerne oversteg selv de dristigste forventninger. Man opdagede to magnetiske horste, en i nærheden af Vejen og en i Kolding-området med centrum omkring Harte, "Hartehorsten". Og Hartehorsten var selvfølgelig den mest interessante, for det var i nærheden dronning Dorothea i 1570 havde anlagt sit saltværk.

Videre kom man foreløbig ikke. Det greb forstyrrende ind, at et dansk-tysk selskab i 1931 ønskede at anlægge et saltværk i Dybbøl sogn og havde igangsat en boring efter salt. Stedet, hvor saltet kunne findes, var blevet anvist af en mand med en "ønskekvist". Der blev foretaget to borerer uden at finde salt, hvorefter hele projektet blev opgivet. Boring nr. 1 blev opgivet i 481 m og nr. 2 i 541 m dybde. Begge borerer stod i skrivekridtet.

Efter saltforsøget ved Dybbøl og på Victor Madsens initiativ fik Danmark nu en lov om

efterforskning og indvinding af værdifulde råstoffer i undergrunden, den såkaldte "Mine-lov", som blev vedtaget i 1932.

I Kolding var der folk, som var meget interesserede i, hvad der gemte sig i Ådalen. Den 21. juni 1933 blev der afholdt et møde i Kolding, hvor Victor Madsen var til stede, og hvor han holdt et foredrag om undergrunden ved Kolding. Han var overbevist om, at der fandtes et saltleje i nærheden af Harte, og han anbefalede for at finde frem til det – at der blev foretaget seismografiske målinger på stedet.

Der blev i Kolding dannet et selskab med i alt 48 interessenter, og der blev nedsat et forretningsudvalg bestående af købmand I. O. Brandorff, bankdirektør Jacob Bech, landinspektør L. P. Chr. A. Elling, apoteker Aksel B. Nielsen og borgmester Valdemar Juhl. Udvalget skulle forhandle med staten om rettighe-den til udvinding af saltet og fremskaffe en kapital til brug for yderligere undersøgelser af undergrunden ved Kolding.

Der blev fremskaffet den fornødne kapital, 8000 kr., og den 5. september 1933 fandt den første "saltsprængning" sted for at lokalisere saltet. Det var igen et tysk geologisk selskab Piepmeyer und Co., som var ansat til at udføre målingerne. De seismologiske målinger foretoges ved, at der bores huller i jorden, hvori der anbragtes sprængladninger. De rystelser, der opstod i undergrunden ved eksplosionerne, måltes på seismografer opstillet med forskellig afstand fra sprængningerne. På de seismografiske kurver kunne man herefter danne sig et indtryk af undergrunden, idet hastigheden gennem jordlagene varierede efter undergrundens beskaffenhed. Man be-

gyndte i Ådalen inde ved Kolding. På hele strækningen ud forbi Harte fandtes ingen antydning af noget saltleje, men man kunne konstatere, at kridtet overalt nåede dybere end 1000 m.

Der blev herefter udført en sprængning ved Hvilested med seismograferne opstillet i nærheden af Påby. Ved denne sprængning viste det sig, at i nærheden af Påby fandtes et stof, der havde de for stensalt seismiske egenskaber. Dvs. at seismogrammerne viste de små, skarpe, tætte "salttakker". Det blev tydet af Victor Madsen derhen, at nu var saltet fundet. Det gjaldt nu om at finde dets udstrækning.

Desværre var pengene opbrugt. Med møje og besvær blev der i Kolding fremskaffet penge til yderligere en måneds undersøgelser. Det fik man ikke noget ud af, og da pengene igen slap op, kunne undersøgelserne ikke bringes til ende. Vi er nu fremme ved den 3. november 1933.

På Victor Madsens initiativ kom Statsministeriet nu til hjælp med en bevilling på 24.000 kr. Fra den 22. august til den 11. september 1934 udførtes nu af et tysk selskab, Seismos, under ledelse af en professor Barch, 60 sprængninger på et areal på ca. 70 km². Tyskernes konklusion på målingerne var, at der ikke i undergrunden fandtes noget af interesse. Victor Madsen hævdede, at han kunne se de karakteristiske salttakker på seismografernes diagrammer, og det var lige i området nord for Påby.

Ravlin borer efter olie

I mellemtiden var en dansk ingeniør, Karl Østman, kommet hjem fra Amerika. Han havde

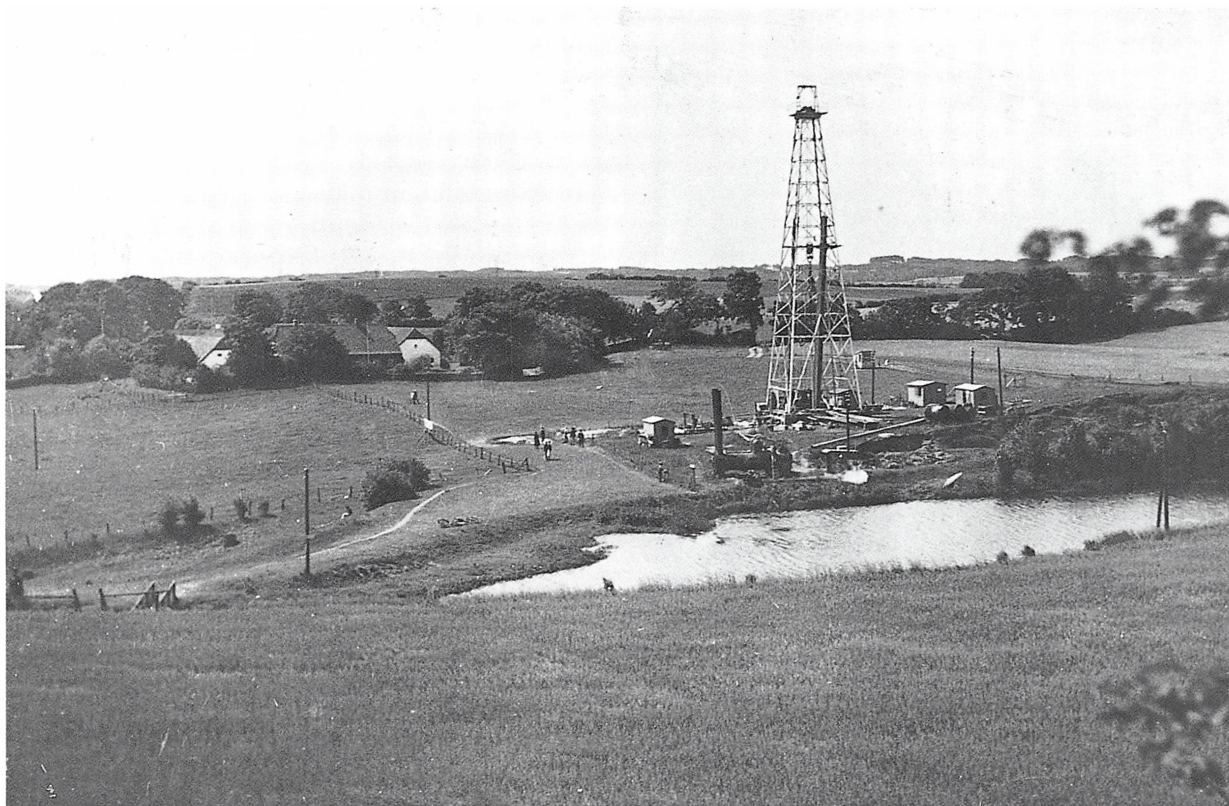
læst i aviserne om de magnetiske og seismiske undersøgelser, og han henvendte sig til Victor Madsen og fik af ham en fyldig redegørelse. Herefter rejste han til Amerika, hvor han gjorde sin ven interesseret i sagen. Venen var Fred F. Ravlin, Miami, Florida, USA, præsident for The East Coast Oil Natural Gas Co. Inc, som skulle være kendt med at bore efter olie.

De kom herefter begge til Danmark, og efter at Ravlin havde talt med Victor Madsen og fået alle nødvendige oplysninger og beset stedet ved Harte, besluttede han sig til at søge den danske stat om eneret til efterforskning og udvinding af de i Mineloven omhandlede råstoffer i Danmarks undergrund. Ved Victor Madsens mellemkomst fik Ravlin herefter eneret til efterforskning, gældende indtil 15. juli 1938 og eneret til indvinding af fundne råstoffer i 50 år mod en afgift på 4% til staten.

Den 27. juli 1935 var Ravlin i gang ude ved Påby på det sted, som var anvist af Victor Madsen. Et stort boretårn rejste sig, 2 lokomotivkedler blev stillet op, de skulle levere dampkraft til at dreje boret og til de forskellige maskiner.

Boringen foregik således: Et 4" borerør roterede inden i et større rør – foringsrøret. Dette blev sænket eller hamret ned samtidig med, at boringen blev dybere. Ned gennem borerøret blev under tryk ført en vælling af vand og ler, som tilbage op gennem foringsrøret transportererede det afborede materiale. Materialet blev herefter sorteret ved, at det løb hen over en rist.

I 1935 skete der ikke noget særligt. Der blev

Boretårnet i Harte, ca. 1936.

nærmest kun foretaget nogle forsøgsboringer. Først i juni 1936 kom der rigtig gang i borearbejdet. Den 21. juli skete et uheld. I 680 m dybde satte boret sig fast i et hårdt flintlag, og denne boring måtte opgives.

Boretårnet blev nu flyttet 30 m mod vest, hvor man så gik i gang med en ny boring. Ved 695 m var man nået gennem skrivekridtet. Den 13. november 1936 i en dybde af 981 m skulle der foretages en kærneborning. Det var en større anstilling. Borerøret skulle op og

påsættes et specielt borehoved. Hele dagen gik. Borerøret blev taget op med kærneprøven ved 6-tiden om aftenen. Inde i Ravlins kontorskur blev kærnerøret nu adskilt, og kærnen kom til syne. Den var dækket af ler-slam. Ravlin vaskede den ren, og pludselig kom der i den grå kalksten et glasklart stykke til syne. Victor Madsen var til stede. "Der har vi ligegodt saltet", udbrød han og fortsatte noget ophidset eller overstadig: "Tænk at stå her med et stykke salt – dannet i Danmarks

Victor Madsen og F. Ravlin fotograferet ved boretårnet i Harte, maj 1937.

undergrund for 200 mio. år siden – og det, der nu er sket – er på mit initiativ. Moderne undersøgelser har ført til opdagelsen af stensaltet ved Harte – videnskaben har sejret – nu er det kun et spørgsmål om tid og penge, hvornår olien kan hentes op”.

Der blev nu lukket ned for aktiviteterne i Harte, og Ravlin rejste til Amerika.

Ved forårstid 1937 kom Ravlin tilbage til Danmark og fortsatte den 16. april boringen ved Harte. Den 16. august var boret nede i 1096 m, uden at man havde fundet yderligere salt eller andre råstoffer.

Saltfundet betød, at Ravlin i februar 1938 fik sin eneretsbevilling til indvinding af råstofferne i Danmarks undergrund i 50 år. Bevillingen blev udstedt til Ravlins selskab Danish American Prospecting Co. I mellemtiden havde Ravlin solgt sine rettigheder til Gulf Refining Company, som overtog ovennævnte selskab.

Gulf, som nu havde rettighederne til Danmarks undergrund, var i 1938 godt i gang med en systematisk og meget detaljeret gravimetrisk opmåling af hele landet. Det standse den 9. april 1940, og amerikanerne rejste hjem. Straks efter krigen genoptog Gulf arbejdet. I 1942 kom rygten om, at saltfundet ved Harte var falsk, at Ravlin selv havde anbragt saltet i kærnerøret, og at saltet var købt i en materialhandel i Odense.

Efter krigen hørte man intet til Ravlin. Han var forsvundet. Herhjemme var man nu overbevist om, at saltfundet var falsk. Men da Gulf var helt uskyldige, fortsatte de efter en ny overenskomst med den danske stat, som om intet var sket. Stauning blev dengang kritiseret i pressen for at have solgt Danmarks undergrund til amerikanerne.

Gulf var kun interesseret i olie. Den 30. juni 1959 havde de ikke mere nogen tro på at finde olie og opgav arbejdet og koncessionen definitivt.

Da havde Gulf arbejdet her i næsten 14 år og havde udført:

- 18.700 magnetiske målinger
- 12.500 shot-holes med
- 28.000 seismiske diagrammer
- 170 dybdeboringer
- 13.000 kærneprøver

Mange værdifulde målinger og prøver som alle blev afleveret til Danmarks Geologiske Undersøgelser (DGU), og som har givet værdifulde oplysninger om Danmarks geologi. Blandt andet fandt Gulf en halv snes salthorste i det nordjyske område.

Dansk Saltproduktion

I lang tid skete der herefter ingenting. Først i 1963 var der igen nogen, der interesserede sig for saltet i den danske undergrund. I det år oprettedes et dansk – hollandsk selskab Dansk Salt I/S for at udvinde saltet fra salthorsten ved Hobro "Hvornumhorsten".

I 1966 var produktionen i gang. Man lavede en boring ned i salthorsten. Man henter saltet op ved at pumpe fersk vand ned og igen pumpe vandet op mættet med salt. Det mættede vand "saltlagen" ledes herefter gennem en 26 km rørledning til fabrikken, som er anlagt ved Assens ved Mariager Fjord. Her bliver saltlagen inddampet i kedler til rent salt.

Hvornumhorstens overflade er 300 m under terrænet, den er 3.000 m i diameter, 4.000 m dyb og rummer 30 milliarder tons salt. Nok til den nuværende produktion på 600.000 tons salt pr. år i 50.000 år.

Victor Madsens forventninger blev ikke ind-

friet. Helt frem til omkring 1950 var det en komplet gåde for geologerne, hvor det salte vand ved Harte kom fra.

I dag ved vi, at det salte vand i Kolding Ådal er salt mineralvand, d.v.s. en opløsning fra dybtliggende saltlag, som trænger op langs brud og sprækker i undergrunden – brud som er opstået efter jordskælv eller forkastninger for millioner af år siden.

Geologerne ved også, at Kolding ligger over en i dybgrunden øst – vestgående højderyg, en højderyg som strækker sig langt ud i Vesterhavet. På denne højderyg er der ingen muligheder for at finde salthorster. Modsat er der i dybdegrunden parallel nord og syd for højderyggen en sænkning, hvor der netop er muligheder for at finde salthorster og olie.

Det stemmer overens med den tyske geolog, professor Bachs konklusion den 11. januar 1935. Han skriver: „I hele det undersøgte område "Harte-horsten" er der ikke fundet noget som helst, som tyder på tilstedeværelsen af saltdomer".

Men for Victor Madsen har saltet i undergrunden ved Kolding været som en besættelse. Han udtalte med stor sikkerhed, at der var et saltleje i nærheden af Harte, og at der intet sted i Danmark var så store muligheder for også at finde olie. Men desværre slog Victor Madsens tro og videnskab ikke til. Ravlins svindel satte et grusomt punktum på den historie.

Men – det resulterede i, at Danmark på den tid fik udført en omfattende geologisk undersøgelse af den danske undergrund – og oven i købet gratis.

Selveste statsminister Th. Stauning kom til Harte sammen med rigsdagsudvalget for at besigtige olieboringerne. Th. Stauning er nr. 2 fra venstre. Nr. 5 fra venstre er Koldings borgmester, Knud Hansen. Nr. 2 fra højre er F. Ravlin. Foto fra maj 1937.

Kilder:

I. O. Brandorff: Det gamle saltværk ved Kolding, Vejle Amts Årbog 1921

Victor Madsen: Hvorledes saltet ved Kolding blev fundet, Naturens Verden XXII, 1938

Hilmar Ødum: Saltefterforskningen i Danmark: Danmarks Geologiske Undersøgelser III. Række. Nr. 34.

Dansk Salt I/S Mariager, Prospekter 1995

Jydske Tidende, Kolding, 1933: 21.6., 23.6, 6.9., 26.9., 28.9., 4.10., 6.10., 7.11., 16.11. 1934: 9.1., 18.1.

Kolding Folkeblad, 1936: 16.11., 18.11.

Et besøg hos mr. Ravlin

Af Børge Therkildsen

Mysteriet om mr. Ravlin, og det vil sige mysteriet om saltfundet i Harte, optager stadig sindene og dukker op i aviser og tidsskrifter med mellemrum. Var det svindel, der blev begået for at sikre sig rettighederne til Danmarks undergrund, og det vil helt præcist sige til mulige olieforekomster? Det er – som der står i H. C. Ervalds artikel – i år 60 år siden, Ravlin fik eneretsbevillingen til indvinding af råstoffer i Danmarks undergrund for en 50-årig periode.

Sådan begyndte det

Forhistorien er den, at Danmarks førende geolog i 1930'erne, dr. phil. Victor Madsen, efter årelange studier og geofysiske undersøgelser havde dannet sig en teori om, at der måtte findes salt i Danmark, og stedet måtte være Harte.

Men hvem havde lyst til at kaste sig ud i boringer efter et mineral, hvis tilstedeværelse ikke var 100% sikker? Det kunne komme til at koste en formue, hvilket den danske stat ikke kunne risikere. Så blev der indrykket annoncer, hvori regeringen indbød liebhavere til på visse betingelser at starte saltboringer. Annoncen gav intet resultat, før den danske ingeniør Karl Østman i begyndelsen af 30'erne under et ophold i Amerika viste den til ingeniør Frederick Franklin Ravlin, som med held havde boret efter olie i en årrække.

Ingeniør Ravlin tog til Danmark det følgende år, mødte dr. phil. Victor Madsen og direktør, dr. phil. Hilmar Ødum fra Danmarks Geologiske Undersøgelser og gennem dem tillige statsminister Thorvald Stauning. Og således gik det til, at den kontrakt blev underskrevet, som sagde, at Ravlin på egen regning og risiko kunne få lov til at bore i jorden ved Harte, og hvis han inden for to år (blev senere ændret til: eller mere) fandt mineraler af nogen art, kunne han erhverve koncessionen til Danmarks undergrund mod at betale staten 7½% af værdien af, hvad der eventuelt ville blive produceret.

Den store dag – saltklumpen

Ravlin rejste hjem og sendte materiel og erfarne borefolk til Danmark, og den 27. juli 1935 indledtes arbejdet. Første egentlige resultat var den famøse saltklump, hvis ægthed senere blev betvivlet, men som ikke desto mindre blev boret op den 13. november 1936 i nærværelse af dr. Victor Madsen, professor ved Københavns Universitet A. Noe-Nygaard og ingeniør Karl Østman. Victor Madsen var selv med til at vaske mudderet af klumpen. Han udfærdigede derefter på stedet et dokument om fundet og om de omstændigheder, hvorunder det blev gjort, og rejste til København med saltet efter forinden at have holdt en lille uformel tale, hvori han udtrykte glæ-

den over, at hans teori om salt ved Harte havde holdt stik, og at retten til undergrunden og udvinding af råstoffer i Danmark nu tilhørte Ravlin.

Dr. Madsen delte senere saltklumpen i to stykker, den ene del beror i København, den anden del gav han til Ravlin, der senere forærede den til en dame i USA, som i øvrigt selv borede efter olie og havde skabt sig en millionformue på det.

Og nu satte Ravlin mere kraft ind på arbejdet. Han fik flere borematerialer og mere mandskab sendt over fra Amerika. Og nyheden om saltfundet nåede ud i verden og resulterede i, at det internationale selskab Gulf Oil Co. rettede henvendelse til Ravlin om at overtage hans eneret. Ravlin sagde først nej, men Gulf blev ved at presse på, og selskabets tilbud antog efterhånden et så favorabelt omfang, at Ravlin accepterede, idet han dog betingede sig statens sanktion. Denne forelå kort efter, og dermed trådte Ravlin ud af billedet – troede han. Han havde brugt ca. en million kroner i Harte og tog nu tilbage til USA for at fortsætte sine forretninger derovre. Hvad han fik for koncessionen, er aldrig blevet nævnt offentligt.

Så kom krigen. Gulfs datterselskab Danish-American Prospecting Co. DAPCO, som havde indledt efterforskninger over dele af Danmark, måtte indstille sit arbejde, og ikke mange tænkte på Danmarks undergrund i geologisk betydning, før Ravlins og senere DAPCOs medarbejder, ingeniør Karl Østman, påstod – efter hvad han senere hævdede for at aflede tyskernes opmærksomhed – at saltfundet var falskneri, og at saltklumpen var købt i P. A.

Kruuses materialhandel i Odense, ja, at han selv havde købt den, og Ravlin havde så anbragt den i borerøret.

Karl Østman har senere tilbagekaldt denne udtalelse, både under afhøringer af en ministeriel kommission og i et brev til Ravlin, men Harte-sagen var holdt over dåben og måtte gå sin gang. En engelsk geolog har været kaldt til Danmark for at undersøge Harte-saltet, dansk politi har været sendt til Amerika for at stille Ravlin en lang række spørgsmål, og andre afhøringer er blevet foretaget fra den danske ambassade i Washington D.C.

Hvorfor skulle saltklumpen ikke være ægte?

Det er ikke overvældende meget, offentligheden har fået at vide om resultaterne af alt dette. Mr. Ravlin selv måtte efterhånden lære at leve med den kendsgerning, at Danmark betragtede ham som en svindler af format, og den, som skriver disse linier, kan bevidne, at det med rette krænkede Ravlin dybt, at både det danske politi og ambassaden i Washington har søgt at sætte en plet på afdøde dr. Victor Madsens minde ved at stille Ravlin det spørgsmål: "Bestak De dr. Victor Madsen med 5000 kr., for at han skulle sige god for saltklumpen?"

DAPCO fortsatte sine efterforskninger, da krigen var forbi, og fandt saltforekomster flere steder i så store mængder, at de fleste måtte spørge sig selv: Hvorfor tvivler man egentlig på Harte-klumpen? Og når DAPCO ikke fortsatte ved Kolding, var det netop fordi der fandtes mere salt andre steder i Jylland.

Fred F. Ravlin med nogle af sine folk og samarbejdspartnere i Harte, oktober-november 1936. Nr. 2 fra højre er Hilmar Ødum, DGU. Yderst til højre Hans Kraft, Kolding.

Dansk Salt A/S pumper hvert år ca. 600.000 tons salt op af jorden ved Mariager. Også potaske, som indikerer olie, har man fundet, men til dato ingen olie. Og nu har A. P. Møller forlængst overtaget borerne efter olie fra enorme platforme langt ude i Nordsøen og med meget, meget rige resultater. Danmark blev alligevel et olieland.

Ingen kendte Ravlin

Men manden bag affæren dengang, hvor alt

stod på spil for Danmarks økonomi, denne amerikanske ingeniør, som blev gjort mislielig, for det var da klart, hævdede man med stor overbevisning, at den saltklump var købt og bagefter stoppet ind i borerøret, hvor var han? Ham hørte man aldrig fra.

Emnet var meget varmt og blev ustandselig vurderet i aviserne, da jeg i 1947 tog til USA for at studere journalistik et år som stipendiat fra Danmark-Amerika Fondet. Jeg havde det helt klare sigte, at den mand ville jeg finde, hvis

ellers han levede endnu. Jeg vidste, at han var født i 1895, så der skulle være gode chancer.

Mit faste spørgsmål var: Hvor er mr. Ravlin? Jeg stillede det på det danske generalkonsulat i New York, hvor handelsattachéen Kjeld Packness blev min meget gode ven. Nej, ham kendte man ikke. Samme svar i det amerikanske udenrigsministeriums New York-afdeling, hvor William Ucker ellers var utroligt hjælpsom og åbnede mange døre for mig, både i New York og senere ude i staterne.

En dag stod jeg på den danske ambassade i Washington D.C. og fik en lang og munter samtale med handelsattaché Gunnar Seidenfaden. Samme spørgsmål, samme svar. Det var alligevel meget, tænkte jeg, for jeg havde læst inden afrejsen, at der ret hurtigt efter befrielsen var sendt en dansk politimand til Washington for at skaffe oplysninger i sagen. Meget mystisk!

Under min rejse videre sydpå studerede jeg telefonbøger i Richmond i staten Virginia, i Savannah i staten Georgia og i Jacksonville i staten Florida. En aften var jeg sammen med min kone Liz gæst i et dansk hjem i Miami i Florida og bragte sagen på tale. "Nåh ja, det var jo ham Ravlin", sagde vores vært Carl Hansen og føjede til som det mest selvfølgelige, "og han bor jo her lidt uden for byen. Hvad med ham?"

I min dagbog ser jeg, at jeg torsdag den 18. marts 1948 ringede til Fred F. Ravlin, fortalte ham, at jeg gerne ville have et interview og blev sammen med Liz inviteret til frokost hos ham den følgende lørdag. Jeg husker hans villa i Coral Gables som en milliardærbolig. Et kæmpestort smukt bygget hus bogstaveligt talt

opført hen over en kanal, han selv havde fået gravet gennem junglen ud til havet. En kostbart udstyret motoryacht lå sådan, at han via nogle trappetrin fra en af stuerne var nede ved fartøjet.

Hans væremåde var på ingen måde præget af ødselhed. Ravlin og hans kone tog hjerteligt og gæstfrit imod os. De havde også inviteret Ravlins bror, John. Efter frokosten satte F. F. Ravlin og jeg os ind på hans kontor, og han besvarede uden reservation alle mine spørgsmål, og det var mange. Jeg spurgte, om vi kunne aftale, at han læste manuskriptet, inden jeg sendte det hjem til Kolding. Der måtte ingen misforståelse være. Denne gennemlæsning fandt sted tre dage senere, hvor hans dansktalende sekretær, miss Kate Northon var til stede. Hun læste langsomt manuskriptet højt for Ravlin på engelsk, og han tog nogle notater og erklærede sig i øvrigt tilfreds med interviewets udformning. Intet skulle ændres.

Saltklumpen var ægte

Det centrale punkt var naturligvis saltklumpen. Havde han købt den, og hvor kunne man i øvrigt købe en aflang granithård klump salt? Ravlins nærmeste medarbejder i Harte, ingeniør Karl Østman, havde jo fortalt vidt og bredt, at Ravlin selv havde sendt ham til Odense for at købe salt, og ikke bare klumpen, også nogle sækfulde groft salt, som skulle hældes ned i borehullet, for at alt kunne se sandsynligt ud.

Jeg spurgte Ravlin: "Ville det i praksis have været muligt for Dem at anbringe sådan en aflang saltklump i røret?"

“Nej, naturligvis ikke”, svarede han. “Husk på, at vi borede i ca. 3000 fods dybde”. Hvis en saltklump var anbragt i borerøret, ville den uvægerligt blive opløst i de mange vandlag, boret passerede. I øvrigt fandt vi olie, men i så små partier, at de ikke viste sandsynlighed for egentlige forekomster”.

“Og ingeniør Østman, hvad med ham og hans påstande om svindel”? - -

“Han har skrevet til mig og søgt at rehabilitere sig”, svarede Ravlin. “Han skrev i 1946, at tyskerne under besættelsen tilbød ham fire millioner danske kroner for at samarbejde med dem om olieboringer i Danmark, og at han kun stemplede saltfundet i Harte som falskneri for at aflede deres interesse. Hvis dette er rigtigt, så synes jeg, at det burde understreges tydeligt over for offentligheden”.

“De er blevet afhørt af dansk politi?”, spurgte jeg. “Ja”, svarede han, “jeg mødtes med en dansk politimand på ambassaden i Washington D.C. i november 1947 og gav ham de oplysninger, han ønskede. Desværre sendte politiet i så vigtig en sag en mand, der bogstaveligt talt ikke kunne ét ord engelsk. Nå, nu klarer vi det ved hjælp af en tolk, men hvor let kan der ikke forekomme misforståelser på den måde. Selvfølgelig havde det været bedre, om jeg var rejst til Danmark og havde afgivet forklaring, og det foreslog jeg på ambassaden, men nej, det havde ingen interesse”.

Det skal bemærkes, at afhøringen af Ravlin på ambassaden fandt sted kort efter, at jeg havde været dér.

Under vores samtale havde Ravlin fundet det brev frem, ingeniør Karl Østman den 26. april 1946 skrev til ham fra Langaa. Jeg fik lov

F. F. Ravlin fotograferet i Florida i 1948 af Børge Therkildsen.

at læse brevet, hvori Østman fortæller om det postyr, hans udtalelser om saltklumpen havde vakt. Han fremhævede tydeligt, at hvad han dengang fortalte, blev sagt for at aflede tyskerens opmærksomhed fra Danmarks undergrund, og at udtalelsen var aldeles grundløs.

Ravlin viste mig desuden en kopi af dagbogen fra dengang. Den originale var overdraget det danske politi. Fra 13. november 1936 (den dag, da klumpen blev boret op) læste jeg følgende:

“Tog boret på fra 3138 til 3138½ fod. Havde ramt et leje af klart krystalliseret salt. Borerøret rummede et stykke salt, 6½ tomme langt med limsten på begge ender. Dr. Madsen, hr. Noe-Nygaard (geolog), Karl Østman, Raymal (boremesteren) og jeg selv var til stede, da det

blev taget op”. Mr. Ravlin tog smilende bogen, da jeg rakte den tilbage. “De ser, at der var limsten på saltklumpen. Hvor tror De, jeg kunne gå hen i Odense, Kolding eller noget andet sted og købe en klump salt med limsten på begge ender. Det er en skam, at dr. Victor Madsen ikke lever. Han kunne fortælle enhver i Danmark, som tvivler, at jeg har ret”.

Mr. Ravlin og jeg havde nogle hyggelige timer sammen, efter at jeg havde fået svar på alle mine spørgsmål. Det var morsomt at se, at der bag hans skrivebord hang et par store fotografier af boretårnet i Harte. I øvrigt rummede hans hjem en mængde minder fra årene i Kolding. Der var mange fine ting i dansk kobbertøj omkring pejsten i det hyggelige bibliotek, og danske spidse træsko stod opmarcheret foran ildstedet. Mange steder stod figurer af kongelig porcelæn. Ravlins viden om danske forhold var forbløffende, og hans kærlighed til Danmark var uformindsket. Han talte med den største ærbødighed om de fremtrædende danske personligheder, han dengang knyttede forbindelse med.

Jeg sendte interviewet med to fotos, jeg tog af Ravlin, til Jydske Tidende, som bragte interviewet den 18. april 1948, og jeg fik at vide, da jeg vendte hjem et halvt år senere, at det vakte almindelig opsigt og blev citeret vidt og bredt og kommenteret i aviser landet over med tilføjelsen, at det var første gang, ingeniør F. F. Ravlin udtalte sig offentligt. I mit brev til Jydske Tidende sammen med manuskriptet til interviewet bad jeg om, at et eksemplar af avisen med historien blev sendt til Ravlin.

Og her kan så føjes til, at i den 80 siders beretning om saltfundet i Harte, som blev

trykt af Ministeriet for offentlige Arbejder på grund af indhentede oplysninger og masser af afhøringer, henvises også til mit interview med Ravlin. Rapporten citerer Ravlins ord: “Hvor tror De, jeg kunne gå hen – i Odense, Kolding eller noget andet sted – og købe en klump salt med limsten på begge ender”? Om dette udsagn anføres det i rapporten, “ville Ravlin mene, at der måtte foreligge en fejl i journalistens oversættelse til dansk, og han kunne ikke erkende, at der var tale om noget argument for saltkærnsens ægthed”. Citat slut.

Ministeriets beretning dateret den 9. august 1948 kommer til den forudsigelige konklusion, “at Ravlin har begået et bedrageri over for den danske stat ved til opnåelse af koncession at påberåbe sig saltstykket som en fra undergrunden ved Harte hidrørende borekerne”. Underskrevet af ti lærde herrer.

Et telegram fra Ravlin

Mr. Ravlin spurgte, inden vi skiltes, om vi kunne bevare kontakten, det ville han gerne, så jeg sendte ham en hilsen nu og da fra vores færd videre gennem De Forenede Stater. Og så skete noget helt uventet. Liz og jeg boede et par måneder hos Liz' morbror Tambi Larsen, der var Art Director ved Paramount Film i Hollywood, og på den adresse modtog jeg fredag den 28. maj et telegram: “Kan De arrangere at flyve til Miami straks. Venligst ring på nr. 486509 Miami. Svar betalt. J. E. Ravlin”.

Hvorfor det var broderen, der telegraferede, fik jeg aldrig spurgt om, men jeg ringede og sagde ja, og han telegraferede pengene til billet og reserverede selv plads på American Airlines DC-6'er om aftenen. Og ef-

ter mellemlandinger i Dallas, Texas, og flyskift i New Orleans, hvor jeg oplevede et højt usædvanligt syn: en vandret regnbue liggende over Mississippi-deltaet, landede jeg i Miami om morgenen og blev hentet af John Ravlin. Vi kørte til Coral Gables, og jeg husker et meget hjerteligt gensyn med F. F. Ravlin. Han havde et lækkert værelse med bad parat, og jeg gik på hovedet i seng – uden dyne eller tæppe. Her var tropehedt. Efter fem timers søvn blev jeg vækket, og vi kørte alle ud til en lagune ved havet og fik en forfriskende svømmetur.

Meningen med at kalde mig til Florida var, at brødrene Ravlin bare ønskede at sige tak for, som de udtrykte det, en saglig og fair behandling af en sag, som i årevis havde knuget familien – begge brødre Ravlin, deres hustruer og de to ægtepars børn. De vidste, at man i Danmark betragtede dem som svindlere. Nu er der lys forude, som F. F. Ravlin sagde. Tavlen er vasket ren.

Jeg havde tre festlige dage sammen med de to familier, og naturligvis skulle jeg også opleve en sejlads i den kæmpemæssige motor-yacht ud gennem jungleområdet med flamingoflokke, masser af pelikaner og store slanger i træernes grene og ud i det åbne hav. Og tidligt om morgenen, tirsdag den 1. juni fulgte begge brødre mig til lufthavnen, og med mellemlandinger i New Orleans, Baton Rouge, Alexandria, Schreveport, Dallas, El Paso og Tucson nåede jeg til Los Angeles og blev hentet af Liz og Tambi. Jeg havde fra luften guset en del af den rute, Liz og jeg havde været små to måneder om at gennemkøre i vores Ford V8 (til 250 dollars!).

Liz og Børge Therkildsen fotograferet i Warner Brothers filmateljier med skuespilleren Ricardo Montalban, maj 1948.

En mærkelig opringning

Og så skulle alt om Ravlin og saltklumpen i borerøret være skrinlagt og veldokumenteret – troede jeg. Men et par dage før Liz og jeg den 20. august gik om bord i Vibeke Mærsk for at sejle til Antwerpen på rejsen hjem til Kolding, ringede telefonen hos den danske familie Jørgensen, vi logerede hos på Brooklyn. Thor Jørgensen kom op i vores lille førstesalslejlighed og sagde: “Der er telefon til dig – det er en mand, der råber så forfærdeligt”.

Den råbende mand var ambassaderåd Povl Bang-Jensen. Han ringede fra den danske ambassade i Washington D.C., hvor man året før havde forsikret mig om, at Ravlin vidste man ikke det mindste om. Nu var tonen en anden. Nu vidste man, i hvert fald Povl Bang-Jensen, at jeg havde besøgt Ravlin i Miami, og

derefter havde bragt et interview med ham i Jydske Tidende. Og meget, meget udiplomatisk råbte denne herre ind i røret, at han gerne ville vide, hvad i hede hule helvede jeg bildte mig ind at opsøge Ravlin og skrive om ham.

Jeg havde meget svært ved at komme til orde. Han blev ved og blev ved at råbe det samme, at den sag skulle jeg (med flere grove eder) ikke blande mig i. Alt om Ravlin og Danmark blev styret fra ambassaden, og det skulle en tilfældig bladsmører fra Kolding ikke rode sig ind i. Hvori min brøde helt præcist beroede, fik jeg ikke svar på, og da vi ikke kunne tale sammen, lagde jeg røret på. "Hvad var han da så tosset over?" spurgte den elskelige Thor Jørgensen, der på afstand havde kunne følge hele "samtalen".

Dramatisk afslutning

Hvem var Povl Bang-Jensen? Han var knyttet til ambassaden i Washington D.C. helt tilbage til krigens tid, hvor han arbejdede sammen med gesandten, senere ambassadør Henrik Kaufmann (1888-1963), der som bekendt brød med den danske regering straks ved Besættelsen og indgik aftale med USA om at bruge Grønland som base. I 1948 blev Bang-Jensen sendt til Danmark med en fortrolig advarsel om, at Sovjet havde planer om at rykke ind i Danmark, hvilket sporede Danmark ind på medlemskabet i NATO.

Selv søgte Bang-Jensen ind i De Forenede Nationer, hvor han efter Ungarn-opstanden i 1957 blev sekretær for en særlig Ungarn-komité, der skulle afdække baggrunden for opstanden. Hans opgave blev at afhøre 81 un-

garske flygtninge, som han lovede fuld anonymitet, og han kom i et dilemma, da både FN's generalsekretær Dag Hammarskjöld og Sovjet krævede at få indsigt i oplysningerne om flygtningene, og under dette pres brændte Bang-Jensen i 1958 listerne med navne og facts af på taget af FN-bygningen. Han blev advaret og fik at vide, at KGB, det hemmelige politi i Sovjet, havde sat en pris på hans hoved, og samtidig blev han fyret fra FN. Han var stærkt præget af denne sociale deroute, og en tidlig morgen i november året efter forlod han psykisk nedbrudt sit hjem i New York med hustru og fem børn og blev dagen efter fundet død i Central Park. Selvmord eller likvidering? Det bliver næppe nogensinde klarlagt. Bang-Jensen lå med en pistol i højre hånd. Det var almindelig kendt, at han var kejthåndet.

Ungarerne har rejst ham en mindeplade på Martyrernes Kirkegård i Budapest.

Kolding Eksportmarked og Kolding Exportslagteri A/S

Af Christian Hesseldal

Der var en gang i slutningen af 1800-tallet en gæstgivergård i Kolding, "Hansens Hotel", hvor gårdskarlen Jens Holm samlede kreaturerne fra Koldings opland, og når han havde tilstrækkelig mange, sendte han dem med skib til Tyskland.

I begyndelsen af dette århundrede begyndte han et ugentligt kreaturmarked, som de første år afholdtes under åben himmel på Kolding Havn.

I 1913 blev de første markedsstalde opført af Kolding Kommune på nordhavnen, der blev bygget til 240 kreaturer. I 1918 købte Kolding Kommune Jens Holms virksomhed og hans egne stalde for 130.000 kr. Der blev bygget markedsstalde til yderligere 400 dyr, senere skete en yderligere udvidelse, og til sidst var der plads til 1000 dyr, som kunne være markedstilførslerne på normale tirsdage.

Da tyskerne havde nogle specielle veterinærregler, kunne kreaturerne kun sendes til Tyskland med skib. Der var karantænestalde i de tyske havnebyer og slagterier i tilslutning hertil. Det var ikke muligt at sende slagtede dyr dertil.

Eksporten af levende kreaturer med skib hørte først op, da Danmark kom ind i Fællesmarkedet, og man kunne eksportere dyr og fersk kød med biler.

I 1979 ønskede Kolding Havn ikke længere

at drive Kolding Eksportmarked, da man havde tabt ret så mange penge på driften. På initiativ af kreaturhandler Henning Klinge blev der oprettet et anpartsselskab af 7 anpartshavere, der var kreaturhandlere, eksportører og slagterier.

I 1979 blev der tilført ca. 20.000 dyr pr. år. I 1981 blev halvdelen af Ekportstaldene nedrevet og genopført på Marina Syd. Derved blev markedet indskrænket til kun at kunne rumme ca. 500 dyr. I dag ligger gennemsnittet af markedstilførslerne hver tirsdag på ca. 250-300 dyr.

Markedet er dog ikke gået i stå. En del stalde bliver i dag brugt til karantænestalde for avlsdyr, d.v.s. hovedsagelig malkekvæg med stamtavler. Disse dyr sendes til hele EU samt til 3. lande, f.eks. Ukraine, Marokko. Der er sågar sendt dyr med fly til Kuwait.

I 1991 begyndte man at eksportere svin til Tyskland, og et par år senere udvidedes eksporten med spædekælve til Holland, og der blev derfor indrettet en omladeplads til spædekælve, smågrise, slagtesvin og søer hovedsagelig til disse lande. I det første halvår af 1998 er der eksporteret ca. 25.000 kælve og ca. 400.000 grise, svin og søer. På grund af svinepriserne er det sidste tal dog for tiden næsten halveret.

Kolding Eksportmarked har stadig sin be-

rettigelse, ikke mindst nu, hvor også de store slagterier fusioner. Det er vigtigt at have et sted, hvor der er fri prisdannelse på slagte-kreaturer. Den dag, der ikke længere er markeder, vil der ikke være et alternativ til de dikterede priser fra slagterierne, og så vil landmændene stå i den situation, at alle får lige meget for lidt for deres dyr.

Handelen på markedet foregår på samme måde som for 100 år siden. Det er kreatur-handlere og kommissionærer, der sælger til

opkøbere fra forskellige slagterier eller til eksportører, og alle handeler afsluttes stadig med et håndslag, der gælder som et skrevet dokument.

Kolding Eksportslagteri A/S

En kreds af jyske og fynske kreatureksportører var i begyndelsen af 1930'erne af den opfattelse, at Kolding manglede et ordentligt kreaturslagteri især taget i betragtning, at byen havde det store kreaturmarked. Behovet for et

Kolding Eksportmarked, ca. 1920. Foto Holger Poulsen.

moderne kreaturslagteri ville blive større som følge af den stigende eksport af slagteriprodukter.

Hidtil havde man været henvist til at få sine kreaturer slagtet på Kolding Andels-Svineslagteri, som lå tæt ved markedet, eller i Det Offentlige Slagtehus i Riberdyb, men ingen af stederne kunne creatureksportørerne få deres krav opfyldt. Efterhånden så man sig nødsaget til at føre de kreaturer, man havde købt på markedet, til slagtning i Haderslev, Odense og andre fjernere liggende byer, hvilket betød tidsspilde og forøgelse af omkostningerne.

På initiativ af bl.a. eksportør Johan Sørensen og eksportør Erik J. Hesseldal førtes der forhandlinger med byen og havnen, som endte med en lejekontrakt om et særdeles velbeliggende areal på nordsiden af Jens Holms Vej, nabo til Kolding Eksportmarked og genbo til Andelssvineslagteriet.

Slagteriet stod færdigt i marts 1933 og var indrettet til en slagterikapacitet på ca. 200 dyr om ugen. Heldigvis var bygningerne dimensioneret til større kapacitet, og det blev der brug for i de kommende år.

Under 2. verdenskrig og de første år derefter var handelen underlagt en halvstatslig organisation, Landbrugsministeriets Kvæg- og Kødudvalg, en opgave som overgik til landbrugets egne organisationer, der sammen med de gamle eksportører fortsatte handelen med såvel levende som slagtede dyr.

Brødrene Hans Erich og Christian Hesseldal købte slagteriet i 1968, og de efterfølgende år slagtedes ca. 35.000 pr. år. På daværende tidspunkt var der kommet rimeligt

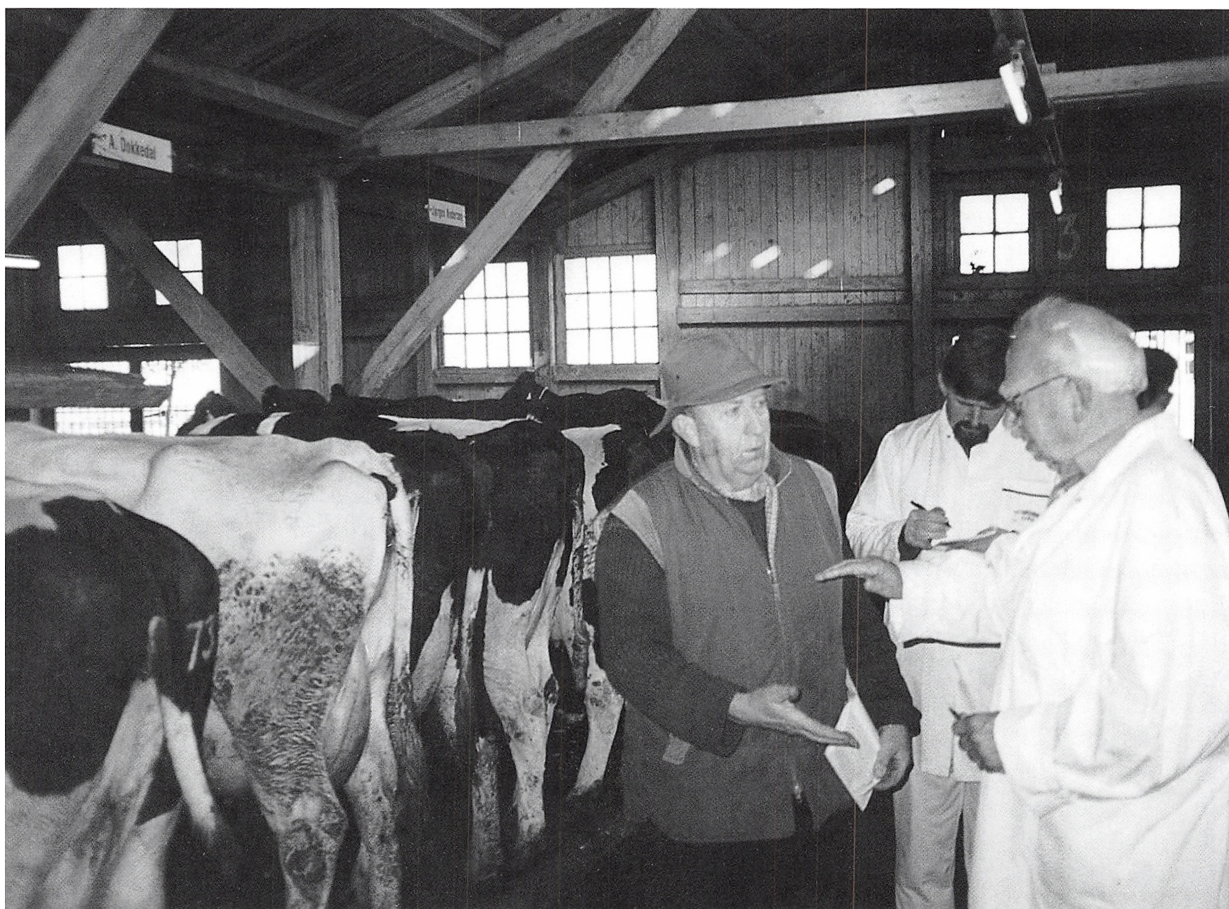

Chr. Hesseldal. Foto fra 1986.

gang i eksporten af ungtyre til Italien. Denne eksport blev det største enkeltmarked for slagteriet. Da Danmark i 1972 kom med i EU kom der større gang i eksporten af kød til andre europæiske lande.

I 1971-77 udvidedes slagteriet med nye folkerum samt kontorer og der byggedes en opskæringsafdeling til ca. 1000 fjerdinge pr. uge svarende til ca. 70.000 kg. kød.

I 1981 solgtes det halve af slagteriet til 25 landmænd, der var utilfreds med Andelssvineslagterierne og ønskede deres eget slagteri, hvor der kunne slagtes 100.000 svin pr. år. Dette varede til 1984, hvor disse landmænd måtte erkende, at de kunne ikke hamle op med de store slagterier. Deres del blev købt tilbage, så der igen kun blev slagtet kreaturer.

Kreaturhandler Adolf Dokkedal, Vamdrup, handler med Chr. Hesseldal, oktober 1998. Foto: Mogens Bonnichsen.

I 1986 kom der en henvendelse fra Landbrugets organisation "Oxexport", om de kunne købe Kolding Exportslagteri. Efter en del drøje forhandlinger endte det med, at Oxexport købte slagteriet, der senere fik navneforandring til Dane Beef.

De sidste år har der været en del turbulens omkring hele kreatursektoren i Danmark. Det

er nu ved at falde på plads med den sidste store fusion mellem Danish Crown og Vestjyske Slagterier.

På Dane Beef slagtes der i dag kreaturer, og i det tidligere svineslagteri slagtes der i dag får og lam samt på det seneste også strudse. Der er derfor håb om, at Kolding Exportslagteri stadig vil have en fremtid.

En duelig landsbymurer

Af Gunhild Due

Den 10. juni 1822 møder den 34-årige Johannes Nielsen op hos borgmesteren i Kolding for at ansøge om borgerskab inden for murerprofessionen. Johannes Nielsen er født i Sorrild by i Føvling sogn Ribe amt i 1788. Han fremviser fripas fra landmilitssessionen for Ribe amt udstedt 1810 samt attester fra stads-hauptmand Wissing, der dels viser, at han er tilmeldt Kolding Købstads Borgervæbning, dels at han er Wissing bekendt som en duelig arbejder i murerprofessionen. Derfor bliver Johannes Nielsen tilstået borgerskab, og han aflægger ed på troskab til Kong Frederik VI samt lydighed mod love og øvrighed, retskaffenhed mod medborgere og villig deltagelse i borgerlige byrder og skatter.

At Johannes Nielsen har benyttet tiden fra han som 22-årig fik fripas i Ribe, til han dukker op i Kolding til at lære murerfaget og samle sig lidt penge, må man gætte sig til. I alt fald køber han straks gård i Nørre Bjert ved Drejensvej (senere betegnet matrikel nr. 29), ligesom han også køber kirkejord ind til gården.

Blandt de få papirer, han har efterladt, har han gemt et for den tid vigtigt dokument udstedt af kongen den 29. november 1822, samme år Johannes Nielsen kom til Kolding. Dokumentet tillader håndværkere på landet at have en svend og en dreng, derudover må de bruge deres børn og kone som medhjælp. Der opremses flere grunde til en sådan tillad-

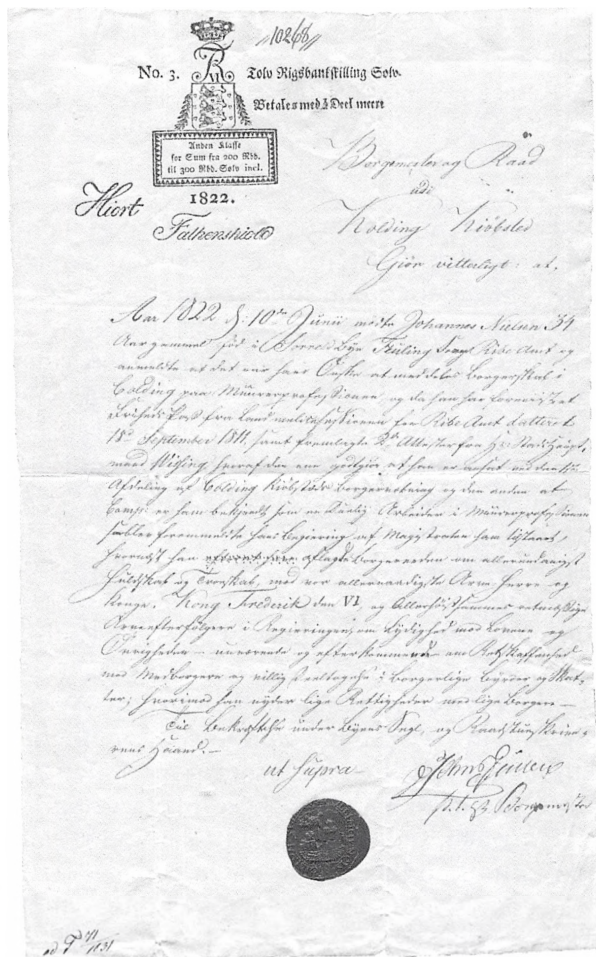
delse, bl.a. at bønderbørn, som er uskikkede til bondehåndteringen, derved kunne blive anbragt ved anden gavnlig virksomhed.

Takket være denne kongelige lempelse af retten til at drive håndværk kunne Johannes Nielsen altså slå sig ned i Nørre Bjert som såkaldt landsbymurer og dog bygge i Kolding.

I et foredrag i 1923 om Koldings rådhus fortæller lokalhistorikeren P. Eliassen om det rådhus, der blev opført 1839 og kostede 800 rigsbankdaler. Rådhuset var inspireret af rådhuset i København (nu Domhuset på Nytorv), dog kun med fire søjler. Eliassen fortæller: "Det lyder underligt, når jeg oplyser, at en landsbymurer, Johannes Nielsen fra Nørre Bjert, har bygget dette rådhus. De gamle mestre i byen talte for øvrigt meget om Johannes Nielsen, der har opført flere huse i Kolding, således bl.a. Outzens gård i Vestergade. Han har i sandhed ikke været nogen fuser".

En duelig murer var Johannes Nielsen altså. Det fremgår også af nogle lejeropsigelser, at han har ejet en gård nr. 106 i Låsbygade. Og så sent som i 1857, 69 år gammel, bygger han kostald og hestestald på herregården Palsgaard for C. Reedtz til en samlet pris af 2800 rigsdaler.

I årenes løb vedbliver Johannes Nielsen at købe jord ind til sin gård, eksempelvis køber han i 1830 Apotekerengen af oberstinde Hviid, Hviidsminde.

Johannes Nielsens borgerskabsbrev som murermester udstedt af borgmester og råd i Kolding 1822.

Udover to døtre får han 48 år gammel en søn, og det er nok for denne søns fremtid, han fortsat køber jord ind. I 1859 køber han sønnen fri for militærtjeneste ved at betale 700 rigsdaler til en Rasmus Meng for at denne skal

overtage militærtjenesten. De 700 rigsdaler kan sammenlignes med de 1400 rigsdaler, den ene datter får for at give endeligt arveafkald i 1856. I 1866 må den anden datter nøjes med 400 rigsdaler for sit arveafkald.

I 1860 købes der igen jord, men for lånte penge, og i 1867 overtager sønnen så den gård, faderen har samlet til ham, mod at han tager forældrene i aftægt.

Johannes Nielsen dør den 7.marts 1869, og da moderen også dør, sælger sønnen gården i 1872 efter at have stiftet yderligere gæld og flytter til St. Velling ved Smidstrup.

Der er ikke fundet en nekrolog over Johannes Nielsen, men to dødsannoncer over gård-ejer J. Nielsen. Det har åbenbart været finere at eje gård end at være en nok så duelig landsbymurer.

Den med flid samlede gård forsvandt ud af billedet i 1874, hvor jorden overgik til gården Solbjerg.

Aftægtskontrakten

Der er en del aftægtskontrakter på Stadsarkivet. Selv har jeg kendt begrebet fra min barndom, når min far fortalte om den aftægts-

Dødsannonce i Kolding Avis 9. marts 1868.

Bekjendtgjørelser.

Løverdagen den 7de dennes afgik ved Døden Gaardeier **Johannes Nielsen** i N. Bjert i sit 81de Aar, hvilket herved meddeles deeltagende Slægt og Venner af
Hans sorgende Enke og Børn.

mand, min farfar fik som en slags gældspost, da han købte gård.

Det var ikke kun i forhold til egen familie, man kom på aftægt, men aftægtsfolkene kunne også ved salg af ejendomme overgå til fremmede. På en måde solgte man sin far og mor til forsørgelse som en del af prisen for gården. At der var tale om en følelig udgift, er der mange eksempler på. Det var jo i en tid, hvor kost og logi tog en betragtelig del af indkomsten for ikke at sige det hele.

Min farmor fortalte med bitterhed, at hun måtte købe smør for at kunne levere det aftalte kvantum til aftægtsmanden og ligeledes aflevere mælk, som hun selv havde brug for til sine børn. Ovenikøbet kom aftægtsmandens voksne børn og hentede den mælk, han ikke selv kunne bruge. Det var i 1890'erne, hvor køerne ikke gav så meget mælk om vinteren, og det var før, man havde lært at bruge kraftfoder. Hvordan det så har været at bo hos fremmede som en udgiftspost, kan man tænke sig til.

Folkemindesamleren H. P. Hansen fortæller om en husmand, der havde købt et lille sted med to magre køer og to stude plus aftægtskone Kjesten, som skulle have ruggryn, flæsk, fisk, brændevin, tobak og en potte mælk om dagen, selvom køerne kun gav to. En hård belastning fortalte husmanden, for Kjesten var 72 år og så ud til at kunne leve længe. Imidlertid slap husmanden af med hende på en skikkelig måde efter fire års forløb, idet han solgte hende til hendes egen datter for 600 kr., den bedste handel han nogensinde havde lavet, for Kjesten levede, til hun blev 100 år. Dette med det skikkelige er måske

et tegn på, at ikke alle kom lige så skikkelig af med deres aftægtsfolk.

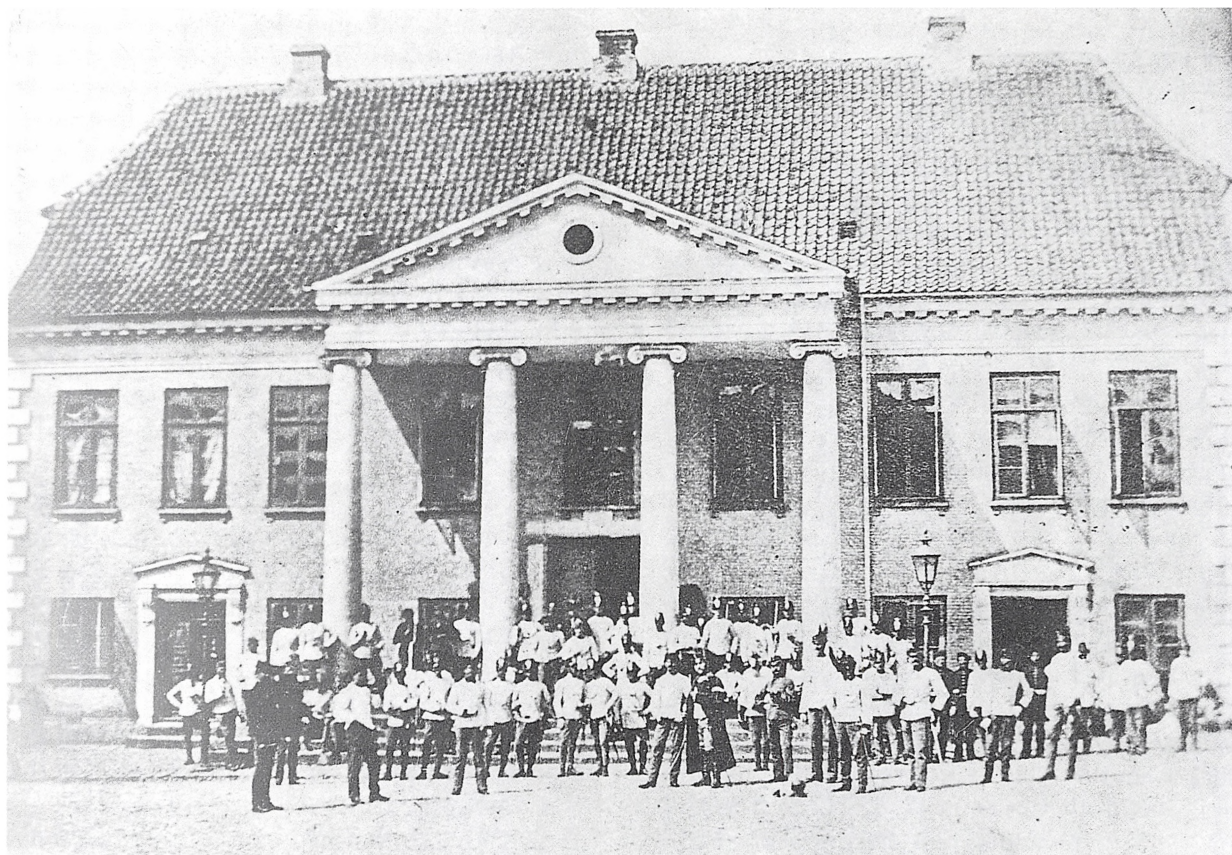
Jeppé Aakjær, der i sine unge dage hjalp H. P. Hansen med at indsamle folkeminder, fortæller i sin lille bog "Aftægtsfolk" en sørgelig beretning om et gammelt ægtepar, der overgav deres gård til en datter og svigersøn, men svigersønnen ødelagde deres alderdom og ønskede dem kun døde.

På baggrund af de forskellige beretninger om aftægtsforhold forstår man lidt bedre, at aftægtskontrakterne er alenlange med perentlige opremsninger af ydelser i lange baner.

Aftægtsordningerne var en nødvendighed i en tid, hvor der ikke fandtes offentlig forsørgelse bortset fra uværdige, fængselslignende fattighuse. Ejendomsløse folk var ildestedte.

Rigsdagsmand Rasmus Nielsen, født 1872 og død i 1950, fortæller i sine erindringer om sin opvækst. Hans far var arbejdsmand og flyttede som nygift ind i et lille hus hos sin svigermor. Han var daglejer, lønnen var lille, de fik seks børn, men moderen døde fra disse i 1882. Den gamle mormor tog sig af børnene, så godt hun kunne, men året efter giftede faderen sig igen, og da måtte den gamle mormor forlade sit hus og flytte på fattiggården. Som voksen indså Rasmus Nielsen, hvor uendelig ondt, det må have været for hende.

Aftægtsydelserne var i nogen grad egnsbestemte, for eksempel skulle begravelserne altid holdes efter egnens skik. I L. M. Hundeboll "På aftægt" kan man se, at på gårde i Vestjylland skulle der eksempelvis ydes fisk, fire snese hvilling og fire snese torsk om året. Udover retten til at dyrke grønsager, fri bolig

Østrigske soldater foran Johannes Nielsens rådhus, 1864.

og brændsel, ret til at bruge brønd, bryggers og bageovn, skulle der i en kontrakt fra 1880 leveres 3½ tdr. rug, 3 tdr. byg, 3 skp. boghvedegryn (dette går igen i de fleste kontrakter fra 1800-tallet), 2½ tdr. kartofler, 8 lispund hør, 20 pund ost, 10 snese æg, 100 pund fersk flæsk uden ben, 50 pund fårekød, 4 potter brændevin og et pund røgtobak hver måned, 4 potter kærnemælk hver uge, 6 potter sød-

mælk daglig. Sultet har de så vist ikke. Dertil kom bl.a. lyng og gulvsand plus en masse andre ting, som går igen i alle kontrakter: kørsel til kirke og besøg og den nævnte begravelse efter egnens skik. En bestemmelse, der går igen i de fleste kontrakter, er retten til at flytte, men tage aftægtsydelserne med sig, samt ret til at vende tilbage efter et halvt år eller når det passede aftægtsfolkene. Siden

det går igen så ofte, må det jo have været brugt. Alle kontrakter er i øvrigt sikret med panteret i gården.

De lokale kontrakter, vi her på stedet kender til, er naturligvis forskellige alt efter gårdens eller familiens særlige forhold.

I en kontrakt fra 1852 fra Mosegård i Råd-
vad fremgår det, at meningen er, at aftægtsny-
deren skal leve i fællesskab med ejeren og
have alle fornødenheder, kost og klæder, logi
og opvartning lige så godt som gårdens ejer.
Men dersom aftægtsnyderen ikke længere
ønsker dette, træder så en lang række bestem-
melser i kraft med nøje opremsede ydelser af
diverse madvarer m.v., hvilket tydeligvis ville
blive en større byrde for ejeren. Man kan let
forestille sig, at aftægtsnyderen har stået gan-
ske stærkt.

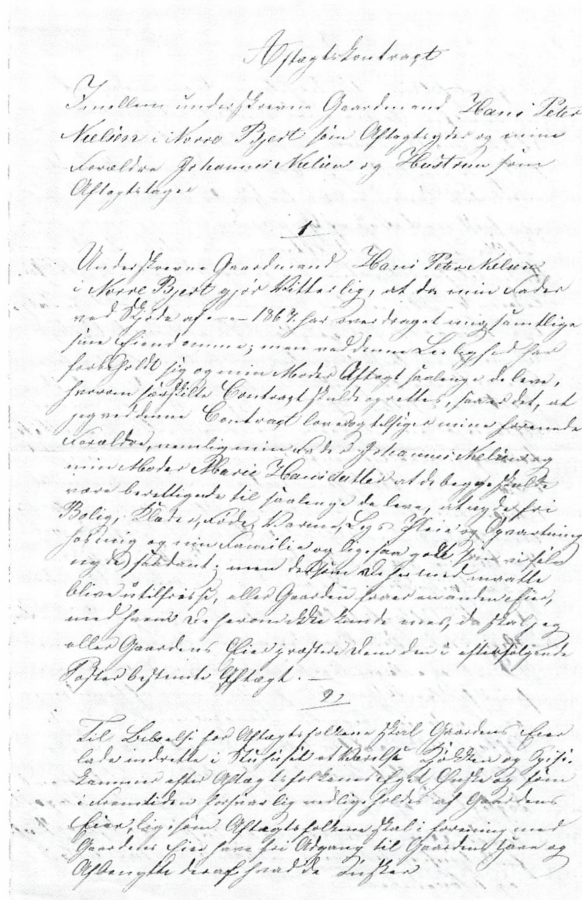
Hvis vi vender tilbage til Johannes Nielsens
aftægtskontrakt, så indledes den med, at
sønnen som betaling for samtlige Johannes
Nielsens ejendomme lover, at forældrene, så
længe de lever, skal nyde fri bolig, klæder,
føde, varme, lys, pleje og opvartning hos ham
og hans familie, ligesom de selv nyder sådant.

Men bliver forældrene utilfredse, eller får
gården en anden ejer, da skal han eller går-
dens ejer præstere en lang række poster.

Først skal der indrettes en særlig lejlighed,
og der skal være fri adgang til haven og brug
af afgrøderne. Derefter følger så en lang
række nøje specificerede fødevarer: 3 tønder
rug som skal være tør, 1½ tønne bygmalt med
topmål, 4 skæpper (1 skp. = 17,39 liter) gode
boghvedegryn, 6 skp. byggryn, 4 skp. bygmel,
3 lispund (1 lispund = 8 kg) hvedemel, 6 pund

tør humle, 2 skp. salt, 4 lispund frisk røget
flæsk fra grisens baglår og fremover, 4 fede
ænder, 6 kyllinger, 1 lispund fersk oksekød, 3
lispund røget oksekød, 1 lispund talglys, 1
tønne kartofler. Hver uge 3 pægle brændevin,
det svarer til 7½ dl. Der skal også leveres 28
pund kaffe, 4 pund cikorie, 8 pund pudder-

Første side af Johannes Nielsens aftægtskontrakt.

sukker, 5 pund brun sukker og 5 pund hvid sukker. 1 kande mælk daglig og 2 pund smør om ugen, 12 kg sød ost og 4 dusin æg om året. Dertil et lam med uld til november, 8 alen stampet vadmel (kraftigt uldklæde) og 12 alen hørlærred. Dertil kommer 2 favne bøgetræ, 10.000 tørv, som skal bringes i hus, træet skal være savet og kløvet. Og endelig skal der ydes 30 rigsdaler om året i håndpenge.

Alle disse nøje opregnede ydelser fortæller en del om, hvordan man levede. Forbruget af sukker var eksempelvis betydeligt lavere end i dag, til gengæld var forbruget af gryn og mel større og nok også kød, hvis man havde råd, man var tæt på at være selvforsynende.

Udover at skulle levere alt dette kom så pligterne. Kornet skal køres til mølle, brødet skal bages, øllet brygges, der skal vaskes, stryges og rulles, eventuelt syes. Der skal køres til kirke, købstad og venner, dog ikke i høstens tid. Ved sygdom skal der hentes læge og præst, læge og medicin betales, og blev aftægtsfolkene svage, skulle man ansætte en pige til deres opvartning og pleje.

Det sidste har jeg også set i enkelte andre kontrakter, men det var nok ikke så almindeligt. Endelig skal så begravelsen holdes efter egnens skik.

Når man tager datidens forhold i betragtning, ses det let, at et aftægtsforhold kunne være en betragtelig byrde på en gård.

Trods de nøje opregninger omkring aftægtskontrakten kan man sagtens forestille sig, at de har givet rig anledning til ufred og bitterhed. Det findes der mange beretninger om i litteraturen og i erindringsstof. Det har givetvis ikke været nogen lykkelig alderdom at

sidde som en udgift på en gård ejet af fremmede, og måske heller ikke så rart, hvis det var familie, hvor en svigerdatter/eller svoger så skævt til én.

Mon ikke en del kan huske en lille fortælling fra de første skoleårs læsebog. Man så en tegning af en gammel mand, der sad i en krog og spiste af et stort træfad. Ved bordet sad resten af familien undtagen en lille dreng, der sad på gulvet og snittede i et stykke træ. På faderens spørgsmål om, hvad drengen lavede, svarede han at han snittede det fad, som faderen skulle spise af, når drengen blev stor. Så skammede de voksne sig, og den gamle kom til bords.

Lad denne gamle moralske historie, som jo har haft en alvorlig baggrund, være slutningen.

Kilder:

H. P. Bertelsen: Eltang, Nørre Bjert og Sdr. Vilstrup sogne, Kolding 1955 s. 178.

H. P. Hansen: Gamle folk fortæller, København 1950.

Jeppe Aakjær: Aftægtsfolk.

Rigsdagsmand Rasmus Nielsens erindringer, Østjysk Hjemstavnforening, 1952.

Fridlev Skrubbeltrang: Jydske fæstegårde i 1700-tallet.

Gunnar Solvang: Husmandsliv.

L. M. Hundeboll: På aftægt.

Johannes Nielsens privatarkiv i Kolding Stadsarkiv.

Diverse aftægtskontrakter i Kolding Stadsarkiv.

Koldingfjordskatten

– en møntskat fra 1700-tallet

Af Jørgen Steen Jensen

I begyndelsen af 1991 fremkom et stort og interessant skattefund i forbindelse med byggearbejderne på det nye Hotel Koldingfjord, oprindeligt bygget som julemærkehjem for børn, senere Koldingfjordskolen m.v. Finderen var Ib Nielsen, der var projektleder og ansvarlig for ingeniørfirmaet Islef's ombygning af det store smukke hus. Fundstedet ligger i Nørre Bjert sogn, der indtil 1924 var en del af Eltang sogn.

Under sin færd i området havde Ib Nielsen på en skråning fundet to samlinger af mønter, i alt 117 stk., liggende i jordens overflade (i 4-5 cms dybde). Fundet blev som da-nefæ anmeldt til Museet på Koldinghus, men p.g.a. finderens arbejde for sit firma i udlandet gik der et par måneder, før det nøjagtige fundsted blev udpeget og efterundersøgelser igangsat. En grundig undersøgelse på stedet ved Koldinghusmuseets detektorekspert, Gunnar Larsen, førte til, at endnu 507 supplerende mønter blev fundet. Under behandlingen på Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet, blev det samlede antal mønter opgjort til 630 stk., idet der siden også var indkommet enkelte løsfundne mønter. Blandt sammen med de mange mønter fandtes skår af en grøn glasflaske, der sandsynligvis oprindeligt har rummet skattens mønter. Mønterne stammede fra perioden 1693-1748 og var fordelt på følgende mønttyper:

62 stk. 24 skilling, også kaldet ortsdaler
16 stk. 16 skilling eller markstykker
253 stk. 12 skilling
245 stk. 8 skilling
13 stk. 4 skilling
1 stk. 2 skilling

Disse, i alt 590 mønter var alle præget i det dansk-norske dobbeltmonarki, henholdsvis fra København, Kongsberg i Norge og Glückstadt/Rendsborg. Desuden var der fra hertugdømmet Holsten-Gottorp 38 stk. 6 schilling lybsk, fordelt på årene 1722-1726. Fra bispedømmet Lübeck, der bl.a. bestod af Eutin i Holsten, var der en enkelt 6 schilling lybsk, præget 1724 af hertug Christian August, og herudover var der en enkelt 4 schilling kurant fra byen Lübeck, 1728, i alt 2 stk.

Det samlede antal fundne mønter var således 630. Slutmønterne er de to norske 24-skillinge fra 1748, og de daterer skatten. Man må antage, at skatten er gemt hen nogenlunde i dette år, ellers ville nogle af de senere år også have været repræsenteret. Det samlede pålydende på alle mønterne i fundet var 6796 skillinge, idet der tages hensyn til diverse værdinedsættelser. Det var godt 70 rigsdaler.

Man kan forsøge at omregne de 70 rigsdaler til arbejds løn. Det kan anføres, at daglønningen for arbejdere, der lønnedes af staden København midt i 1700-tallet, var 16 skilling eller 1 mark. Det vil sige, at summen udgjorde 420

Nogle af fundets mønter, som var præget på Kongsberg i Norge. Den smukke såkaldte "paryk-otteskilling" med Frederik 4. blev senere i århundredet ofte omdannet til vesteknapper. Her vises en af de ældste fra 1700. Desuden tootteskillinge fra 1727 med møntmestersignatur for henholdsvis H. C. Meyer (HCM) og den kommission (C), som bestyrede mønten på Kongsberg, efter at møntmesteren var arresteret p.g.a. bedrageri. Endelig fundets yngste mønt – slutmønten – fra Frederik 5., årstal 1748, pålydende 24 skilling (også kaldet ortsdaler eller kvartdaler; da der gik 4 på en rigsdaler til 96 skilling).

dages lønning for en arbejdsmand, hvilket – med en seks dages arbejdsuge – svarede til betydeligt mere end en årsløn.

På landet, hvor kontanter formentlig var sjældnere – meget er jo langt op i tiden blevet ordnet ved naturalier uden brug af kontante penge – har beløbet formentlig været endnu mere imponerende. Men man må også gøre sig klart, at den sociale spredning i indtægterne dengang var større end nu, og de 70 rigsdaler var i samfundets top ikke noget særligt imponerende beløb.

Fundet fra Hotel Koldingfjord er, så vidt det kan ses ved gennemgang af fundprotokollen i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling på Nationalmuseet, det største fund fra perioden 1700-1750.

I Møntkabinettets fundprotokol fra 1860 er registreret et andet møntfund i en mose "ved Eltang ved Kolding" med yderårene 1693-1724 – også fundet i en flaske, men de nærmere fundomstændigheder er ikke angivet. Værdien af disse mønter har ligget mellem 51 og 59 rigsdaler.

Vi kender ikke til nogen ydre katastrofe, som kunne have tilskyndet en indbygger i sognet til at gemme formuer af en størrelsesorden, som der her er tale om. Men Vivi Jensens beretning, som er fremdraget fra en historisk skildring af sognet, kan give en mulig forklaring.

Koldingfjordskatten er indført i Den kongelige Mønt- og Medaillesamlings fundprotokol som nr. FP 5149. Fundet fra 1860 har FP 218. En række møntfund fra det tidlige 1700-tal gennemgås af nærværende forfatter i Nordisk Numismatiske Årsskrift 1991, s. 153-169.

Koldingfjordskatten

– om bondeliv og opsparing i 1700-tallet

Af Vivi Jensen

Et skattefund er altid en udfordring til fantasien. Hvem ejede den, hvorfor blev den gemt bort, og hvorfor fandt ejeren den ikke igen? De to sidste spørgsmål kan meget ofte besvares – de allerfleste skatte er gemt bort i krigstider, og når de ikke er fundet igen, må det skyldes, at ejeren er død, flygtet, eller ikke har kunnet finde gemmestedet.

Koldingfjordskatten har imidlertid ikke noget med krig eller uro at gøre. Efter afslutningen på Store nordiske Krig i 1721 fulgte en 80-årig fredperiode – den hidtil længste i Danmarkshistorien – så hvad der end fik ejeren til at gemme sine penge bort i slugten ved Kolding Fjord, krigsfrygt var det ikke. Motivet må derfor have været et ønske om at skjule en sum penge for andre, måske den nærmeste familie. Hvem ejeren var, vil aldrig kunne fastslås med sikkerhed, men alligevel har det været fristende at søge en mulig kandidat blandt Nr. Bjerts indbyggere i midten af 1700-tallet, og H. P. Bertelsens bog "Eltang, N. Bjært og S. Vilstrup Sogne" fra 1955, hvori der omhyggeligt gøres rede for, hvem der har ejet de enkelte gårde så langt tilbage, som det har været muligt at komme, har gjort opgaven overkommelig. Hvor intet andet er anført, er kilden til de følgende oplysninger denne bog samt Eltang sogns kirkebøger fra perioden.

Det stykke skov, som skatten er fundet i, hørte tidligere til Nedergård, der samledes af

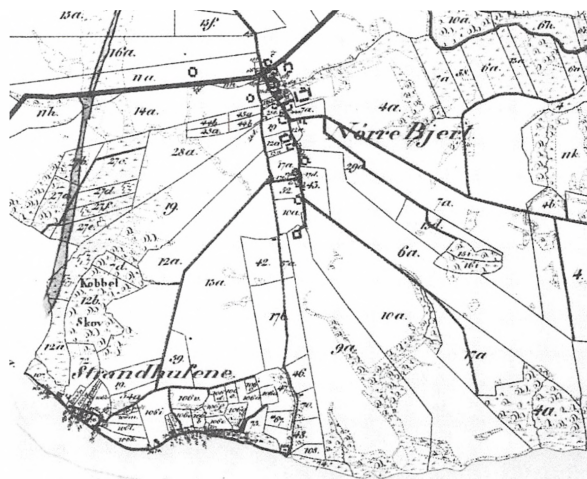
familien Wesenberg, hvis overhoved, Daniel Jacob Wesenberg, oprindeligt var en falleret prøjsisk købmand, der havde benyttet sig af Fredericias asylret. For at få byen befolket modtog man her mennesker, der ikke havde mulighed for at opnå borgerskab i rigets øvrige byer. I 1773 købte Wesenbergerne deres første gård, der indtil 1765 havde været fæstegård under Koldinghus, og med den som grundlag samlede de i løbet af få år jord nok til, at Nedergård blev Nr. Bjerts største. Imidlertid er skattens yngste mønt fra 1748, så Wesenbergerne kommer ikke på tale som ejere – folk af deres slags gravede i øvrigt ikke penge ned, for det giver ikke udbytte.

Den, der her forsigtigt skal foreslås som en mulig skattenedgraver, var gårdens næstsidste fæster. Hans navn var Peder Sørensen med tilnavnet Ulf, og han havde i 1712 i en alder af 20 år overtaget fæstet efter sin fader, Søren Pedersen. Hans mor havde oprindeligt været gift med faderens forgænger, der var død i 1690. Maren Hansdatter var et godt parti, når man kunne få fæstet med, så selvom hun nu var 40, var det ikke noget problem at få en ny ægtemand. At der ikke var børn, har givetvis været et ekstra plus. Som 42-årig fødte hun sønnen Peder, og 6 år senere fulgte datteren Maren. Man kan forestille sig, at den sildefødte og utvivlsomt stærkt attråede søn har været forældrenes øjesten, og hans senere liv ty-

der da også på, at han har været mere forkælet end godt var – måske mest af moderen. At påtage sig et ansvar og at tage hensyn til andre fik han i hvert fald aldrig lært, og, mere alvorligt, det var ikke den unge fæster, der forsyndede sig mod samfundets love og mod sine medmennesker, men den modne, mere end 40-årige mand.

I juli 1734 døde den 82-årige Søren Pedersen Ulf. Indtil da havde sønnen tilsyneladende levet et fredeligt og arbejdsomt liv på sin gård, men da først faderen var væk, havde han åbenbart noget at indhente. Han indlod sig med enken Apelone Sørensdatter, der senere blev beskrevet som “uberygtet”. Der var altså tale om en “pæn” kone, der vel havde regnet med at blive frue på gården. Det stod Peders hu imidlertid ikke til, så da det blev klart, at hun var gravid, fik han hende skibet over fjorden til Sdr. Bjert. Han havde vel håbet, at han kunne slippe for at blive draget til ansvar, når fødselen fandt sted i et andet retsdistrikt, men så stor var verden imidlertid ikke. 11. oktober 1735 blev barnet døbt Søren. Som fader udlagde enken Peder Sørensen af Nørre Bjert, hvilket præsten noterede i kirkebogen, og selvom der var landegrænse mellem de to Bjert'er, var afstanden kort nok. Peder Sørensen måtte stå offentligt skifte i Eltang kirke og betale den vanærende 3-marksbøde.

Kort tid senere blev han trolovet med Mette Andersdatter i Bjert. Hun har naturligvis kendt historien med enken og skriftemålet, men den slags tog man ikke så tungt på, for en gård er nu engang en gård, har pigen og hendes forældre vel tænkt. Peder (og hans mo-

Minoreret sognekort over Eltang sogn, 1861. Fundet er gjort på strandloddene 4a.

der?) havde imidlertid forregnet sig, da partiet blev aftalt. Det viste sig nemlig, at der ikke var de penge i det, de havde kalkuleret med, så forbindelsen blev ophævet. Trolovelsen havde imidlertid nået at få følger – Mette fik et barn, en lille pige, der ved dåben 27. november 1737 fik navnet An. Også her er barnefaderen ført til bogs, og Peder Sørensen måtte igen yde 3 mark og stå skifte i kirken. Nu var det nærmest blevet en vane, og to år senere var det galt igen. Maren Mortensdatter, datter af den lokale smed, ville også gerne i brudeseng, og i 1739 fødte hun så Peder endnu en søn, der 2. februar fik navnet Marcus; men heller ikke denne gang havde faderen planer om at legitimere sit afkom ved at gifte sig med moderen.

Nu havde sognepræsten imidlertid fået nok, og for at få ram på Peder Sørensen én gang for alle, opdagede han det, som alle må

have vidst hele tiden, nemlig at Mette Andersdatter, moderen til den lille An, var fæsterens næstsøskendebarn, dvs. hans halvkusine. Normalt har forhold af denne art givetvis været tolereret i et vist omfang – bønderne selv har ikke kunnet se noget forkert i det, og myndighederne kunne vælge at forholde sig uvidende. Det kunne ellers nok volde problemer at finde passende ægtefæller i et landsbysamfund. Retsligt set var der imidlertid tale om blodskam, og det valgte pastor Seidelin nu – bedre sent end aldrig – at henholde sig til.

Peder Sørensen blev indsat i lænker på Koldinghus, mens sagen stod på. Til sit forsvar hævdede han, at han ikke havde anet, at han var i familie med pigen, hvilket lyder meget usandsynligt, da slægten havde levet i Nr. Bjert igennem mange år, men han var tilsyneladende også åbenhjertig nok til at fortælle, at det var pigens manglende medgift, der var kommet i vejen for ægteskabet. Det har været sund bondefornuft, men rigets embedsmænd havde andre idealer – i hvert fald i munden, og dommeren fandt derfor anledning til at påpege, at “ægteskabet består ikke af medgift eller formue, men i en gudelig og kristelig intension” – hvorefter man griber sig i at spekulere på, hvordan hans eget ægteskab var kommet istand. Sådanne sammenligninger faldt dog næppe samtiden ind.

Straffen for blodskam var døden, men i tidligere tid konverteredes dødsdomme ofte til strafarbejde. Uden “Bremerholms jern” havde flåden været ilde stedt, og til det hårde fæstningsarbejde rundt om i riget kunne man dårligt skaffe andre end straffefanger. Peder Sørensen slap da med den sædvanlige tre-

marksbøde samt 3 års strafarbejde “i skubkarren (trillebøren) i Fredericia Fæstning”. Til lige skulle han have fæstet forbrudt, en eventuel formue skulle beslaglægges, og alle hans ejendele skulle sælges ved offentlig auktion, når sagens omkostninger var dækket – “tab af ære og ejendom”, som den slags hedder. En del af straffen var dog, som det vil vise sig, af symbolsk karakter, men det har været strengt nok endda, for af præventive grunde måtte i hvert fald en del afsones. Det, der i praksis skete, blev et fuldentd kompromis mellem præstens retfærdige harme over de uægte børn og hans ønske om at håndhæve lovens krav, og kronens ønske om at holde på en ellers solid fæster. Lov er lov, lov skal holdes, og syndere skal straffes; men jorden skal også dyrkes og skatten betales. Derfor blev virkeligheden en anden end dommens ordlyd.

22. juni 1740 førtes Peder Sørensen til Fredericia. Fra nu af skulle han bære slavedragt og kæder om liv og håndled, og om dagen skulle han være lænket til en trillebør på fæstningen. Om natten var han låst inde i “stokhuset” sammen med forbrydere og mordere. Blødsødenhed var ikke det, der karakteriserede fangevogterne, så det har været en voldsom omvæltning for den solide kronens fæster, der utvivlsomt har været vant til at blive kræset for af moder og søster. En trøst var det dog, at Peder, trods dommens ordlyd, havde fået lovning på at få sine ejendele tilbage samt pardon for æren. Fæstet ville han også få igen. Tre år var imidlertid længe at drive en gård uden en mand ved styret, og efter et år fik den nu 88-årige Maren Hansdatter da også med amtmandens hjælp udvirket sønnens løsla-

delse. I 1742, tidsnok til at kunne forestå forårsarbejdet på gården, var Peder Sørensen hjemme igen, men først Palmesøndag året efter stod han, forsinket af et udbrud af det, der i datiden kaldtes pest, endelig for sidste gang offentligt skrifte i Eltang kirke.

Med gården gik det imidlertid ikke så godt. Selvom Peder kun var et halvt hundrede år gammel, kunne han ikke mere magte at passe den, og man greb da til den udvej, der var tilbage: søsteren Maren måtte giftes. Hun var nu 45; men det var en god gård, så Mads Clausen fra Vonsild tog gerne hende med i købet. De blev gift 18. juni 1744. Børn fik de ikke, men sad som fæstere i 22 år. I 1765 blev gården solgt med resten af Koldinghus krongods i Nr. Bjert for 150 rigsdaler pr. td. land, men Mads satte sig for dyrt for lånte penge. I 1771 måtte han sælge, og to år senere var gården på Wesenbergenes hænder.

Kirkebogen noterer ikke begravelsesdatoer for Maren Hansdatter, der næppe kan have levet længe ind i datterens ægteskab, og heller ikke Peder Sørensen kom til at hvile i fødesognet. Er det mon den nye fæster, der ikke har villet have dem boende? Maren og hendes utvivlsomt yngre mand lader sig heller ikke opspore, så de har vel forladt sognet, da gården var tabt.

Det skal igen understreges, at der ingen påviselig forbindelse er mellem Koldingfjordskatten og den ovenfor skildrede familie, ud over, at den jord, hvori den for et par år siden blev fundet, sandsynligvis har tilhørt familien, da skatten blev gemt der. Skal man grave sine sparepenge ned, er det naturligt at vælge sin egen jord, for den kan andre ikke uden videre

komme og grave i. I hvert fald tilhørte jorden senere Nedergård, og på det ældste matrikelkort over Nr. Bjert, der er fra 1822, bærer den strandlod, som skatten er fundet på, mtr.nr. 4 a. Dette nr. har også hovedloddet, som Nedergård ligger på, en mark umiddelbart sydøst for denne, samt en smal lod i byens mose, der ligger i sognets nordvestlige del, og hvori alle gårde har andel. Disse jorder må have hørt til den oprindelige fæstegård, som kronen solgte i 1765, mens de, der bærer betegnelsen 4 eller 4 b, og som af og til er overstreget og erstattet med andre numre, må være Wesenbergenes tilkøbte og frasolgte jord. Der er derfor grund til at formode, at strandloddet også hørte til gården på Peder Sørensens tid.

Hvad der imidlertid er et måske vigtigere indicium, er den kendsgerning, at ingen af sognets øvrige familier bare tilnærmelsesvis var ude for en turbulens som den, der i tiåret 1734-1744 ramte Maren Hansdatter og hendes børn, først med mandens død, og meget kort tid derefter med sønnens gentagne lejermålsbøder og endelig strafafsoningen, der medførte, at han ikke mere var i stand til at drive gården, hvorfor man måtte bekvemme sig til at tage en ind udefra. I en familie, der i den grad havde holdt sig for sig selv, at man valgte vanæren fremfor at tage en svigerdatter, der ovenikøbet i to tilfælde kunne præstere en søn, ind i huset, må det have været en overvindelse at acceptere Mads Clausen, og Peder Sørensen Ulf afgav under alle omstændigheder næppe sit fæste med begejstring.

Skattens sammensætning tyder på, at den ret store sum er opsparet over en længere år-

Oversigtsbillede af fundet, fotograferet på Nationalmuseet 1991 af Niels Elswing.

række, og at opsparingen er ophørt i 1748 eller snarest derefter. Til gengæld drejer det sig om småmønt, der typisk kan være stukket til side lidt efter lidt, uden at det har virket påfaldende. Er det Peder Sørensen, der står bag, må det fastslås, at hans hemmelighed går langt tilbage i faderens levetid – måske har der været lagt andre bånd på ham end dem, der, efter at de ved dennes død løsnedes, fik

ham til at turde begive sig i lag med enken, halvkusinen og smededatteren. Man kunne forestille sig, at de oprindeligt havde været gemt på gården, men at de, da det blev klart, at præsten ville bringe blodskamssagen for øvrigheden, er blevet bragt i sikkerhed i slugten. Var man først der, kunne man grave i fred og ro uden at blive set fra byen eller de omkringliggende marker, og en husunder-

søgelse efter skjulte værdier ville ikke afsløre sparepengene.

Moderen, Maren Hansdatter, er en anden mulighed. Pengeglad må hun have været, når hun til sin efterhånden midaldrende søn foretrak en medgift for en sønnesøn, der evt. engang kunne overtage gården, men det synspunkt har hun langt fra været ene om, og hun har vel ment, at der altid ville kunne skaffes en kone og en søn til gården. Da skatten blev gravet ned, har hun imidlertid, hvis hun overhovedet var i live, været mindst 98 år, så det burde nok kunne udelukke gravearbejdet i slugten, for ikke at tale om turen hen over markerne og ned ad skrænten. Maren Sørensdatter kan det næppe have været. For det første ophører opsparingen længe før hun og Mads måtte fraflytte gården, og for det andet må man gå ud fra, at hun ville have satset pengene på et forsøg på at beholde den, da det gik ned ad bakke økonomisk. Den opsparede sum var utvivlsomt stor nok til at have kunnet udsætte fallitten, og faktisk var den sandsynligvis større endnu. Der er nemlig i Eltang sogn gjort endnu et skattefund, der med stor sandsynlighed kan føres tilbage til samme person.

I 1860 fandt en såkaldt indsidder (en, der boede til leje hos en anden) ved rydning af en ellemose en sort flaske. Den lå under en stor kampesten ved en ellerod, og i flasken lå der 611 sølvmonter. Alle var fireskillinge, for de var små nok til at kunne gå gennem flaskens hals. De 81 var fra Christian 5.s tid (1670-1699), 393 var Frederik 4.-monter (1699-1730), der var 98 fra Christian 6.s tid (1730-1745), og så var der 39 holstenske monter fra

begyndelsen af 1700-årene. Også Koldingfjordskatten var oprindeligt gemt i en flaske. Ganske vidst var den ikke hel, og en del skår manglede, da hovedmassen af fundet blev gravet op, men dele af skatten var ved fundet spredt ud over skovbunden af en gravko, hvis tydelige spor stadig sås i skovbunden, så der er ingen tvivl op, at den oprindelige "sparebøsse" også her havde været en flaske, der dog i dette tilfælde var mørkegrøn. Desuden må den have haft en bredere halsåbning, så de større mønter også kunne komme ned i den, eller halsen kan evt. være slået over, så der blev mere plads.

De to møntfund fra Eltang sogn (Nr. Bjert sogn er udskilt heraf i 1924) er de eneste i Danmark, der er fundet i flasker, og de er opsparret inden for den samme årrække, hvorefter de er nedlagt i fredstid. Desværre har det ikke været muligt at opspore det præcise fundsted for 1860-skatten, men lighederne mellem de to nedlæggelser er for iøjnefaldende til, at der kan være tale om et tilfælde. Vi må derfor have lov at antage, at de to opsparinger har tilhørt samme person. At de er fundet to forskellige steder betyder blot, at ejeren har ønsket at sikre, at der stadig var penge i behold, selvom den ene flaske skulle blive fundet. At to forskellige personer på samme tid og i samme sogn skulle spare op på den samme måde, gemme pengene i samme slags beholder, og med kun et par års mellemrum nedgrave dem ude i naturen, må anses for usandsynligt. Det er, som ovenfor anført, mit gæt, at begge skatte er gemt af Peder Sørensen Ulf; men det skal understreges, at der er tale om et gæt. Vished vil vi aldrig få.

Elev på Borrehus

Af Ester Bager

I sommeren 1938 fik jeg lov til at komme på husholdningsskole. Mit valg faldt på Borrehus Husholdningsskole.

Fra min tidlige barndom kendte jeg Koldinghusruinen med det halve tårn, fordi der på FDBs kogechokolade var billeder af Koldinghus, desuden havde min farbroders kone været der, og hun var meget dygtig til finere madlavning. Selv om Kolding kun ligger 45 km fra mit hjem på Fyn, var det dengang en ret besværlig rejse. Lillebæltsbroen var bygget nogle år før, men jeg måtte alligevel skifte tog tre gange.

Da vi begyndte som elever i maj 1938, var skolen 30 år gammel.

På toppen af Gl. Kongevejs bakke med udsigt over Kolding by og fjord havde Kirsten Simonsen i 1908 købt en stor privat villa og startet husholdningsskolen. Den begyndte med 12 elever, men den måtte ret hurtigt udvides med flere fløje og værelser.

I 1928 blev så Granly, en villa som lå lige over for skolen, købt og indrettet til et mindre børnehjem til børn under 2 år. Jeg vil tro, at vi har været ca. 50 fastboende elever samt barneplejersker og nogle elever, som ikke boede på skolen.

Sammen med tre andre fik jeg et dejligt stort hjørneværelse på 1. sal. Kirsten Simonsen havde soveværelse lige overfor. Vi fire piger hørte nok til de yngste elever, så måske

har hun tænkt, at hun hellere måtte holde øje med os.

Kirsten Simonsen var en meget dygtig forstanderinde, der drev en skole, som Kolding by kunne være stolt af. Kirsten Simonsen gik lidt dårligt, måske på grund af en hofteskade, så i 1938 var hun begyndt at tænke på sit otium. Nogle år efter byggede hun en villa i børnehjemmets have med en pragtfuld udsigt over fjorden.

Dengang var det skik, at borgerskabets døtre skulle lære husholdning, inden de skulle giftes. Mange havde så en mindre uddannelse forinden. I deres hjem havde der måske været tjenestepiger, så det huslige havde ikke været så let at lære derhjemme.

Inden opholdet på husholdningsskolen var der store forberedelser. Vi skulle have blå lærredskjoler og hvide sygeplejeforklæder, kapper til håret og medbringe sengetøj og sengelinned, alt mærket med navn. Når vi så havde vaskeuge, kunne vi få det vasket og strøget.

Vi blev inddelt i familier. Jeg tror, at vi var 8 i hver "familie". Herudover arbejdede vi sammen efter de numre i hver familie, vi havde fået. Vi udførte de forskellige gøremål efter numre en uge ad gangen, så skiftede vi. Vi lavede mad og bagte i store mængder, men der var kun os selv til at spise det, så da vi nåede oktober, havde vi godt nok taget på, så

„Borrehus“ Husholdningsskole
Kolding

Borrehus Husholdningsskole. Som omtalt boede jeg i et værelse på 1. sal med fin udsigt over fjorden.

tøjet strammede. Det var ikke slankemad, vi fik, men vi regnede ud, hvor mange grundstoffer og næringsstoffer, der skulle til, og det var vigtigt, at den mand, der arbejdede hårdt, fik nok.

Vitaminer hørte vi ikke meget om. De var ikke på mode dengang. Men der var mange ting, som skulle læres. Folk havde i bedste fald kun madkælder, derfor var det en kunst at bevare maden frisk. Kødet kunne saltes

og røges, og frugten syltes, nogle grønsager kunne også saltes.

Henkogningen var kommet på mode. Det var et flot syn for en husmoder, når hylderne i kælderens stod med de klare glas fyldt med pærer, blommer og kirsebær m.m. i sirlige rækker. Henkogning af kød blev også forsøgt, men det kunne være en farlig metode, som tit gav anledning til maveonde, ja, i værste fald forgiftning.

Vi blev også forberedt på, at hvis vi skulle få en mand, der var glad for de våde varer, skulle vi sørge for at give ham meget syltetøj. Det mente man kunne forebygge trangen.

Alle så vi nok mest hen til den uge, vi skulle over på børnehjemmet og passe alle de små. Som børnehjemsbørn tror jeg, at de havde det godt. Der var tit sorg, når de fyldte to år, så måtte de ikke være der mere. Mange blev nok adopteret væk. En lille dreng fik dog hver eftermiddag besøg af sin fader. Moderen havde fået tuberkulose efter fødslen og var på tuberkulosesanatorium, og af hensyn til smitte var drengen sendt væk.

Rengøring var også noget, man gjorde meget ud af. Sulfo, køkkenruller og plastic var der ikke noget, der hed. Opvasken foregik med afskylning, vask i soda og sæbe, derefter skylning i to hold vand og så aftørring i viskestykker.

Hvor meget gavn fik vi så ud af det siden hen? Jeg tror, at min årgang altid kom til at gå med lidt dårlig samvittighed. Vi fik jo ikke piger til hjælp, som vores mødre havde haft, da arbejdskraften var billig. Men da vore døtre voksede op, lærte vi af dem, at det var spild af tid med al den rengøring, og at man sagtens kan leve med lidt striber på vinduerne, og at det var ganske unødvendigt at stryge bændlerne i dynebetrækkene.

En dag kom der et filmhold på skolen. Der skulle laves en film om skolen, som husholdningsforeningerne skulle bruge til deres stand på den store landbrugsudstilling på Bellahøj, som blev holdt til minde om Stavnsbåndets opløsning 150 år før. Vi var meget stolte af, at det var vores værelse "Kikkerten", som

Søndagsvagt på Børnehjemmet, hvor der leges og pusles om de små.

skulle filmes, hvor vi så viste, hvad vi arbejdede med.

Vi havde også i løbet af året nogle udflugter. Bedst husker jeg turen med fjorddamperen ud gennem fjorden, hvor vi lagde til ved Christiansminde, Løverodde, Kongebrogården og Snoghøj Færgetro. Det var en heldagstur, og vi havde lavet masser af mad i forvejen, som blev taget med ombord.

Vores håndarbejds lærerinde var meget dygtig til at lave blomsterbuketter.

Vi plukkede blomster på markvejene på Mejersmindes marker – det, som nu er Sjællandsvej kvarteret. Ja, meget er sket siden dengang, Nordre Ringvej var ved at blive anlagt. Bredgade var der endnu ikke, toget kørte i niveau med Søndergade, så der var bomme, der gik ned, når toget kom. Biblioteket var ved at blive bygget.

Hyggeligt var det om aftenen, når vi samlede med vores håndarbejde. Der blev sunget, læst op, drukket kaffe og the. Da vi nærmede

Artiklens forfatter sidder på græsset yderst til højre. Forstanderinde Kirsten Simonsen sidder på bænken, nr. 7 fra venstre.

os den tid, vi skulle derfra, 1. oktober, trak der sorte skyer op i Europa. Det så ud til, at der skulle blive krig. Der blev lyttet til radioudsendelserne. Mange af pigerne var forlovet, så deres kærester kunne komme med i krigen. Men den 29. september 1938 blev der jublet. Da hørte vi om det berømte Münchenmøde. Så nu regnede vi med, at faren var ovre, men der gik som bekendt kun et år, så brød verdenskrigen ud.

Jeg blev på skolen 8 dage længere end de andre. De piger, som havde halv friplads,

skulle blive 8 dage efter for at gøre hovedrent, men en af dem havde fået en kontorplads pr. 1. oktober. Jeg overtog så hendes arbejde, og jeg fik vist 40-50 kr. for det. Det passede mig godt, for i mit hjem havde de fået mund- og klovsyge, så jeg skulle være isoleret, hvis jeg tog hjem. Det var en meget ondartet sygdom, der var kommet fra Tyskland.

Jeg har kun gode minder om min tid som elev på Borrehus Husholdningsskole i Kolding.

Musiker og skomager

Af Henry Ingversen

Det må have været engang sidst på sommeren 1916, at mine forældre, min yngre bror og jeg flyttede til Kolding fra Glud ved Horsens. Mine forældre var i 1911 flyttet fra København, hvor min far i nogle år havde drevet et skomagerværksted samt en mindre skotøjsforretning. I Jylland havde det vist sig vanskeligt at finde et tilsvarende godt værksted, og familien havde på grund af det levet en ret omflakende tilværelse i fem år.

Der blev nu gjort et nyt forsøg i Kolding, som efterhånden viste sig at falde heldigt ud. Det nye sted lå på hjørnet af Bjerggade og Frederiksgade (det nuværende Tøndervej), hvor nu "Amagertorv" har blomsterforretning. Dengang var det for os både værksted og beboelse. I gården havde værten indrettet en lille hønsegård med nogle forpjuskede høns. Som de fleste steder i provinsen var der selvfølgelig også lokum i gården.

Værkstedet, som lå ud til gaden, var både lyst og rummeligt med god udsigt til både Bjerggade og Frederiksgade, så vi følte os på ingen måde indelukkede. I stuen havde vi en petroleumslampe, og da det var under 1. verdenskrig, hvor alt var rationeret, fik man også udstedt sin ration af petroleum. Udleveringen fandt sted i en gård på Rendebanen, hvor vi ofte måtte stå i kø med vores medbragte petroleumflaske. På værkstedet var der gaslys.

Mine forældre havde dog langt tidligere haft tilknytning til Kolding.

Min mor, som var født den 31. december 1872 i Seest, tjente som ung pige hos en bagermester Guldager i Vestergade, og senere hos kaffehandler Wichmann i Østergade. Min far var født i Lunderskov, som søn af bager Janus Heinrick Ingversen og Mette Ingversen, født Madsen.

Skoletid

Min bror, som er fire år yngre end jeg, fik det meste af sin skolegang her, hvorimod det kun blev til halvandet år for mit vedkommende.

På Drengeskolen (nu Ålykkeskolen) brugte man dengang, at eleverne skulle skifte sko, inden de gik ind i klassen, så skolen havde et utal af solide lædertøfler. Jeg husker, at vi i

Henry Ingversens hjem på Tøndervej. Foto: Mogens Bonnichsen, 1998.

fysiktimen, som foregik i et specielt lokale på øverste etage, godt kunne finde på at lade en af disse tøfler vandre fra den ene til den anden for til sidst at ende med et ordentligt bump på katedret. Ganske vist kunne der godt vanke en af spanskrøret.

Efter min alder skulle jeg vel i 6. klasse, men da jeg kom fra landet, blev jeg sat i 5. klasse. Vores klasselærer hr. Hahn var ret streng, så i hans timer var der nu ingen, som turde lave ballade. Ve den stakkels synder, som lavede noget sjusk i sløjdtimen, om han ikke fik sine ting i hovedet igen, så dog smidt hen af gulvet ledsaget af en ordentlig balle. Som volontører hos omtalte klasselærer havde vi en tid to seminarister i klassen, hr. Nicolaisen og hr. Crüger. Sidstnævnte blev senere forstander på Købmandsskolen på Haderslevvej.

Hvor mange biler, der passerer Tøndervej i timen i dag, ved jeg ganske vist ikke, men jeg kan dog ikke lade være med at tænke tilbage på dengang, da vi kælkede helt oppe fra Stejlbjerg ned gennem Bjerggade og tværs over Frederiksgade, for så at ende nede i Ølbryggergården, som vi kaldte vognmand Ebbesens gård – uden nogen særlig risiko for at blive kørt over.

Selv om jeg vel nok havde min bedste barn-dom i Glud, hvor vi boede tre til fire år, inden vi kom til Kolding, fandt jeg snart nye venner og faldt godt til.

Vi fra den sydlige bydel passerede dagligt den gamle træbro over åen i Vesterbrogade, når vi kom fra skole. Lyden af klaprende træsko på broen står endnu i øret. Hvis man ikke ligefrem var vild med at komme hjem for at læse lektier, var der også en chance for at

tjene en lille lommeskilling ved at samle metal på maskinfabrikkens affaldsplads, særlig kobber og messing kunne godt give en god skilling. Min jævnaldrende ven, Anders Skeem var daglig gæst der.

De fleste drenge havde gerne en plads som bydreng. Da min far var skomager, var det ret nærliggende, at det blev hos vores læderhandler, jeg fik en plads. Dengang var der mange skomagere i Kolding. Skomagerne havde altid travlt, folk sled i almindelighed meget ofte skoene alt for meget, inden de gik til skomager. Der blev ofte købt materialer, efterhånden som der var brug for dem, såsom udskårne såler og flikker.

Der var nok flere fattige folk dengang også i Kolding, men folk var også mere sparsomme, så en beskeden hjælp kunne gøre stor gavn.

Ret mange børn måtte gå på Samaritanen for at få middagsmad.

En bestemt dag i ugen bestod middagen af en ordentlig stor skive flæsk og en tyk skive rugbrød, det var noget mange børn så frem til.

Når nogen ellers var i nød og skulle have en hjælpende hånd, fik det betegnelsen „fattighjælp“. Det satte ligesom et kedeligt stempel på disse mennesker.

Festlige oplevelser

En forening som FDF (Frivilligt Drenge Forbund), prægede mange drenges fritid og opdragelse. Foruden både underholdende og oplysende møder hver fjortende dag var der mange dejlige ture. F.eks. en dag med Landerupgårdrengene, hvor der blev udkæmpet

Den vestlige del af Tøndervej med "Schweizerbakken". Henry Inguersens hjem er det sidste i husrækken til venstre før Bjerggade. Foto ca. 1910.

drabelige kampe eller en tur til Grænseborgen. Ja, selv en såkaldt propagandatur gennem byen – fyrretve drenge i deres hvide bluser og med musik i spidsen – følte som noget festligt.

Medens familien endnu boede i København, var vi under et besøg i Kolding til en varietéforestilling. Det var på det gamle Sommerlyst. Jeg synes endnu at kunne huske noget med nogle korpiger i tylskørter. Sommerlyst, som lå oppe bag ved Skydebanen i for-

længelse af Stejlbjerganlægget, var engang et yndet forlystelsessted. Teaterdirektør fru Sigrid Kreutz Hindborg, som et par år spillede sommerteater på Alhambra, boede med hele sin stab på det nedlagte Sommerlyst. Det kom efterhånden til at se noget forfaldent ud, men der stod stadig et gammelt flygel, som vi drenge morede os med at traktere.

Markedsdagene i Kolding satte dengang kulør på byen. Både voksne og børn strømmede til i stort tal både fra land og by for at more sig.

FDF-orkester marcherer gennem Munkegade, ca. 1915.

På torvet stod der masser af boder med is og honningkager, og hvad der ellers kunne friste. Gøglerteltene samt de forskellige skydetelte og spilleboder på Kirketorvet havde en egen kolorit over sig. Mange kan vel endnu huske professor Labri, der med sine opråb animerede folk til at se forestillingen, som f.eks. "mine damer og herrer, løs nu billetterne, entreen

er sat så lav, at enhver må bukke sig. De får nu lejlighed til at se kæmpedamen frk. Povla, som kan bære en voksen mand på brystet. Samtidig, mine damer og herrer, får de lejlighed til at se syv gamle kaffekællinger danse hopsa på en strikkepind".

Selv almindelige torvedage kunne være festlige. Mon nogen kan huske Hasle Grete,

der med sin lille grøntsagsbod hver torvedag trofast stod og faldbød sine varer. En dag, hvor jeg stod og så på, kom hendes søn Louis og sagde til sin mor: "Åh, giv mig lige 30 ører til en hvidtøl." Det var nu ikke just hvidtøl, der var hans store nummer. Louis og hans kammesjuk Dengse var kendt af alle som et par store lømler, der aldrig bestilte noget, men heller ikke gjorde nogen fortræd.

En skønne dag hørtes der på gaden råbet: "Sidste nyt, 5 ører". Manden, som råbte, havde en stor taske fyldt med Københavneraviser, og han var udstyret med absolut prangende annoncer fra "MONOPOL", påsyet både jakke og kasket. Det vakte unægtelig en vis opsigt, hvad der også var meningen. Grundlaget for denne lidt utraditionelle salgsmetode var krigsbegivenhederne. At manden havde grebet det helt rigtigt an, viste sig, da han senere kunne bygge en kiosk på Sønderbro.

De dengang så populære kommunale koncerter med musikdirektør P. M. Lomholt var en oplevelse, som vi gang på gang glædede os til. Orkestret var ikke så stort. Lomholt stod selvfølgelig foran orkesteret med sin violin, han dirigerede og spillede de små solopartier. Da entréprogrammet gerne kostede 25-35 ører, var det jo også en billig fornøjelse.

En billig fornøjelse var også foredrag, især husker jeg arkitekten Robert Schmidt, som afholdt nogle interessante foredrag med forskellige emner, ikke mindst om arkitektur og fremmede stilarter.

Nytårsaften var nu noget for sig. Det begyndte med lidt skyderi i gaderne, men lidt efter lidt trak flere og flere folk op mod torvet, hvor der efterhånden blev et øredøvende fest-

fyrværkeri. Pludselig kunne der dukke en stor trækvogn op fyldt med havemøbler og alt muligt skrammel, ja, det kunne hænde, at nogen kom slæbende med en båd nede fra havnen. Det hele blev så læstet af midt på torvet. Når Rådhusuret slog 12, kulminerede løjernerne med nogle særligt kraftige kanonslag.

Musikerdrømme og skomagerlære

Pudsigt nok blev jeg konfirmeret på min fjortenårs fødselsdag den 24. marts 1918. Da mine drømme om en uddannelse som violinist tilsyneladende ikke kunne realiseres, måtte jeg prøve, om der var andre muligheder.

Jeg havde lige fra tiårs alderen interesseret mig for at læse, og dermed for bøger, så jeg fik den ide at gå i lære som bogbinder. Havde jeg haft en bedre skolegang og en eksamen, var jeg nok blevet boghandler.

Det varede ikke så længe, før jeg blev klar over, at det nu ikke var bogbinder, som jeg ville bruge mit liv til. I lærekontrakten var indført en paragraf om tre måneders prøvetid, så ville jeg gøre mig fri, skulle det være inden disse tre måneder var gået. Selv om mester-svenden gerne ville beholde mig og havde lovet mig ekstra sommerferie, hvis jeg ville blive, var min beslutning taget. Jeg måtte gå den tunge gang til chefen boghandler P. Blicher, som var af den gammeldags konservative type med jaket og høj stiv flip. Når man kun er fjorten år, så føler man sig rigtig lille i sådan en situation.

Noget andet måtte jeg i gang med, blot ikke papir, så jeg fik lov til at komme i lære hos min far som skomager, selv om min far ikke syntes, at det var noget rigtigt at gå ind for. Jeg blev

Henry Ingvorsen som FDF-dreng.

nu ret hurtigt en god hjælp for min far, da han havde en masse at lave i de år, jeg var lære.

Det med musikken var ikke sådan at lægge i mølposen. Da jeg havde været i lære et halvt års tid, begyndte jeg at tage violinundervisning hos en af byens musikere. Da jeg var optaget hver dag med skomageriet, fik jeg det ordnet, så jeg kunne få en times undervisning hver søndag.

Der var dengang en vældig interesse blandt

unge for violinspil. Både Josef Bidinger, som jeg gik hos, og musiker Jens Henriksen havde nok hver ca. 35 elever. I marts måned blev der afholdt elevkoncerter med assistance af musikere på andre instrumenter. Selvfølgelig var interessen for klaverspil tilsvarende stor – den mest søgte klaverpædagog i mange år var nok frøken Halling. Det var sikkert kun de få, der fik noget særligt ud af deres spil.

Professionel musiker

For mit vedkommende førte det til, at jeg sammen med lærer Probst og hans kone, lærer Jensen fra Strandhuse samt gårdejer Markus Hansen på cello og to unge kammerater, der var violinelever henholdsvis hos Bidinger og Henriksen, dannede et lille orkester. Særligt om vinteren blev der afholdt mange prøver eller spilleaftener.

Vi blev ofte inviteret til at spille for en eller anden forening rundt i forsamlingshusene. Om musikken ikke var helt i topklasse, er trolig nok, men først i tyverne kunne folk endnu glæde sig over mere beskedne fremførelser. Selv havde vi stor glæde og fornøjelse af vort musikalske samvær.

Samspillet foregik gerne hos lærer Probst i Nr. Bjært. Hvad enten det regnede eller sneede, skulle der spilles. Den ene af mine kammerater, Karl Martin og jeg trodsede altid vejret, selv om vi skulle gå fra Kolding til Nr. Bjært. Den anden kammerat, som boede i Eltang, hed Mads Møller. Han blev senere en habil musiker både på violin, klarinet og saxofon.

Den 1. marts 1924 blev jeg medlem af Kolding Orkesterforening, en afdeling af Dansk

Musiker Forbund. Resultatet blev så, at jeg lige så stille kom væk fra skomageriet. Den første koncert, jeg var med til, var en friluftskoncert i Alhambras have. Man havde dengang endnu en musiktribune for enden af haven. Koncerten skulle afholdes en søndag eftermiddag, men musikerne var tilkaldt til prøve søndag formiddag. For nu at være i så god form som mulig, stod jeg op i så god tid, at jeg kunne øve mig mindst en time, før jeg skulle til prøve, hvad der også kom mig til gode.

Jordrup Forsamlingshus var det første sted, hvor jeg spillede til bal, besætningen var to violiner, trompet og tuba. Selvfølgelig cyklede vi til Jordrup. Før i tiden måtte musikerne ofte gå flere mil for at nå til deres arbejdsplads, og derefter spille en hel nat i et telt. Så det var ikke af vejen med en kaffepunch engang imellem.

Efter at have spillet et årstid for musikdirektør Lomholt her i Kolding tog jeg til København, dels for at komme ind på Musikkonservatoriet, og dels for at se, om jeg kunne være heldig at få en plads som musiker på et værts-hus.

Ved hjælp af et par gode anbefalinger og en pæn anmeldelse fra elevkonserter var jeg heldig at få lov til at spille for professor Anton Svendsen i hans private hjem. Jeg blev lovet en halv friplads, men til gengæld måtte jeg ikke spille på værtshus, og da det var min eneste mulighed for at klare mig økonomisk, så måtte jeg opgive Musikkonservatoriet.

På den anden side var jeg så heldig at få engagement på Café Sundet på Øresundsvej på Amager i løbet af otte dage. Samtidig spil-

KOLDING ORKESTERFORENING

5. Koncert for passive Medlemmer

Onsdag den 18. Februar 1925

Orkester: 21 Stemmer — Dirigent: P. M. Lomholt

FRANZ SCHUBERT KONCERT

PROGRAM

1. Suite af »Rosamunde«. Op. 26.
 - a. Mellemaktsmusik Nr. I.
 - b. do. — II.
 - c. Balletmusik — I.
 - d. do. — II.
2. Symfoni i H-Moll. (Opfordring.)
 - a. Allegro moderato.
 - b. Andante con moto.
3. Berømte Sange.
 - a. Ständchen.
 - b. Ave Maria.
4. Militær Marsch i D-Dur.

lede jeg i KFUM's orkester inde i Gothersgade hver søndag formiddag fra kl. 8-10.

Vi havde fire koncerter den vinter, det var meget udviklende. Senere fik jeg et sommerengagement i Rørvig, og derefter spillede jeg

sammen med pianistinden Gudrun Pedersen, også fra Kolding, i Palmehaven i Køge. Det efterfulgtes af engagementer i Holbæk, Haslev, Hjerting og sluttede i Nykøbing Mors, hvor jeg traf min kone Gudrun.

Herefter slog jeg mig igen på skomageriet. Fra 1933 arbejdede jeg i Odense, og i 1935 flyttede jeg tilbage til Kolding, hvor jeg efter et par år overtog min fars skomagerværksted på Tøndervej.

Sct. Nicolai Skoles Skærsommersang

Af Anneline Jensen

I år er det 40 år siden, at jeg blev færdig som lærer fra Kolding Seminarium og startede på Sct. Nicolai Skole som "vikar i ledigt embede".

Mandag den 2. juni 1958 mødte jeg på skolen og fik bl.a. en lille 2. klasse, der allerede den 4. juni skulle på sommerudflugt til Skamlingsbanken. Børnenes navne skulle læres i en fart – og så var der jo Sct. Nicolai Skoles udflugtssang, som jeg hurtigst muligt skulle have lært, for den skulle vi synge, når klasserne med hver sin fane i spidsen gik i optog gennem byen. Der var dengang 4 parallelklasser på 2. klassetrin. Min klasse hed 2.C

Det var kun de små 1. og 2. klassetrin, der skulle på udflugt den dag. De stores udflugt foregik altid i maj, da den skulle være afviklet, inden læseferie og eksamen begyndte, så først året efter kom jeg med på den tur, hvor de store, deriblandt min 3.C, gik til Banegården med hornmusik, faner og sang. Det var en vældig lang række, der syngende gik gennem gaderne.

Det år, den 13. maj 1959 blev en flot ny fane indviet, mens alle klasserne stod opstillet i skolegården med hver sin fane, der i toppen havde en blomsterbuket.

Det var en stor ære at være fanebærere, og der blev valgt to elever i hver klasse, som skulle afløse hinanden på vej til Banegården. Undervejs sang vi så den smukke udflugtsang, som alle kunne udenad.

Både tekst og melodi var skrevet af Mathias Christensen, der havde været lærer på skolen allerede i "Pigeskolens" tid.

Når vi kom til Banegården, blev fanerne samlet sammen og lagt på en trækvogn, som

2.C klar til udflugt til Skamling den 4. juni 1958.

vores pedel, Chr. Prinds, trak hjem på skolen.

Efter en lang dag med mange dejlige oplevelser kom vi tilbage til Kolding, hvor mange forældre var mødt op på Banegården for at hente deres børn. Men før de gik hjem, kom eleverne for at sige pænt: "Farvel og tak for turen" til deres klasselærere. Dengang var det ikke hverdagskost at komme ud på tur.

Efter nogle år voksede trafikken dog så meget, at det store optog gennem byen ikke kunne gennemføres mere. Efterhånden afvikledes udflugterne i mindre afdelinger en eller

to klassetrin ad gangen, somme tider i bus fra skolegården, andre gange mødte eleverne op på Banegården til aftalt tid. Derved blev vores festlige udflugtssang efterhånden gemt væk og måske også glemt.

Da jeg sidste år fik nogle gamle kasser ned fra loftet med papirer og minder fra Sct. Nicolai Skole, fandt jeg bl.a. den gamle sang. Det vakte gode minder, og måske kunne den også vække glade minder hos andre af skolens gamle elever.

Noder til sangen har jeg ikke, så jeg bad Evald Kylling, der også var på skolen dengang, om at hjælpe. Han skrev noderne efter hu-

Sct. Nicolaj Skoles Skærsommersang (efter hukommelse!)

De smås tur gik til Løverodde. Vi sejler med Freja, mens forældrene vinker på kajen. Fotograferet 27.5.1959 af forfatteren.

kommelsen, og en tidligere kollega Frode Christensen blev konsulteret.

Sct. Nikolaj Skoles skærsommersang

Se, somren er kommet med sol over by
med glans over tårne og tage,
småblomsterne lufter den kjole ny
kom, lad os i skoven drage!
Så frydeligt, så frydeligt
vi synger til somrens pris!

Så mangen en dag både vinter og vår,
vi sad ibag murene røde;
i dag dog vi svigter vor gamle gård,
på pladsen er tomt og øde.

Farvel da, vor skole på Svietorv,
farvel da, I kendte gyder,
farvel, gamle vejrbitte kongeborg!
Nu afgangssignalet lyder.

Snart er vi ved målet. Med hurra og sang
vi spredes som avner for blæsten,
på opdagerfærd i den grønne vang,
som hjorte i junglen næsten.

Det surrer så travlt i den varme sol,
det stråler, hvorhen vi os vender,
og hyl og hyben og kaprifol
en bølge af duft os sender.

Hvor findes så lun og så liflig en luft!
Hvem finder et ord, der rummer
en verden af ynde, af grøde og duft
og sødme, som vort "skærsommer"!

Når solen i aften går ned i nordvest,
så vender vi trætte tilbage;
er ude end dejligt, er hjemme dog bedst
i aften skal hvilen smage!
Så frydeligt, så frydeligt
vi synger til somrens pris!

Gestapofangen på Staldgården

Af Ingemann Bager

Som ung mand lejede jeg et værelse hos slagter Hans Iversen, Langelinie 1 i Kolding, den 1. januar 1944. Det var på det tidspunkt, ægteparrets yngste søn, Holger, var taget af tyskerne og sad som fange hos Gestapo på Staldgården.

Holgers forældre var naturligvis dybt nedbøjede. Hvad ville der ske med ham, ville han komme derfra med livet i behold eller hvad? Også jeg tænkte en hel del over Holgers skæbne, som dagligt blev diskuteret i det lille hjem i Langelinie. Men jeg flyttede fra familien Iversen kort efter og havde derfor ikke anledning til at følge Holgers videre skæbne.

Nu mange år efter dukkede Holger Iversens navn pludselig op igen i min erindring, idet jeg erfarede at han stadig levede og boede her i Kolding.

Jeg besluttede da at opsøge Holger, som jeg aldrig før havde set.

Da Holger viste sig i entreen til sin lejlighed, så jeg straks, at han lignede sin far af udseende. Men det var en gammel svag mand, som bød mig indenfor, tydeligt mærket af fængselsopholdet under krigen. Vi satte os ned og den gamle Gestapofange begyndte sin beretning:

“Jeg er født den 29. marts 1922 i Langelinie, som yngste søn af slagter Hans Iversen, det vil sige jeg var nummer 17 af en flok på 19 børn,

men to var døde. Hjemmet var meget fattigt, det siger sig selv, der var mange munde at mætte. Allerede som børn måtte vi ud at arbejde for fremmede, og de få kroner, vi tjente om ugen, måtte vi aflevere i hjemmet.

Far var udlært slagter og arbejdede i ca. 40 år på slagteriet i Kolding, som dengang hed Kolding Andelssvineslagteri. En tid dog afbrudt af egen forretning, idet far i nogle år kørte rundt med hest og vogn og solgte slagterivarer. Der var ikke så mange restriktioner dengang. Jeg var somme tider med far, han kunne godt lide at handle og sludre med de mange koner, men han kunne ikke regne, enten snød han kunden eller sig selv. Så det fik hastigt ende, og så kom han tilbage til kammeraterne på slagteriet.

Alle os søskende har gået i den nærliggende skole Sct. Nikolai Skole. Jeg erindrer tydeligt den første dag, jeg skulle indskrives i skolen. Lærerinden spurgte mig, hvor jeg boede, og hvad jeg hed. Da jeg nævnte ordet Iversen, så hun vist på mig og slog så en tyk rød streg under mit navn. Jeg tror, hun havde haft dårlige erfaringer med mine brødre. Jeg tænkte dengang meget over den røde streg og har senere tænkt, om den ikke var et varsel om alt det onde, jeg skulle gå igennem senere hen i livet. Det kom faktisk til at passe, når jeg i dag ser tilbage på mit liv.

Da jeg var konfirmeret, kom jeg til Kolding

Langelinie 1. Det kan forekomme utroligt, at dette gamle beskedne hus kunne rumme et dusin personer eller mere samt hest, høns og grise.

Bymejeri som arbejdsdreng. Der var jeg i to år, hvorefter jeg fik arbejde på slagteriet, hvor jeg var i adskillige år, dog afbrudt af mit fængselsophold under krigen.

20 år gammel fik jeg kontakt med flere af mine kammerater, som havde dannet en modstandsgruppe. Jeg blev opfordret til at blive medlem af gruppen, og jeg gik med på "løjerne", jeg havde et ungdommeligt gåpåmod og tænkte naturligvis ikke over konsekvenserne. En aften viste Harry og Aksel mig en hjemmelavet bombe, og vi aftalte, at vi skulle forsøge at sprænge det tyske Ortskommandatur, som havde til huse i Højskolehjemmets bygning i Jernbanegade, i luften.

I ly af mørket og mange mennesker på gaden skulle Harry bringe bomben til spræng-

ning i et kældervindue, medens vi andre stod vagt. Bomben sprang, men anrettede ikke så stor skade, som vi havde forventet. Desværre blev et par kvindelige medarbejdere på kontoret såret, og det kom vi til at lide for senere.

Folk i gaden stimlede forskræmte sammen, og jeg lagde mærke til, at en af gadens forretningsdrivende så nøje på mig. Jeg er sikker på, at han, som var tyskervenlig, angav mig til Gestapo.

Efterfølgende blev der holdt flere razziaer i byen. Mine kammerater og jeg lå ikke på den lade side, men efterhånden som vi generede besættelsesmagten mere og mere, følte vi nettet strammedes om os. Og en skønne dag gik det galt. Jeg blev arresteret den 6. december 1943 og kom straks i strengt forhør på Staldgården i Kolding. Da Harry og Aksel i forvejen var blevet pågrebet, og efter tortur havde måttet opgive al modstand og herunder opgivet mit navn, så var der jo kun fængslet og måske døden tilbage.

Jeg blev overført til Kolding Arrest, hvor vi blev stuvet sammen som sild i en tønde, forholdene var elendige, og vi måtte ikke have nogen form for kontakt med omverdenen. Det var en hård tid.

Den 15. januar 1944 blev jeg og andre kammerater kørt til Vestre Fængsel i København i almindelige kreaturvogne med presenning over og under skarp bevogtning. Det lovede ikke godt at skulle overføres til det berygtede Vestre Fængsel, mange kom aldrig levende ud derfra, vidste jeg. Jeg tænkte meget på det under turen over Fyn og Sjælland."

På dette tidspunkt holder Holger inde med sin dystre beretning, sidder stille et øjeblik,

lidt fraværende, men siger så pludselig: "Tror du på Gud"?

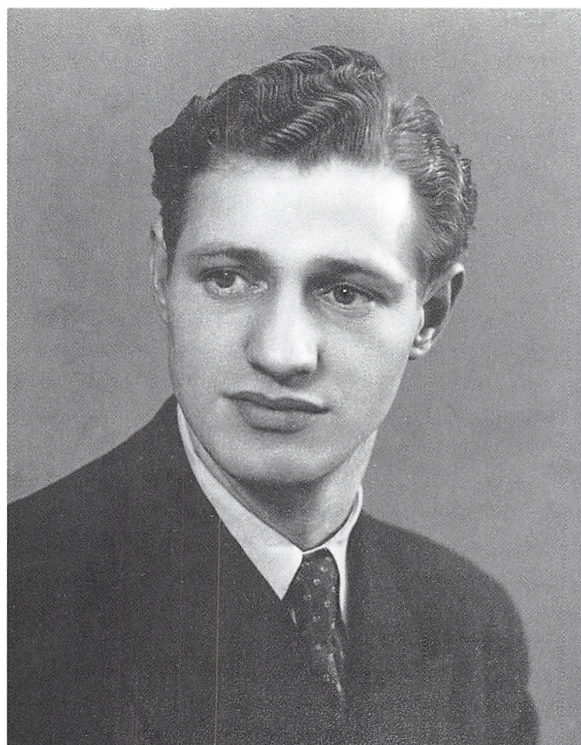
Inden jeg får svaret på dette meget personlige spørgsmål, fortsætter han ivrigt og med overbevisning: "Ja, for det gør jeg".

Herefter fortsætter Holger sin beretning:

"Efter at have siddet i Horsørød en kort tid, kom jeg tilbage til Vestre Fængsel og en overgang delte jeg celle med den kendte koldingensiske psykiatriske overlæge, dr. Fuhrmann. Han var en spøjs fyr, som man aldrig vidste, hvor man havde, men han var en god kammerat. Han fik en del cigaretter hjemmefra og delte alt med mig. Efter at jeg en dag havde fortalt ham om mine meritter mod tyskerne i Kolding, så han vist på mig og sagde grav alvorligt: "Der er ingen tvivl, du vil blive skudt". Det var forfærdeligt, for herefter troede jeg faktisk på, at jeg ville blive stillet for den tyske krigsret og skudt. Han sagde det ikke for at gøre mig fortræd, men sådan var han nu engang, det lærte jeg senere.

Nætterne i fængslet samt uvisheden, det var det værste. Jeg lå mange nætter vågen og tænkte på mit hjem i Kolding, og kunne derved blive i vildrede med mig selv om, hvorvidt det nu også var rigtigt af mig at tage kampen op mod den tyske overmagt. Dog, nogen skulle jo gøre det. Jeg håbede på et mirakel, inderst inde troede jeg på, at jeg endnu engang ville gense min far og mor og mine søskende.

På vore gåture i fængslets gård gik jeg altid med en slidt gammel overfrakke og gummi-sko. En dag, jeg skulle på gårdtur og appel, løb jeg på en af Koldings værste og kendteste stikkere. Jeg standsede, så ham ind i øjnene,

Holger Iversen som ung.

og sagde så lidt galgenhumoristisk: "Sig mig, kammerat, kan man godt blive skudt i sådan en gammel frakke?" Han undlod at svare på spørgsmålet.

Blandt de talrige frihedskæmpere som sad fanget i Vestre Fængsel var bl.a. den kendte Hvidsten-gruppe. Jeg så dem ofte på vores gårdtur.

Men så en dag var de der ikke. Vi fik senere at vide, at den tyske krigsret var kommet til fængslet, og at mange var i strengt forhør, ligesom der blev afsagt adskillige dødsdomme ved skydning. Regnskabets time var kommet.

Efter rettergangen mødte jeg flere af disse gode danske mænd, bl.a. medlemmerne af Hvidsten-gruppen. Det var tydeligt at se på dem, hvad der ventede dem, de løb ustandselig på toilet. Deres dage var talte i denne verden.

Men det mærkelige var, at jeg og andre af mine kammerater egentlig skulle have været for retten før Hvidsten-gruppen. Hvad der var sket, siden det blev ændret, har jeg ofte senere grundet på. For da jeg blev tilkaldt til retslokalet næste dag, skete der pludselig noget, jeg vil kalde et under. For det var den dag i juli 1944, da det danske folk rejste sig til generalstrejke, hele landet lå stille, alt var lammet. Også tyskerne. Det blev min redning, for i virvaret vidste tyskerne hverken ud eller ind, en generalstrejke var noget helt nyt for dem. Selv om vagten var blevet forstærket, vidste vi, at tyskerne var rystede.

Kort og godt jeg blev ikke skudt, som jeg havde frygtet. Skæbnen havde været mig nådig, og jeg blev frigivet fra fængslet den 2. august 1944. Jeg nåede Kolding tre dage senere, hvor hele familien var samlet for at modtage mig. Jeg husker, at min far havde købt en hel flaske brændevin, der skulle festes. Jeg drak det meste selv, slog på glasset og holdt en længere tale. Hvad jeg sagde, ved jeg ikke, jeg blev ikke fuld, men efter at jeg havde haft lås på min mund i de mange måneder, ville jeg blot udtrykke mig, tårerne og talen fik frit løb. Ud på aftenen hørte vi nogle bankelyde ved vinduet, min søster gik ud og en mand kom til syne. Han spurgte efter mig, Jeg vidste, at de var ude efter mig, jeg skulle "pelses" af. Jeg tog senere med en kammerat hjem.

Næste dag fik jeg af modstandsbevægelsen besked om at skulle opsøge præsten i Ødis, som anviste mig et værelse i kælderetagen. Da jeg havde ligget i sengen et par timer, stod jeg op og gik den lange vej til Kolding. Jeg havde ingen ro nogen steder, dette var næsten værre end at være i fængsel.

Efter at have været "under jorden" nogen tid fik jeg imidlertid et job hos fabrikant Hans Krøller i Kolding. En dag skar jeg mig slemt i hånden og kom på Kolding Sygehus. Om aftenen kom en sygeplejerske ind og fortalte, at et par mænd ville tale med mig et øjeblik. Jeg vidste, hvad klokken var slået, og med hjælp af sygehuspersonalet forsvandt jeg hurtigst muligt for næste dag at blive indlagt på Vejle Sygehus. Men også her dukkede mine plageånder op, så jeg forlod sygehuset i ly af mørket efter forudgående advarsel fra en sygeplejerske.

Næste morgen opsøgte og skød tyskerne to vejlensiske overlæger Johs. Buchholtz og Poul Fjeldborg i overværelse af de to lægers familier. Tyskerne havde fået kendskab til, at de to overlæger var med i modstandsbevægelsen. Men atter havde skæbnen, eller hvad det var, holdt hånden over mig. Det tænker man over.

Endelig oprandt den 5. maj, og både jeg og mine kammerater, som havde vovet pelsen for gamle Danmark, kunne igen ånde lettet op. Vi var igen frie mænd og kvinder i et frit land. Og de mange værnemagere og stikkere fik deres velfortjente straf.

Her sidder jeg så som en gammel mand tilbage med et dårligt helbred. Og med minder jeg helst ville have været foruden. Var det så

Holger Iversen som ældre.

rigtigt, at vi unge dengang tog kampen mod en stærk fjende op? Var det kampen værd? Jeg vil lade spørgsmålet flyve i vinden. Men vi kunne jo ikke lade være... vi måtte gøre det. For andre mennesker nu næsten 55 år efter er det nok svært at forstå.”

Holger Iversen har sluttet sin lange be-

retning fra de 5 onde år. Det har tydeligt voldt ham besvær at mindes alt det onde, han måtte igennem i så ung en alder. ”Men”, siger han, ”der er vel dem, som har haft det endnu værre”.

Det kan tilføjes, at Holger Iversen i adskillige år havde en pølsevogn her i Kolding først på Låsbybanke og sidenhen i Søndergade. Mange koldingensere vil sikkert huske den venlige mand med den muntre replik.

Sdr. Stenderup Elektricitetsværk under krigen

Af Else Severinsen

Sdr. Stenderup Elektricitetsværk var bygget i 1908-1909 af Burmeister og Wain, der også leverede dieselmotoren. Om dette har K. G. Astrup skrevet udførligt i Koldingbogen 1993.

Min far, H. Stevnhoved, blev bestyrer på Sdr. Stenderup Elektricitetsværk i 1929.

Noget af det første, der skete i min fars tid, var, at det besluttedes, at Bjert Strand også skulle have elektricitet fra Sdr. Stenderup Elektricitetsværk. Det var et stort projekt på den tid. Kort efter knækkede krumtapakslen på den største af de to maskiner, vi havde på det tidspunkt, og der var en måneds leverings-tid på en ny aksel. Men det var så heldigt, at møllen havde en dieselmotor, der kun blev brugt en eller to timer om dagen. Den blev tilkoblet en dynamo, og så kørte den elektricitetsværket i døgn drift. Møllersvenden Johannes Hedegaard passede den, og han klarede det godt. Den nye krumtapaksel kom, og samtidig blev elektricitetsværket udvidet med en ny tilbygning og en motor, større end de to gamle tilsammen. Det var igen B & W, der både var leverandør af maskinen og ydede arkitektbistand. Maskinen var af mærket Holeby, for B & W havde kort forinden overtaget Holeby-fabrikken på Lolland. Nu var der tilstrækkelig maskinkraft helt frem til 2. verdenskrig.

Brændsel

Lærer Lybecher var kasserer for Sdr. Stende-

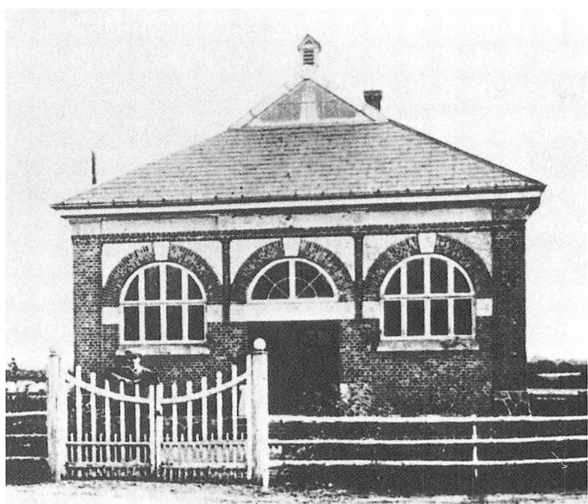
rup Elektricitetsværk og fungerede vel egentlig også som formand. Det var mest landmænd, der sad i bestyrelsen, og de havde da nok at bestille i forvejen. Lybecher var fra Fanø, og hans kone stammede fra en dansk-sindet familie i Flensborg.

I efteråret 1938 kom Lybecher til min far, efter at han og hans kone havde været på en længere ferie i Flensborg, og fortalte, at der var noget, der ulmede dernede sydpå. Hitler ville have krig. Han var bekymret for, hvordan elektricitetsværket skulle klare sig i en sådan situation.

Min far sagde, at det vigtigste var at have store mængder af solarolie (det vi i dag kalder diesel), og så måtte maskinerne ombygges til sugegas. Far vidste alt om sugegas, for han havde arbejdet med det under sidste krig. Han fik frie hænder til at forberede dette af den samlede bestyrelse.

Yderst på Kolding Sydhavn lå der mange helt nye olietanke, der var til salg. Der skulle på stedet bygges et stålværk. Far købte 4 olietanke til 6.000, 10.000, 12.000 og 15.000 liter. Tankene blev gravet ned i naboens mark. Det var så heldigt, at han var formand for Elektricitetsværket. De blev fyldt til randen med olie, og de to tanke, vi havde i forvejen, blev også stadig fyldt op, de var vist nok på 2.500 og 3.000 liter.

Så kom krigen, som Lybecher havde forudset. Far havde forhørt sig, hvad det ville koste

Sdr. Stenderup Elektricitetsværk som det så ud 1908-1932.

at få en ingeniør til at ombygge maskinerne til sugegas. Det ville bliver meget dyrt, og så besluttede min far sig til at gøre det selv. Det samme gjorde man også andre steder, bl.a. på Brørup Elektricitetsværk. Også teglværker og nogle fabrikker gjorde det samme. Sugegasanlægget blev stillet op på vores gårdsplads.

Den 9. april blev der lukket for al olieindkøb. Der var, så vidt jeg ved, heller ikke dispensation til elektricitetsværker, der jo var det sidste, der måtte gå i stå. Alle vore olietanke var fyldte, men nu gjaldt det om at spare på hver liter. Snart kørte sugegassen, men der var mange kvaler til at begynde med. Til sugegas kan al brændsel bruges: kul, brunkul og træ. I den første tid blev der fyret med tørv. Vi fik en kontrakt i stand med en mand i Bække, han havde en lille lastbil med gengas, og han

kørte tørv til os fra Bække. De blev læsset af på gårdspladsen og i garagen. Bilen var forlængst skubbet hen i præstegården, hvor den var klodset op i laden. Senere blev tørvene læsset af i et stativ, der blev lavet i vjerkanten overfor værket.

Vi fik en fast fyrbøder, der hed Ernst Petersen. Han var meget samvittighedsfuld, der manglede aldrig brændsel. En dag gjorde han et "oldtidsfund" i tørvene. Tyskerne havde forlangt, at alle våben skulle afleveres. Far havde et jagtgevær, som han ikke ville af med. Det blev smurt ind i olie og gemt under tørvene. En skønne dag var Ernst nået derned i bunken, fandt geværet og ilede ind med det. Det måtte være noget fra oldtiden, der var gravet op af mosen. Det var netop i den tid, tyskerne var allermest ivrige efter at finde våben. Nu blev geværet puttet ind i krumtaphuset på en af maskinerne. Det gevær blev virkelig gennemsmurt, der var ikke en rustplet efter krigen.

Tørv var brugbare, men ikke det bedste. Normalt var der alt for meget vand og alt for megen aske. Jeg husker, far rejste rundt og købte tørv op. Han havde så en tørv med hjem og analyserede den i haven, den blev vejet, og derefter tørret og vejet igen, så havde han vandprocenten, så brændte han tørv i en lillebitte ovn, og så blev asken vejet.

Brunkul havde vistnok også været brugt under 1. verdenskrig, men ingen havde kendskab til det. Nu kom det i rigelige mængder. Det fyldte ikke så meget, det tålte at ligge i regnvej. Så det skulle prøves, men vi fik en del brunkul, der indeholdt en hel del svovl. Det generede ikke maskinerne, de brændte

måske også en del af svovlet, men resten gik ud af udstødningsrørerne. Alt i haven: træer, buske, græs, hækkene og de nærmeste meter af kornmarken gik ud. Vi blev sløje, min søster var som en klud, så mor mente ikke, hun kunne komme i skole, men lægen sagde: "hun skal i skole, så er hun fri for svovlet så længe, men I må ikke forvente, hun får noget ud af timerne, hun skal have lov at sidde og sove". Jeg husker, sølvtøjet lå pakket omhyggeligt ned i papir og klude, alligevel var det meget anløbet i løbet af få dage, og så klagede folk over svovllugt.

Så skiftede vi til kvas fra skoven. Der var ubegrænsede mængder at få i statsskoven. Det var det renligste, der var god brændværdi og kun lidt svovl, men det var ikke tørt, når vi fik det. Det blev hugget med økse og kørt på hestevogn. Det var det bedste, vi fik under resten af krigen.

Sugegasanlægget

De tre maskiner på værket blev efterhånden ombygget til sugegasanlæg. På vores gårdsplads blev der stillet en tank op, diameteren var vist nok omtrent 2 m, og højden måske mellem 2 og 3 m. I toppen af denne tank blev der sat et dobbelt fyrspjæld. Der var en luge foroven til brændslet, den tog $\frac{1}{8}$ m³ eller lidt mere pr. gang. Når lågen var lukket, åbnedes den nederste luge, og brændslet faldt ned i fyret. Derved kom der en voldsom røg og gas opad, så fyrmesteren kom ned i en fart. Fra fyret gik der et rør på 4-5, måske 6 tommer ned til bunden af en stor tank på højkant, ca. 4-5 m høj, og en diameter på 1 til 1½ meter. Øverst i denne tank var der en bruser, der spu-

lede vand modsat gassens gang. Det var for at få en del af røgens og gassens tjæreindhold udskilt. Derefter gik gassen ind i tjæreudskilleren. Det var en maskine, drevet af en 3-4 HK motor med en hurtig rotor, der piskede vand rundt. Derigennem skulle gassen gå for at få den sidste rest af tjære fjernet. Men der slap altid lidt med.

Fra tjæreudskilleren gik et rør ind til maskinerne, måske 4 tommer, en vinkel og så ind i maskinen. I denne vinkel var der en suger og et spjæld. Når dette spjæld blev åbnet ud i det fri, blev der sat en tændstik til for at se, om gassen var god.

I et almindeligt fyr ønsker man, at brændsel bliver til kultveilde, der giver det maksimale udbytte. I et sugegasanlæg skal brændsel kun blive til kulilte, og så er udbyttet nede på en trediedel. Men en maskine kan ikke køre på kultveilde. Kulilte er ideel – for en maskine, men ikke for vore lunger, de fik masser af kulilte.

Næsten alt kan brænde: kul, tørv, træ – ja, selv jern. Vi prøvede i en periode at få brint ud af vand, men det gav ikke noget resultat.

Jern brænder godt, bare der er ilt nok i luften. Når en smed skærer en jernstang over, smelter jernet ikke, det brænder, fordi det får tilstrækkeligt ilt. Kun asbest kan ikke brænde.

Tørvene fik en masse regn. De blev så kørt hen til Carl Utzon, han havde to tomme hønsehuse, der blev fyldt, og så kørte Utzon dem hen til os, efterhånden som der blev brug for dem. Arbejdsgangen blev efterhånden sådan: Først blev tørvene fra mosen kørt med trillebør eller hestevogn til fast vej, læsset og aflæsset med greb. Så blev de læsset på lastbil også

med greb. Senere læssede Utzon dem i sække, læssede sækkene på en fjedervogn med en lille hest foran. Hos os læssede han sækkene af og tømte dem i en garagen, altså med hånden. Vi fyldte så tørvene i kurve og bar dem op til fyret. En arbejdsgang med et så ufatteligt brug af tid og arbejdskraft er det umuligt at forestille sig i dag.

Senere blev der bygget et tørveskur på Østerkjærs mark, måske beregnet til 200 tons. Det er nu gætteeri. Efter krigen overtog Luzernemøllen skuret til lagerplads.

Der blev sparet så meget som muligt på olien, og lageret slap ikke op, der var endnu en lille smule tilbage, da de nye tilførsler kom efter krigen.

Mangel på kobber

Der var jo mangel på alt. Det værste at mangle var kobber. Vi havde temmelig meget på lager, men det måtte kun bruges til de nødvendige reparationer på ledningsnettet og lidt udvidelser. Før krigen var der mange i sognet, der ikke havde elektricitet, og hvis de skulle have installationer, måtte der luftledningsstik til. Det kunne være en lang stikledning. Og så kom selve installationen af lys, som også krævede kobber. Far havde masser af ledning og kabel, da krigen kom. Men det blev jo mindre og mindre, og nogle gange måtte der siges nej, eller der blev sagt: "ikke nu, måske senere".

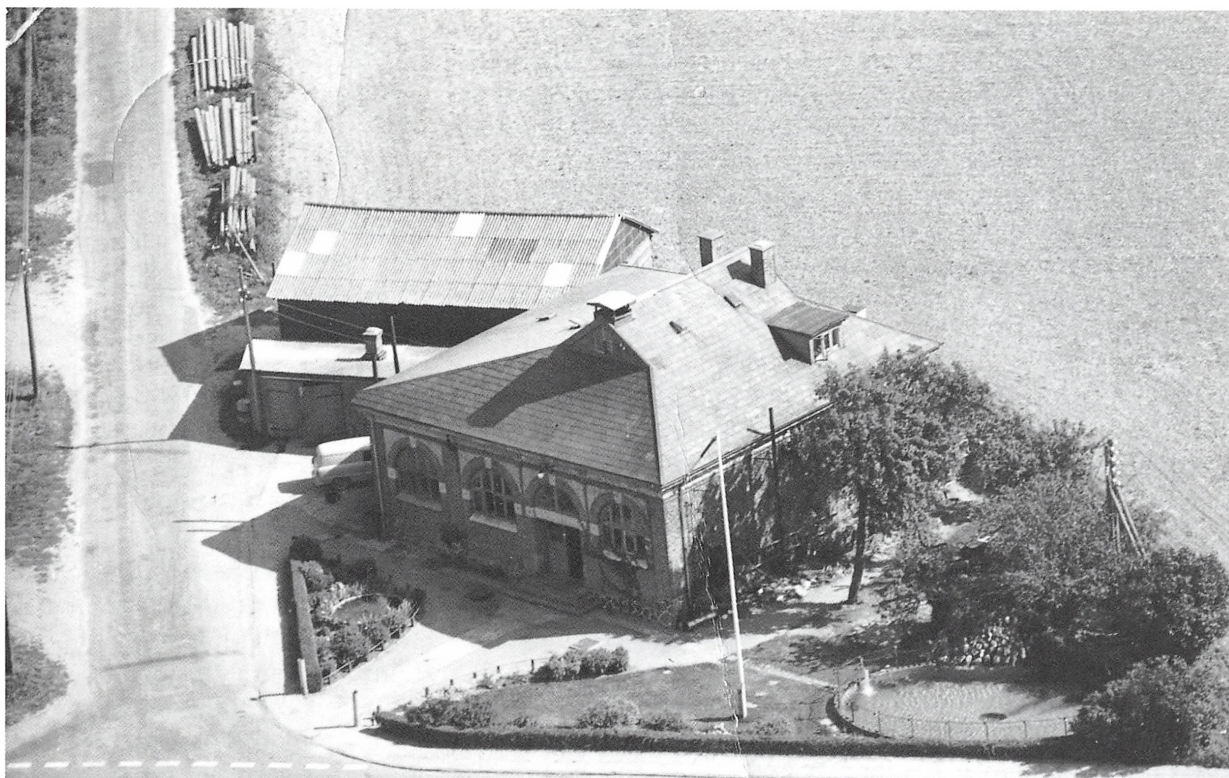
Luftledninger var og har altid været kobber. Vi havde jo lidt forbindelse med andre selskaber rundt om i landet. Vi fik at vide, at nogle var gået over til ståltråd. Det har vist nok aldrig været tilladt, heller ikke under krigen.

Ståltråd har meget større styrke end kobber, men dens ledningsevne er vel kun ca. 20%. Der blev brugt megen ståltråd til luftledninger under krigen. Også KOH brugte det i nødens stund. Men det var noget af det første, der blev udskiftet efter krigen.

Vi havde ikke de store problemer med luftledningerne under krigen. En dag havde vi dog en kortslutning ved Bjert strand, kort efter en ved det yderste Varmark, så ved Skibelund, så ved Lauritsminde, så et par steder i Stenderupskov. Vi kunne se det på tavleanlægget, men forstod ikke et pluk af det. Det viste sig, det var en løsreven spærreballon med en slæbende wire efter sig, der havde ramt ledningerne i yderdistrikterne. Det var vinter og mørkt, og værket stod stille, og alle mand måtte ud at arbejde på hver sin strækning, men næste morgen var der strøm på det hele igen, trods det, vi ikke havde biler, man måtte cykle eller gå ud med materiale.

Motorer, kabel og ledninger kunne man få hele tiden, men kun hvis man afleverede samme kvantum kobber. Kobber kunne fås ved lidt handel her og der, men ellers kun på den sorte børs. Far købte af og til lidt. For mange gik den sortbørshandel ikke smertefrit af, der var vel 10 personer, der kom i retten, og de blev alle dømt, min far slap dog fri. Far købte en del hos produkthandlere, tror jeg, han skulle altid ind til produkthandleren og rode i hans bunker. En produkthandler måtte kun sælge kobber til kabelfabrikken, alt kobber kunne bruges efter omsmelting. Min bror købte engang et par bulede tinkrus, de blev smeltet om til loddetin.

Der faldt en engelsk flyver ned i Mørkholt,

Sdr. Stenderup Elektricitetsværk som det så ud under krigen. Til venstre ses tørvæladden og nederst til højre bassinet til køling af vand fra maskinerne.

mine to brødre tog derned i nattens mulm og mørke, i sne og kulde, men heldigvis fuld-måne. De arbejdede på motoren et par timer og fik for en formue kobber ud af det. Dagen efter kom tyskerne og hentede motoren. Alle folk begik under krigen noget ulovligt, men det var nødvendigt, hvis forretningen skulle køre videre. Selv om alt kørte godt, var der hele tiden noget at rette på, noget der måtte laves om. Den 2. cylinders maskine, der var

indrettet til afrivningstænding, måtte laves om til højspændingstænding. Det virkede noget bedre. Det var ganske almindelige tændrør som i en bil ligeledes strømfordersystemet. De andre maskiner fik samme slags tændrør. Et tændrør kunne udmærket skiftes under kørselen, og gamle gode tændrør var der nok af.

Vi manglede ikke smørelie under krigen. Lageret var meget stort. Men sugegas snavser

olien til, mere end diesel gør. Der blev lavet et rensningsanlæg, hvor filtrene bestod af WC papirruller. Det var en langsommelig rensning og besværlig udskiftning af filtre, men det var i brug under hele krigen. Der blev også sendt olie til Odense til genraffinering. Men der kom tilsyneladende ikke så meget tilbage som ønsket. Senere fik vi en olie-centrifuge, men måske var det ikke under krigen, vi fik den.

Vand og snavs

Fra tidligere tid fik værket kølevand fra to mergelgrave ved Østerkjær. Senere, længe før krigen, blev der bygget kølebassin i haven, fordi naboerne ville have deres mergelgrave fyldt op. Den smule vand, der skulle til for at holde bassinet fuldt, kunne vores egen brønd sagtens klare. Men sugegasanlægget krævede meget vand, og det var ikke genbrugsvand, som det var tidligere med maskinernes kølevand. Nej, det gik i kloakken. Hele byens kloakanlæg lugtede af det. Der blev nu monteret en pumpe i en gammel brønd, som ikke havde været brugt i mange år, på en skråning neden for kirken. Der havde engang efter sagen været en kilde, som løb konstant året rundt. Og det var rigtigt, den brønd blev aldrig pumpet tør.

Alt var snavset at have med at gøre. Der var faktisk ingen, der kunne vaske sig helt ren. Sæbe var rationeret, og så indeholdt den kun 20% fedtstof, resten var fint og blødt ler. Man kunne en gang imellem få 40% barbersæbe, men så krævedes der to rationeringsmærker. Dog – folk i meget snavsede erhverv kunne få større ration. Når min far skulle skrive en an-

søgning om en ekstra ration sæbe, glemte han altid at vaske hænderne først, og papiret blev så snavset, at ansøgningen straks blev godkendt til os alle.

Efterkrigstiden

Det sidste år af krigen var hård ved min far. Han var opslidt. Sjældent fik han den søvn, der skulle til, arbejdet var hårdt, og problemerne var mange. Vi kunne se på ham, han var træt. Min ældste bror flyttede til Samsø, hvor han blev elværksbestyrer, han fik hurtigt skik på forsyningen, han brugte alle fars gode ideer. Men i 1946 måtte han hjem for at overtage arbejdet efter far, der måtte holde op, da han var 59 år, men opslidt.

Krigen var nu forbi, der kom igen olieleverancer, og maskinerne var igen bygget om. Den gamle B & W med 2 cylindre var nu skiftet ud til en Deutz, der var 50% større. Og den ældste var udskiftet til en 2 takts motor i cylinder, den var bygget til fisketrawler. Den fik navnet "Stampe", for den havde sådan en stampende lyd.

Efter at min bror havde overtaget værket i 1946, fortsatte det stabilt og roligt. Han var hele tiden så heldig kun at have gode medarbejdere. Der var aldrig vrøvl, hvis de blev kaldt op midt om natten i snestorm og skulle ud og hænge i en mast resten af natten. Og så fik de ikke engang overbetaling, for den slags var med i månedslønnen. En aften var min bror og en lærling ved stationen i hård kulde og sne. De sad i hver sin mast i lang tid, før de begge var færdige. Så viste det sig, at lærlingen ikke kunne kravle ned. Benene frøs sådan, at de ikke kunne bruges. Min bror løb hen til

smed Koch, for at få hjælp. De havde heldigvis masser af reb i bilen, og de fik ham hurtigt hejst ned og halvvejs bar ham ind til smed Koch, hvor fru Koch stod med varme uldtæpper og kogende gule ærter. Efter 10 minutter var han helt i orden igen. Den dag lærte de, at havde de været ude at fryse meget, så var der

ikke noget bedre, end at komme hjem til gule ærter.

Skete der skade på luftledninger, var det en regel, at de skulle ud øjeblikkelig. Var de alle ude at arbejde, så passede en halvvoksen dreng værket så længe. Det var jo ikke lovligt, når han ikke var 18 år, men hvad skulle man

Barnedåb hos familien Steinhoved på Sdr. Stenderup Elektricitetsværk 1952.

dog ellers gøre. Min bror siger, hans søn har passet maskinerne, da han var 12 år – i nødstilfælde.

Så kom den tid, da der skulle bygges en Lucernemølle med mange store motorer. Værket fik nu mangel på maskinkraft, og der blev udvidet endnu engang til dobbelt kapacitet. Det blev en Frichs maskine, der blev anskaffet med trykladning. Tavleanlægget blev udvidet, apparater blev leveret fra målerværkstedet i Kolding, og min bror monterede det. Nu blev Lucernemøllen tilsluttet, og værket kørte i sæsonen i døgndrift. Tidligere var der som regel nogle nattetimer, hvor batterierne kunne klare forbruget. Min bror sov nogle timer, uden at der var vagt, men der var lavet alarm til næsten alt. Dog kunne det tage lidt for lang tid at komme ned, hvis der var noget akut. Så spændte min bror en hængekøje op over den ene maskine. Det gik bedre, og da det blev for kedeligt, fik han Johannes Hede-gaard, møllersvenden, til at tage nogle timers nattevagt. Der var sjældent problemer, undtagen når vinden var i nord. Så blæste der masser af lucernestøv ind i filteret for trykladning, og støvet kunne næsten kvæle maskinen.

Da vi kom et stykke hen i halvtredserne pegede udviklingen nu hen på vekselstrøm. Nu kom køleskabe, frysebokse, elkomfurer, lysstofrør m.m. ud til alle hjem. Alt dette kunne jo udmærket fås til jævnstrøm, men var som regel lidt dyrere, og knap så godt. Jævnstrømmens tid var forbi. Min bror var med til at anbefale overgang til vekselstrøm. Værket stoppede i foråret 1960.

Koldingbegivenheder

1. september 1997 - 31. august 1998

Af Søren Flø Sørensen

Presse

Påskedag er der premiere på TV Bjert, som vil sende lokal-tv én gang om måneden. (11/4)

Fra 15. april 1998 hedder Kolding Folkeblad JydskeVestkysten i 1. sektion, men fortsat Kolding Folkeblad i 2. sektion. I lighed med andre aviser rammes JydskeVestkysten af storkonflikt fra 28. april, men dele af avisen udkommer på Internet. Henrik Munksgaard afløser Niels Chr. Larsen som udgaveredaktør fra 1. september 1998. (15/4, 28/7)

Kolding Kommune og andre offentlige myndigheder

Socialdemokratiet, Venstre, Konservative og løsgænger Peder Møller Jensen bliver enige om 1998-budgettet. Skatteprocent, grundskyldspromille og døgnafgift forbliver uændret. Kassebeholdningen forudses styrket med 26 mio. kr. Landsbyerne og bymidten får øget kommunal støtte, ligesom der bevilges flere boliger til unge og ældre. Over de næste tre år afsættes 87 mio. kr. til renovering og ombygning af folkeskolerne. På indtægtssiden er der salg af kommunale ejendomme, spredte besparelser og takstforhøjelser. (11/9, 7/10)

KOE-valget giver kaos ved flere afstemningssteder. Næsten 8% stemmer. Boligforeningerne AAB og KAB får indvalgt 25 kandidater. (12/11 ff., 6/12)

Ved byrådsvalget 18. november kan 47.000 af kommunens ca. 61.000 indbyggere stemme. Ved valget reduceres SF fra 6 til 3 mandater. De Radikale vinder et mandat, Socialdemokratiet får 9 mandater mod tidligere 8, Venstre mister et mandat og får 7 mandater og Dansk Folkeparti kommer ind i Byrådet med to mandater på bekostning af bl.a. Fremskridtspartiet, der reduceres til et mandat. Det Konservative Folkeparti bevarer 2 mandater. Per Bødker Andersen er med 6728 personlige stemmer med på kommunevalgets top 20-liste, og modsat landsresultatet får Socialdemokratiet fremgang i Kolding. (19/11ff)

Sager vedr. flygtninge, asylansøgere og menneskesmuglere har taget et betydeligt omfang i Kolding. (19/12)

Kolding vokser fortsat. Indbyggertallet er ved årsskiftet 1997/98 det højeste nogensinde, nemlig 61.108 eller 369 indbyggere flere end ved sidste årsskifte. (2/1)

Teknisk Forvaltning flytter fra Ålegården og Smedegade og samles på Nytorv 11 den 9. februar. (26/1, 2/2)

Ved folketingsvalget 11. marts 1998 går Venstre og Socialdemokratiet frem, ligesom det ny parti Dansk Folkeparti får et godt valg. Fra Kolding-kredsen indvælges Lissa Mathiasen (S), Villy Søvnald (SF), Eva Kjer Hansen (V),

Sonja Albrink (CD), Elsebeth Gerner Nielsen (RV) og Birthe Skaarup (DF). (12/3f)

Tinglysningsskontorets gamle håndskrevne tingbøger erstattes med et edb-system. (25/4)

Ved afstemningen om Amsterdam-traktaten 28. maj stemmer 57,5% ja og 42,5% nej i Kolding, d.v.s. lidt flere ja end på landsplan. Stemmeprocenten blev 73,4%. (29/5)

John Bondebjerg, SF, udtræder af Byrådet efter 9 år og erstattes af suppleanten Michael Clemensen. (13/8)

Uddannelse

Kolding Højskole har ligesom andre højskoler problemer med få tilmeldinger. I februar træffes beslutning om lukning, og højskolen erklæres konkurs 12. marts. I august sælges bygninger og grund til byggefirmaer, der vil indrette ungdomsboliger og opføre ny ældreboliger (13/9, 17/2, 22/2, 25/8)

Fra september 1998 tilbydes en ny etårig turistføreruddannelse ved Handedshøjskole Syd. (28/2)

Kunsthåndværkerskolen indretter sig i den tidligere Solar-bygning i Ågade. Ombygningen er imidlertid så kostbar, at Kolding Kommune med en feberredning må sikre skolen et lån, for at

skolen kan komme igang efter sommerferien. (7/3, 28/7)

Multihuset ved Lyshøjskolen er taget i brug. Det bruges af Lyshøjskolen til kl. 13, derefter af Skolefritidsordningen, der har 90 børn, og om aftenen af andre grupper. (17/1, K.U. 20/5)

Dalby Skole indvier 3. august 1998 en ny bygning, som afløser en ældre barak. (11/1, 4/8)

Efter langvarige forhandlinger fusionerer Handelshøjskole Syd-Ingeniørskole Syd, Sydjysk Universitetscenter og Odense Universitet pr. 1. september 1999. (18/8)

Kultur

Skulpturen Paraplygruppen udført af Gunnar Westmann bliver opstillet i Søndergade Syd. Tidligere var den placeret oven for Den Spanske Trappe. (12/11)

Kolding Miniby flytter til den gamle badmintonhal. (16/9)

LOFs leder Inger Marie Møller er initiativtager til projekt om Kolding som Sangens By med bl.a. alsang og udgivelse af en sangbog. Kulturforvaltningen udskriver en konkurrence om en ny Kolding sang. Konkurrencen vindes af Nicklas Schmidt (komponist) og Tove Jørgensen (tekst). Den lokale sangbog husstandsomdeles i maj og benyttes bl.a. ved alsang i Staldgården på Valdemarsdag og på Kulturnatten. (20/9, 2/1, 7/1, 21/1, 3/3, 16/6)

Scandinavian Festival of Music lukker endeligt efter 3 år uden aktiviteter. (12/12)

Som et led i projekt Sangens By blev afholdt alsang i Staldgården 15. juni om aftenen. (Foto: Orla Lund)

Trapholmuseet har i 1997 besøgsrekord: 105.000. (31/12). Besøgstallet på Koldinghus er faldet fra 162.000 til ca. 145.000, hvilket tilskrives mangel på penge til flere store særudstillinger. (K.U. 7/1)

Statens Kunstfond har indstillet Kolding-kunstneren Erling Jørgensen til livsvarig støtte. (2/4)

På Godset opføres som amatørforestilling 70'er musicalen "Grease". (26/6)

Årets eventyrspil i Den Geografiske Have er Robin Hood. (12/7, 18/7)

Den Geografiske Have fylder 30 år som offentlig have og byens ejendom og præsenterer en nyskabt rose, kaldet Jubilæumsrosen. (7/8)

Foreningen Klassisk i Kolding er initiativtager og medarrangør til Det Kgl. Teaters Operafest på Skamling. Arrangementet begunstiges af godt vejr og ca. 15.000 deltager. (10/8)

Kulturnatten afvikles natten mellem fredag 21. august og lørdag 22. august. Nyt er bl.a. et halv-marathonløb, arrangeret af Kolding Motion, og etniske islæt. (22/8)

Socialt arbejde

Et nyt ældreråd med 7 medlemmer afløser pensionistudvalg. Valgt bliver Peter Skov Christensen (OK-Klubben), Anne Marie Dam (Distrikt Nord), Kirsten Holt (OK-Klubben), Børge Fuglsang-Poulsen (Distrikt Vest), Gerda Søgård (Distrikt Midt), Bernhardt Tastesen (LO Faglige Seniorer) og Anna Nielsen (Floraklubben). Formand bliver Gerda Søgård. (28/11, 20/3)

Ved Operafesten på Skamling 9. august 1998 sang Francesco Grollo og Gitta Maria Sjøberg Viena la Sera fra Madame Butterfly. (Foto: Orta Lund)

150 kommunale lejligheder på Knud Hansensvej sættes til salg. Beboerne er ikke begejstrede. Et kommanditselskab fra Århus tilbyder at købe lejlighederne for 35 mio. (24/3, 17/4, 25/8)

På Levisonsvej åbner kulturhus samt 12 boliger og støttecenter for voksne udviklingshæmmede 21. august 1998. (6/7, 22/8)

Bybillede og trafik

Godstrafikken med DSB gennem Kolding er steget voldsomt efter Storebæltsbroens åbning. Den øgede trafik giver støjgener. (6/9)

Kolding Kommunes priser for smukt

byggeri går til husene Adelgade 8 og 10, Vonsild Kirke, renoveringen af Skovparken og Avesta Sheffield's nybyggeri på Kokbjerg. (10/10)

Byparken er under fornyelse med legeland og kunstig sø med udlejning af både. Projektet startede i 1993 og udføres som beskæftigelsesprojekt. Legelandet indvies officielt i juni. (9/11, 4/6)

I.P. Jensens Gård ved Sønderbro bliver nu revet ned for at give plads til nybyggeri. (3/3)

Den fredede Borgerskole fra 1856 i Skolegade har fået førstehjælp og er ikke længere i ulovlig stand. (16/5)

Realkredit Danmark har givet sin årlige byfornyelsespris til Boligministeriets Projekt Renovering af Solgården. (5/6)

Erhverv

Kolding Ugeavis' kåring af Årets Butik i Kolding tilfaldt Matas i Østergade. (26/11)

Gourmetrestauranten Ma Cuisine på Slotssøvej lukker, personalet flytter til La Cocotte på Scanticon. (24/12)

Erhvervsrådets hæderspris hedder Årets Virksomhed. Den tilfalder bilimportøren og igangsættereren Nic. Christiansen. (27/2)

Nic. Christiansen flytter importfirmaerne for bilmærkerne Chrysler og Hyundai til Kolding. (28/2, 11/8)

Bilforhandler Knud Maigaard Jensen modtager årets Initiativpris, der uddeles af Handelsstandsforeningen og Kolding Folkeblad, begrundet i hans indsats som iværksætter. (28/3)

Elektronikvirksomheden Silcon sælges til den amerikanske APC-koncern. (28/4, 5/6)

Den Gyldne Ovn, ejet af Simon Nicolaisen og Johnny Brahe, har allerede filial i Vejle, og åbner nu også i Fredericia og Odense. Der tilføres kapital, da Schulstad-koncernen indgår i ejerkredsen. (9/5)

Byens ældste butik Popp Dress i Søndergade lukker efter over 100 år. (22/5)

Der investeres i nye terminaler på Kolding Havn. Kolding Havneteminal ud-

vides mod vest, og H. Daugaard bygger ny lagerhal til stål. (26/5)

Løverodde genåbner som traktørsted efter en omfattende renovering. (23/5, 31/5)

Slotsmøllen mister Fakta som kunde – det giver et minus i omsætningen på 35-40%. Ejeren Albani beslutter at lukke hurtigst muligt. Den sidste øl på Slotsmøllen tappes 25. august, men mærket Slots vil blive produceret andre steder i Albani-koncernen. Slotsmøllen lukker dog først helt 3. september. (2/6, 3/7, 26/8, 30/8)

Ingeniørfirmaet Koldinggruppen, der er tysk ejet, flytter til Skanderborg. (5/7)

Unibankfondens initiativpris tilfalder Fiberline for glasfiberbroen i Strandhuse. (17/6)

Miljø

Byrådet godkender modstræbende lokalplan for losseplads i Seest. (14/10)

Koldings miljøchef kan fortælle, at der er 157 forurenede grunde i Kolding Kommune og mistanke om yderligere 142. Årligt oprenses ca. 20 grunde udvalgt ud fra miljøfare og hensyn til grundvandet. (27/12)

Et kvarterløftprojekt skal bedre levevilkårene for ca. 5000 mennesker i Sydvestkvarteret gennem en helhedsorienteret byfornyelse. Centralt i projektet er borgerinddragelsen. (30/10, 12/7, 20/8)

Sport

Ved et stævne i Kolding-hallen bliver Dennis Holbæk Pedersen professionel

verdensmester i letvægtsboksning i bokseforbundet IBC. (13/9)

12.985 motionerede på Challenge Day i en konkurrence mellem Kolding og den portugisiske by Tondela om, hvem der kunne få flest indbyggere til at motionere den 17. september. (18/9)

Kolding Ketcher Center på Bramdrupskovvej ved siden af Bøgelund officielt indviet. (28/9)

14-årige Mohammed Bashir, KFUM, er et usædvanligt løbetalent. Den somalisk fødte superløber forbedrer den danske ungdomsrekord på distancen 5000 m, og kort efter med endnu 6 sekunder, samtidig med at han er medvirkende til, at Kolding KFUM rykker op i 1. division. (22/10, 6/8, 17/8)

Unidanmark Fondens Idrætspris går til Kurt Petersen fra Bjert Idrætsforening (17/9), John Roth fra Alminde-Viuf IFs fodboldafdeling (2/11) og Søren Kjems-Petersen (13/1)

Årets sportsfolk i Kolding bliver rallykøreren Henrik Lundsgaard, håndboldspilleren Mette Kragelund og Marianne Lyng fra Kolding Orienteringsklub. (31/1)

Kolding IF's håndboldkvinder rykker op i 1. division efter en sejr over AGF. Landsholdspilleren Anette Hoffmann skal i den kommende sæson styrke holdet. (3/3, 16/3)

Kolding Roklub får nyt træningscenter. (4/4, 30/5)

Maria Høyer, Kolding Orienteringsklub, vinder DM på distancen 15,1 km. (7/4)

Kolding Ketcher Center ved siden af Bøgelund blev indviet 27. september 1997 og gav klubberne bedre træningsmuligheder også for de yngste. Fra venstre: Simone, cheftrener i Kolding Tennisklub Lotte Gundtoft, Jakob, Henrik og Christoffer. (Foto: Ludvig Dittmann)

Peter Marcussen, Kolding Bicycle Club, bliver nordisk mester i gruppen for herrer over 60 år. (11/8)

Ved DM for veteraner tog Kolding KFUM godt for sig af medaljerne, hele 2 guldmedaljer blev det til og flere af sølv og bronze. (31/8)

Kort fortalt

Nogle spørger: hvad er der los i Stenderup-skovene? Der er bl.a. fundet en række dræbte rådyr. Dyrespor viser, at dræberdyret er en los. (14/9, 4/10, 5/1, 9/1, 3/3)

Årets Bramdrupdammere bliver ægteparret Hannah og Jørn Nielsen. (21/9)

Allerede i efteråret 1997 observeres dræbersnegle på Sjællandsvej, Strandvejen og i Almind. En biolog forudser rekordstort antal, hvis vinteren bliver mild. Det bliver den, og dræbersneglen bliver udbredt, ikke blot i Kolding. (21/9)

Julemærket fra Selskabet til Udgivelse af Kolding-Julemærket har årnsisserne, gennem mange år skabt af Anni og Bent Knudsen, som motiv. (5/11)

Biologforbundets årlige Kaskelot-pris går til naturvejleder Jørn Chemnitz. (8/11)

Årets motiv for Bent Eliasens julemærke er den gamle toldbygning på havnen. (18/11)

Årets Kolding-borger udpeget af Kolding Turistforening bliver Flemming Skouboe, LM Glasfiber og formand for Kunsthåndværkerskolen. Årets Kolding-plakat er tegnet af Bo Bonfils. (24/1)

Årets ledere udpeget af Fritids- og Idrætsudvalget bliver Jytte og Hans Peter Kristensen, Ungdomsklubben Dons-Alminde-Viuf. Årets forening bliver KFUM & K (31/1)

Bikubens Kjørmespris går til Slotssøbadet. (5/2)

I TV2's quiz-udsendelse Jeopardy deltager to fra Kolding i den samme udsendelse: hortonom Rita Larsen og musikbibliotekar Lars Kristiansen. (2/4)

Årets Bjert-borger 1998 bliver Lilly Tingleff, formand for Sdr. Bjert Pensionistforening. Man begyndte først at udnævne en Årets Bjert Borger i 1995, så Lisbeth Bonde Petersen bliver Årets Bjert Borger 1994. (4/5)

I 10 år er udnævnt en Årets Herkules, men skikken ophører nu. Vandrefadet placeres på Koldinghus. (22/8)

Årets Ungdomskoldingenser bliver Lea Thomsen, der arbejder i bl.a. Point Zero med musikarrangementer. (22/8)

Nye bøger

Kolding KFUM Jubilæumsavis 1922-1997. (7/9)

Johs. Bogh: Landsbyen Binderup, Sdr. Bjert Sogn, 1997.

Lene Grønlund Iversen: I dialog med tiden, 1997. (21/9)

10 års tradition med at udnævne Årets Herkules ophørte 21. august 1998, og vandrefadet blev overgivet til Museet på Koldinghus. Fra venstre: Lars P. Henriksen, Arnold Pedersen, Vagn Laursen, Peer Plougmann, Kirsten Holt, Karsten Kromann og Børge Jensen. Yderst til højre Hans Frederiksen, der ikke har modtaget prisen, men spillede trompet ved ceremonien. (Foto: Jonas Ahlstrøm)

Bent Rasmussen: *Altid på vej*, 1997. (29/11)

forening 1998. Redaktion: Lisbeth Tholstrup. (12/8)

Henning Høeg Hansen: *Tog Suzie Wong Troldhedebanen*, 1998. (17/5)

Kolding – en by i Trekantområdet. Udgivet af L.L. *Byprofiler*, 1998. (28/5, 30/5)

Martin Gubi, Jens Åge Petersen og Birgitte Dedenroth-Schou: *Teknisk Forvaltning 1898-1998*. (2/7)

100 år med husflid. *Kolding Husflids-*

Datoerne i parentes henviser til omtaler i *Kolding Folkeblad*. K.U. betyder *Kolding Ugeavis*.

Koldingbogen
28. årgang
Udgivet af Kulturudvalget i Kolding
Redigeret af Birgitte Dedenroth-Schou
Sats og tryk: Jørn Thomsen Offset A/S, Kolding
ISSN 0901-8077

Forsidebillede:

Nyhederne fra den radikale avis Venstrebladet med kontor på hjørnet af Østergade og Helligkorsgade studeres. Urmager Nicolai Nissen havde adresse Østergade 23 og cigarhandler Daniel Høyer Østergade 25. Ved siden af gadeskiltet angives det, at heste skulle gå i skridtgang i Østergade. Foto ca. 1910.

**Kolding
Kommune**

Kulturudvalget